విభవనామ సం ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక. సంపుటము 17
చైత్ర - వైశాఖ సంచిక 1

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౭. { విభవనామసంవత్సరము చైత్ర వైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

తెలుఁగుపొలుపు.

—♦ కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు. ♦—

తెలుఁ గనుపదము విన్నను గన్నను బ్ర॥ శ్రీ॥ రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు నాస్మృతికి వత్తురు. వారివాదము నెఱుఁగనివా రుండరు. ఇందు నాప్రార్థనమును బొందుపఱుతును. శ్రీ సీతాపతిరావుపంతులు గారు శిష్టసమితిసమక్షమున విస్మృతవాదమును బునరుజ్జీవింపఁజేయ నున్నా రని పత్రికాముఖమునఁ దెలిసితిని. నేను నీవిషయమున నుడుతభక్తిపగిది స్వల్ప వాక్యరచనామూలమున నాయభిప్రాయము తెలుపుదును.

ఊహాము వెల్వఱుటకు ముందు గ్రామ్యనిర్వచనము చేయుదము. శ్రీ పంతులుగారివాదము గ్రామ్యాంధ్ర మని తలంపవలదు. వ్యావహారికాంధ్రము విషయము వారివాదము. అయినను పండితమండలిలో వాదోపవాదములు జరుగుచునేయున్నవి. ఉద్యమము సాగుచునేయున్నది. ఇఁక వాదమర్యాదయే వివాదాస్పద మయ్యెను. కావున గ్రామ్యము నెఱుఁగ నితరము విదిత మగును. 'వస్తాను, తెస్తాను' ఇత్యాదులు శ్రీ వారికిని గ్రాహ్యములు గావని నాతో వా రన్నట్లు జ్ఞాపక మగుచున్నది. సరి యగునో కాదో విచారింతము. భాషా విషయమున గ్రామ్య మనియొకభాగముగల్గునా? అగుచో విచార్యము కాదా?

గ్రామ్యము:—భాషను, రసమున, వేషమున, సంఘకల్పితముల నన్నిం ట నీగ్రామ్యత్వము భాగమై యుండును. దాని గ్రహింపఁదగునా? శిష్టులు గ్రహింపవలదు. ఔచిత్యము ననుసరించి గ్రామ్యమును గ్రహింపవచ్చును. అట్లని

యన్నితావులను గ్రహింపరాదు. కావున నింద్యగ్రామ్యము ననింద్యగ్రామ్యమును నాఁగలదు. నింద్యగ్రామ్యమును దానినే కొంచెము సంస్కరించి యనింద్యగ్రామ్యముగఁ జేయవలయును. శిష్టవ్యవహృతమయినదానిని గ్రహింపఁదగును. అట్లగుటఁ జింతామణికర్త గ్రామ్యశాసనమును గావించెను.

సూ॥ అనియమాత్ గ్రామ్యం హి యత్త్వపభ్రంశః॥

పైసూత్రము నేకవాక్యముగఁ గొందఱును రెండువాక్యములుగఁ గొందఱును బండితు లర్థముచేసిరి. ఏకశ్లోకమే యగుట నెట్లు చేసినఁ జెల్లును గాక. రెండువాక్యములుగ నన్వయము చేయుట సౌలభ్యము. చింతామణియంతట నిట్టే సంగ్రహముగఁ జిన్నచిన్నవాక్యములు గలవు. కావున మొదట 'అనియమాత్' అనుదానివ్యాఖ్యాన మరయుదము. నియమపదమున కర్థము విచారింతము. సంస్కారార్థము నియమ మని చింతామణియే చెప్పెను. నిఘంటువు లరయనేల? లౌకికార్థ మగునేర్పాటు, కట్టుపాటు, మొద లయినరీతి గ్రహింప వలను గా దని 'సంస్కారార్థో నియమః' అనువాక్యన్యాసమే చెప్పుచున్నది. అన్వర్థ మహార్థ మగును. సంస్కార మనఁగా శబ్దశుద్ధి యని వ్యాఖ్యాత లర్థముచేసిరి. సంస్క్రియ యన తెన్నచేయుట యగుట శబ్దశుద్ధి యనుట గ్రామ్యము కావచ్చును గదా? పూర్వమునుండియు 'సంస్కార' పదము సమ్యక్కృతియం దుపయుక్త మగుట నిర్వివాదముగ 'శబ్దశుద్ధి' యని యర్థము సేయవచ్చును. 'సంస్కారార్థః' అనుపదమును 'సంస్కారప్రయోజనః' మని యర్థము. సంస్కారవంత మనుట యని యందురు. సంస్కారార్థ మనఁగా సంస్కారవంత మని యర్థము సేయఁదగదు. సంస్కారవంతము శబ్దాదిక మగును గాని సంస్కారప్రయోజనవంతము నియమ మని యర్థ మగును. బహువ్రీహిసమాసముగాని తద్ధితముగాదు. ఇఁక నర్థము సేయవచ్చును.

వ్యా॥ అనియమాత్ నియమాభావాత్ గ్రామ్యం, గ్రామ్య మితి పారిభాషికం పదం, న కేవలం గ్రామీణభాషిత మితి, యత్పద మసంస్కృతం నియమరహితం, తత్ గ్రామ్యం భవతీతి మాతే 'గ్రామ్యశబ్దార్థనిర్వచనపూర్వకా నియమాః' ఇతి పదప్రయోగాత్ జ్ఞాయత ఏవ. తదేవ శిష్టహృదయమ్. పామరవ్యవహారైకప్రసిద్ధం గ్రామ్య ముచ్యత ఇతి ప్రతాపరుద్రీయస్యాప్యేవ మేవ హ్యైకపదప్రయోగాత్. పామరైకగమ్యం రమ్యం నఖలు అతః గ్రామ్య మేవ స్యాత్, మూర్ఖాద్యదీనా మాశయో ఒప్యేష ఏవ. లోకమాత్రప్రయుక్తం గ్రామ్య

మితి లోకే ఏవ యత్ప్రయుక్తం తదు పశాస్త్రే తద్గ్రామ్య మితి చ శిష్టోదితం భవతి. హి ప్రసిద్ధౌ హేతౌ వా. అత ఏవ కారికావళ్యుక్తమ్ "పామరాదిప్రయుక్తం య త్తద్గ్రామ్య మభిధీయతే", ఇతి ఆదిశబ్దేన భ్రాంత్యాదయః జ్ఞాతవ్యా ఇతి వ్యాఖ్యాత మపి 'గికికికిక్రీ శిరః కపీత్యాది, పాతకాధమాశ్చ గృహ్యంతే. పామరప్రయుక్తం సర్వం గ్రామ్యం భవతి కింతు సర్వం గ్రామ్యం పామరాదిప్రయుక్త మేవ. పామరప్రయుక్తస్య గ్రామ్యస్య కథంగ్రామ్యత్వం ఇచేత్ నియమా దితి బ్రూమస్తే తస్మాత్ యావన్నియమః తావన్న గ్రామ్యః నియమస్య కార్యం న స్థాన మేవ న నిషేధనాత గ్రామ్యత్వాపాదనం భవతీతి పిండితార్థః। ఆ। వ్యా। పా। ర।

ఇట్లు వ్యాఖ్యాత మగును. ఇఁక నపభ్రంశపద మాలోచింపఁదగును. గ్రామ్యమే యపభ్రంశమా? వేఱా? చింతామణికర్త్రభిప్రాయము పిమ్మట నరయుదము. ఇతరాంధ్రవైయాకరణుల యభిప్రాయము నిట నవలోకింతము.

శ్లో॥ నమ్మాలవత్త్వా ద్ర్రాశత్వా ద్గృహీతత్వాచ్చ సాధుభిః।
నాపభ్రంశత్వ మేవస్యా న్నియమాభావత స్తు తత్॥

అని యథర్వణకారికావళి చెప్పును "పామరాదిప్రయుక్తం య త్తద్గ్రామ్య మిత్యభిధీయతే" గ్రామ్యమును గుఱించి యిట్లు చెప్పెను. అపభ్రంశము గ్రామ్యము నొక్కటి యనువాసయ మున్నట్లు తోఁపదు. అపభ్రంశమునకు 'నియమాభావతస్తు తత్' అనియు గ్రామ్యమునకు 'పామరాదిప్రయుక్తం' అనియు సూత్రద్వైవిధ్య ముంట నాయూహము సరియగునేమో? ఆంధ్రభాషాభూషణుఁడు గ్రామ్యమును మాత్రమె చెప్పెను. ఇట్లే మఱికొందఱును వాడిరి. చింతామణి వ్యాఖ్యాతలు చెప్పిన్నను జింతామణిమాట లనియే స్మరింతును. కారికావళి యట్టిది గాక యించుమించు స్వతంత్రవ్యాకరణ మగును. అన్నింటికంటె నథర్వణుని శాసన ముపాదేయ మగును. చింతామణి యనియమమువలన గ్రామ్యమగుఁగదా యని చెప్ప నియమాభావమువలన నపభ్రంశమని యథర్వణుఁడు చెప్పెను. ఇద్దఱును భిన్నించినట్లు తెలియుచున్నది. గ్రామ్యాపభ్రంశముల నెత్తి చర్చించినవా రాంధ్రులలో వీరే. అన్యోన్యవిరుద్ధనిర్వచనములును వీరియందే యున్నవి. కావున విమర్శింపఁదగును.

అపభ్రంశ మన నేమి?:— నియమాభావమువలన నపభ్రంశత్వ మగు ననిరి. మఱియు

శ్లో॥ చండాలయవనాదీనా మపభ్రంశః ప్రయుజ్యతే
నాటకాదావపభ్రంశ విన్యాసస్యా సహిష్ణవః
అన్యే చండాలనారీణాం మాగధ్యాది ప్రయుంజతే।
ఇత్యాది గలదు. అపభ్రంశత్వమునుగుఱించిపూర్వులిట్లువచించిరి.
"ఆభీరాదిగిరః కావ్యే ష్వపభ్రంశ ఇతి స్మృతాః
శాస్త్రేషు సంస్కృతా దన్య దపభ్రంశత యోదితమ్" (కావ్యా)

ఇత్యాది వాక్యము లరయ గ్రామ్యము నపభ్రంశము నొక్కటి యని యనుటవలనిది యగును. అపభ్రంశ మని ప్రత్యేకముగ నొకభాషకు నామము గా నుండి క్రమక్రమముగ సంస్కృతేతరభాషల కెల్ల నీనామము వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. నాటకముల నీయపభ్రంశము చండాలయవనాదుల కుప యోగ్య మని పాత్రభాషౌచిత్యముగ నార్యు లనిరి. ఆంగ్లపరిశోధకులుఁ గూడ నపభ్రంశవిషయమున నాయన్నట్లే యనిరి. అరయుఁడు-

The next and the last stage of the secondary prakrits was that known as 'Literary Apabhramsa; 'Apabhramsa' meaning 'Corrupt' or 'decayed' was the title given by Indian grammarians after the prakrits had begun to recieve literary culture to the true vernaculars on which these polished literary dialects were founded.

Empire of India, VII Chap. Languages.

ఆంగ్లాభిప్రాయము యథాతథముగ నాకుఁ బ్రమాణము గాకున్నను గొంతదాఁక నుపాదేయ మగుట నుల్లేఖించితిని. ఇంకను గలదు. ఆంగ్లవిదు లరయవచ్చును. ఆంధ్రవిదు లాంధ్రసర్వస్వ మనుమాసపత్త్రికలో 'మనదేశ భాషలు' అనుపేరివ్యాస మరయుఁడు. మక్కికి మక్కిగ నాంగ్లానువాదము గలదు. పర్యవసన్న మే మన నపభ్రంశము గ్రాంథికేతర మనవలసివచ్చుచు న్నది. అయినను బ్రత్యేకముగ నొకభాషగ వాడుటచే గ్రామ్యమువంటిది కాదన వలయును. కావ్యప్రకాశికాకర్త యపభ్రంశము నెత్తక గ్రామ్యము నెత్తెను. గల్లాదిశబ్దము లుదాహరించెను. నాటకాదుల నపభ్రంశ ముపయోగింప నిష్ట పడక యర్ధమాగధ్యాదులఁ బ్రయోగించిరి. మఱియుఁ జక్కగ నీభాషాలక్ష ణమును నిర్వచింపలేము. వాఙ్మయ మరయ నీయపభ్రంశము సార్థకముగ దు ష్టశబ్దములకుఁ బేరయినట్లు తెలియుచున్నది. పతంజలిముని యభిప్రాయము నిది యే. కావ్యప్రకాశికాకారుని యభిప్రాయముగొంచెము భిన్నించినట్లున్నది. గ్రా

మ్మాకపభ్రంశము లొక్కటి యనుకొనెను. అట్లవరాదు. శబ్దముల వైవిధ్యము నరసి గ్రామ్యాగ్రామ్యముల నిర్ణయించునది యని భావాభిప్రాయము. పాణినీవ్యా కార్యులవారి యభిప్రాయము శబ్దసమూహమున దేశభేదము లున్నగు వానిఁ దెల్ప వలయు ననియు నుచిత మింతేగి గ్రహింపవలయు ననియు నై యున్నట్లు తెలియును.

ఇది యిట్లుండ నపభ్రంశమును జింతామణి యే [illegible]నదిరెనో స్పష్టము కా లేదు. వ్యాఖ్యాతలందఱు నొక్కటి యనిరి. కాని బ్ర॥ శ్రీ॥ పార వంది రామశాస్త్రిగారు "గ్రామ్యశబ్దమున నపభ్రంశము" అని యనిరి. గ్రామ్య మూర్ఖమనియు శబ్దమనియుఁ జెప్పిన సందర్భమున వ్రాసిరి. కాని చింతామ ణికారాశయమది యగునో కాదో? చింతామణికాలమునకు సంస్కృతేతరభా షలకు నపభ్రంశత్వము సిద్ధమయినది. ఆంధ్రాదిభాషల కెల్ల నపభ్రంశత్వ మనివార్యముగ సిద్ధింపఁ దన్నివారణము చేసెను.

యథా॥ యస్త్వపభ్రంశః॥ యత్ ॥ తు॥ అపభ్రంశః॥ యత్ యస్మాత్ కార ణాత్ అపభ్రంశః॥ అపభ్రంశ ఇతిపదం నియమాభావాదేవ స్యాత్॥ తు॥ అపితు న ననియమ్యత ఏవా తయే వానియమా ఇతి నఞ్ ప్రయోగః కృతః పూర్వే గ్రామ్యపదే త్రిలింగభాషా సూత్ర సన్నయాదికాలేషు గౌరవమ్ సమూహం చ చింతామణినాప్యుక్తమ్ స్వస్థానవేషభాషాభిమతా ఇతి వైకృతకావ్యానిచేతి చ అద్యాపి కేషుచి ద్విప్రగృహేషు త్రిలింగభాషా పితృదినేషు నోచ్చార్యత ఇతి ధారణాస్తి. మనుస్మృతేః స్మరణమేవ..... ఆంధ్రవ్యా॥ పా॥ ౨॥

ఇట్లు వ్యాఖ్యాతమై యుండుట నరయవచ్చును. అపభ్రంశ మిద మిథ్య మని తెలుపుచున్నది వాఙ్మ్రాదిసంస్కృతేతరభాషలకు నపభ్రంశభాషలని పేరు గల దని యనవచ్చును.

అధర్వణుని యభిప్రాయము నొకింత విమర్శింతము. నస్తాలవర్ణము, రూపము, సాధుగృహీతము నగుటచే నాంధ్రంబునకు నపభ్రంశత్వము లేదని నొక్కి చెప్పెను. నియమము లేమి యపభ్రంశత్వ మని నిశ్చయించెను. దీనిం బట్టి చూడ నథర్వణునినాఁటికి నాంధ్రభాషకు నపభ్రంశత్వము సాంస్కృతికు లచే నాపాదితమై యుండె ననియుఁ దన్నివారణమె కార్య మనియుఁ దెలియు. అపభ్రంశము నియమాభావమువలనన కాదు. మూలరూపాదులును గారణ ములు. నియమము లేకున్నను నస్తాలము, సుసంగము, సాధుగృహీతము న

గుచో నది యపభ్రంశము గానేరదు. మఱియు నియమరహితముగ నాంధ్రము లేదుకదా? అని తనయభిప్రాయము వివరించెను. కాని యథర్వణునిమతమున నపభ్రంశము, గ్రామ్యము నొక్కటికాదు. అదియే భాషావేదుల యభిప్రాయము. జాతి, భేదమును బట్టి వచ్చినయొకభాషకుఁ బేరు గాని వ్యాకరణాభావమును బట్టి వచ్చినభాషకుఁ గాదు. అయినను నపభ్రంశమునకు వ్యాకరణాభావము సంభవించుచు నుండెను. ప్రాకృతపైశాచీప్రముఖభాషలకు వ్యాకృతు లున్నను మధ్యకాలమువారు గీర్వాణేతర మంతయు నపభ్రంశమని యొక్క సులభసూత్రమును నిర్మించిరి.

అథర్వణాభిప్రాయమే ప్రాచీనసమ్మతమై యున్నది. ఆంధ్రభాషకు నపభ్రంశత్వ మున్నదా లేదా యనునది విమర్శ్యముగాదు. కాని వారిసూత్రముల నన్వయించుకొనుట మనపని. కావున నథర్వణునిమతమున నపభ్రంశము గ్రామ్యము గాదు. చింతామణివన్ని యమితములను గూడఁగాకున్నను ననియమము వలనగ్రామ్య మని యది యపభ్రంశము కదా యని యనెను, కావున నిరువురు స్థూలదృష్టిని భిన్నించినట్లున్నను సూక్ష్మదృష్టిని భిన్నింపనివారే యనఁదగును.

అపభ్రంశము:—శబ్దార్థమును బట్టి యాలోచించుట శాస్త్రమర్యాద గాకున్నను నదియును బ్రబల మగుచో నమర్యాద గాదు. అపభ్రంశ మనునది పారిభాషికపదము. కొన్ని జాతిభాషలకు వైయాకరణు లిడిననామము. ఆజాతి వారు తమభాషను జాతినామముతోఁ బిలిచికొని యుండవచ్చును. ఏవాది మొఱుకులు మున్నగువారు నానాసాంకర్యముగ మాటలాడినట్లు చాండాలాదులు ప్రాకృతములను వాడి యపభ్రంశమును గావించిరి. అన్నిభాషలు నట్లే యొకమూలమునుండి భ్రంశమైనవియే. అయినను కొన్నిరూఢములై పరిఢవిల్లును. మఱి కొన్ని యంతరించును. గ్రామ్య మపభ్రంశ మని యనఁ జనమియే తేలుచున్నది.

వ్యాకరణాభావము నపభ్రంశత్వమునకుఁ గారణ మని కారికాభిప్రాయము. అగుచో వ్యాకరణము గల దెల్ల నపభ్రంశము కాదను నభిప్రాయము లబ్ధము కాదని యెఱుంగవలయును. అప్రసిద్ధాదులును నపభ్రంశత్వమునకు హేతువులు. ఇంకను దర్కము హెచ్చగును. పూర్వపూర్వాభిప్రాయము లరయ నపభ్రంశము నియమితజాతిభాష యని తెలియఁబడును. కాని గ్రామ్య మపభ్రంశ మని తెలియఁబడదు. కాలక్రమమున గ్రామ్యము నపభ్రంశ మొక్కటి యని

వాడఁబడెను. కాని విమర్శింప నపభ్రంశము ప్రత్యేకభాషగను గ్రామ్యము ప్రత్యేకభాగముగను భాషైకదేశముగను నిశ్చయింపఁబడును. అష్టభాషావిభాగమునను గాని షడ్భాషావిభాగమునను గాని గ్రామ్య మని లేదు. అపభ్రంశమే కలదు. అది భాషాసామాచర్యమున నున్నది కాని భాషాంతర్భాగసామాచర్యమున లేదు. కావున నపభ్రంశ మన గ్రామ్యము గాదు. గ్రామ్యస్వరూపము తెలియవలయును.

గ్రామ్యము:—పూర్వులు దీని నేభావమునఁ బిలిచిరో పరికించి సిద్ధాంతమునకు వత్తము. రామాయణమున వాల్మీకి “ఁగ్రామ్యవత్స్వద” మ్మని ప్రయోగించెను. అపశబ్ద మని యర్థము. పతంజలిప్రభృతిశాబ్దికులు నపశబ్దమునుజాల గర్హించిరి. గోశబ్దమునకు గావీ, గో, ణీ, యిత్యాదు లపశబ్దములు గల వని పతంజలి తనభాష్యమునఁ జూపెను. ఇవి యన్నియు నపభ్రంశము లని యనెను.

అపశబ్దమును, నపభ్రంశమును, గ్రామ్యమును నేఁటి కేకార్థబోధకములయినవి. సూక్ష్మముగ నరయ నట్లు యగును గాని యపభ్రంశముమాత్రము గ్రామ్యమువంటిది గాదు. అపశబ్దమును గ్రామ్యము గాదు. ఇఁక గ్రామ్యమన నపశబ్దము నపార్థము నపభ్రంశము నగును. ఆలంకారికులు నిట్లే యనిరి. మనకిప్పుడు శాబ్దము ప్రధానము గావున శాబ్దగ్రామ్యమును వివరింతము.

స్వగణము, శ్వగణము, కాఁ గూడ దనియు వర్ణత్వప్రాప్తదోషమును మఱియు స్వరాదివికారజదోషమును శాబ్దికులు ప్రదర్శించిరి. ఆలంకారికులు విశేషముగఁ జెప్పిరి. దండి చెప్పినదాని నరయుఁడు. శ్లో॥ శబ్దేఽపి గ్రామ్యతా స్త్యేవ సా సభ్యేతరకీర్తనాత్ । యథా యకారాదిపదం పత్యుత్సవనిరూపణే। పదబంధానువృత్త్యా వా వాక్యార్థత్వేనవా పునః। దుఃప్రతీతికరం గ్రామ్యం యథా యాభవతః ప్రియా। ఇత్యాదిశాసనము గలదు. 'యాభ' అనుస్థలమున నపార్థ మిచ్చు పదయోజన మంట శబ్దగ్రామ్య మనెను. గల్లాదులు గ్రామ్యము లనియు ననిరి. అహోబలుఁడు గల్లాదిశబ్దములు ప్రాకృతవ్యాకరణనిష్పన్నము లయ్యు గీర్వాణమధ్యస్థము గామి గ్రామ్యం బె యనియనెను. అరయ నరయ శబ్దయోజనము నన్యభాషాప్రయోగము గ్రామ్య మని యాలంకారికులమత మైనట్లు బోధపడును. అపశబ్ద మని శాబ్దికుల మతము.

వ్యాకరణదుష్ట మగుచో “చ్యుతసంస్కార” మని యందురు. పామరవ్యవహారైకప్రసిద్ధము గ్రామ్య మనియు ననిరి. కావ్యదోషములలో గ్రామ్య

మొకదానిఁ జెప్పిరి. కావున గ్రామ్యము దోషమే యనఁదగును. కాని యాంధ్రులు గ్రామ్యనిర్వచన మెట్లుగావించిరో, వినియున్నారు కదా? నియమరహితము, లక్షణవిరుద్ధము మున్నగునవి గ్రామ్యలక్షణము లని యనిరి. గ్రామ్యపద మని పదదోషములఁ జెప్పిరి. ఇట్లుండ భాషైకదేశ మగుటను విచారింతము.

ఆంధ్రభాష:— మూ॥ తజ్జా సమాచ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి। ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యాతు సమా ప్రవాహినీ దేశ్యా॥

చింతామణిసూత్రము గలదు. గ్రామ్యము నొకభాగముగఁ జెప్పెను. కాని దోషప్రకరణముగఁ జెప్పలేదు. ఆంధ్రు లందఱు నీనాల్గువిధముల విభాగమునకు సమ్మతించిన వారలే కదా? ఇఁక గ్రామ్య మెట్లు తొలఁగింతుము? తజ్జమును, సమమును, దేశ్యమును నెట్లు గ్రాహ్య మని సమ్మతించితిమో గ్రామ్యమును నట్లే సమ్మతింపవలయును ఇది శాసనాభిప్రాయము. అగుచో నిషిద్ధపద మేది యని ప్రశ్నింతురేని యాలంకారికులఁ బ్రశ్నింపుఁడు. వైయాకరణుని ధర్మము భాషాస్వరూపనిరూపణము, ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగరూపలక్షణలక్షకము మున్నగునవి. అది లెస్సగఁ జేయఁబడెను. శాస్త్రకర్తలు విధించుట నిషేధించుట యనురెండుపనులు సేయుదురు. నిషేధమునుబట్టి పదముల సాధుత్వాసాధుత్వములను గ్రహింతుము. తరువాత దేశమునుబట్టి యెట్లు మాఱునో యట్లు మాఱితీఱును. శబ్దములు లౌకికము లనియు వైదికములనియు రెండువిధములుగ సంస్కృతవ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడినను రెండును బ్రయోగ్యములై 'ఛందసి' యని విధింప లౌకికంబున నివారితమయ్యెను. 'కర్ణేభిః' అని వేదమున నుండ లోకమునఁ గూడఁ 'గర్ణేభి' యని ప్రయోగింపఁ గాదు. వ్యాకరణసాంప్రదాయ మట్లున్నది. వ్యాఖ్యాతలు స్పష్టపఱిచి కొన్నిదోషపదములను జూపుదురు. అష్టాధ్యాయిలోఁగాని ప్రాతిశాఖ్యలలోఁగాని దోషప్రకరణ మని లేదు. మఱియు భాషాభాగములను జెప్పుచు దోషమును జెప్పుటేల? తజ్జాదులు గ్రాహ్యము లైనట్లు గ్రాహ్య మే యని యన్వయము చేయవలసి వచ్చునేమో? చింతామణ్యభిప్రాయ మది యగునా కాదా తరచిచూతము. "అనియమా ద్గ్రామ్యంహి అనస్థలమున" గ్రామ్యం అని నపుంసకలింగములోను "గ్రామ్యా" అని తజ్జాదిసందర్భమునను బ్రయోగించెను. ఈరెండుపదములు సమానార్థకములా కాక పారిభాషికములా భిన్నార్థకములా యనునది విమర్శము. (సశేషము)

పెద్దన కావ్యరచనానైపుణి.

— కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారు —

గతసంవత్సరమున నీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్సమావేశమున గ్రంథవిమర్శనపద్ధతి యనువ్యాసమును వ్రాసి చదివితిని. అందుఁ బెద్దనకవి మనుచరిత్రమును విమర్శించి నావ్యాసమున కుదాహరణము గావించితిని. ఆవ్యాస మతిదీర్ఘమగుటచే నందుఁ గొన్నియంశములు విడువవలసి వచ్చినది. ఆవిడిచినయంశములనే నేఁడు పెద్దనకావ్యరచనానైపుణి యనుశీర్షికతో నొకవ్యాసమును రచించితిని.

కొందఱు విమర్శకులు మనుచరిత్రమున మొదటి మూఁడాశ్వాసములందలి కవిత్వము మాత్రమే మిక్కిలి రసవంతమై యున్న దనియు, నుత్తరాశ్వాసములందలి కవిత్వము మొదటిభాగమం దున్నకవిత్వమంత రసవంతమై యుండలే దనియుఁ గావుననే చదువరులు మనుచరిత్రమున మొదటిమూఁడాశ్వాసములను మాత్రమే చదివి విడుతు రనియుఁ దమయభిప్రాయమును వెల్లడించియున్నారు. ఆవిమర్శకుల యభిప్రాయము యుక్తియుక్తము కా దని సోదాహరణముగా నిరూపించుటయే నావ్యాసముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

పెద్దన కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డనుబిరుదము కలదు. ఆబిరుద మిప్పటి బిరుదములవలె నాశ్రయణసామర్థ్యమువలన సంపాదింపఁబడినది కాదు. తనకవితాసామర్థ్యమునఁ గృష్ణరాయలను, దదాస్థానపండితులను మెప్పించి యాబిరుదాలంకారమును సత్కృతిగా నొందియున్నాఁడు. మనుచరిత్రమును బరిశీలనదృష్టితోఁ జదివినవారి కాకవీంద్రున కాబిరుదము మిక్కిలి తగియున్న దని తోఁపక మానదు. సృష్టియందుఁ జతుర్ముఖునివలెఁ బెద్దనకవి కవితాసృష్టియందుఁ దనయనుపమేయచాతురీవిశేషమును బ్రతిచోటను వెలయించినాఁడు. ఏవంకఁ గాంచినను గమలాసనుని సృష్టి యభినవమై యద్భుతాంశయుతమై కానవచ్చినభంగిఁ బెద్దనకవితారచనలు ప్రతిస్థలమందును బ్రతివర్ణనమునందును, నభినవరీతుల నొంది సరసజనహృదయంగమములై యున్న వనుటకు సందియము లేదు. ఇట్టికవితాధురంధరుఁ డగుటంబట్టియే యాయాంధ్రభోజుని సభాసీమను, నష్టదిగ్గజములసమక్షమున నట్టిగొప్పబిరుదము నొందఁగల్గెను. ఇఁక నీయంశమును వదలి ప్రకృత మనుసరించెదను.

పెద్దనకవీంద్రుఁడు మనుచరిత్రమునందు మొదటియాశ్వాసత్రయమునం దువలెనే తక్కినయాశ్వాసములందుఁ గూడ వర్ణనములందును, గల్పనాచాతుర్యమునందును రసపోషణమందును దననిరుపమానశక్తిని వ్యక్తపఱిచియున్నాఁడు. అట్లయిన మొదటిభాగమును జదివినట్లు తక్కిన మూఁడాశ్వాసములను బాఠకు లేలచదువ ర"ని యడుగుదు రేని వినుఁడు. లోకము భిన్నరుచులు గలది. ఒక్కొకరి కొక్కొకరస మిష్ట మగును; కొందఱు శృంగారము సర్వరసశ్రేష్ఠ మందురు. కొందఱు వీర మందురు. కొందఱు శాంత మందురు. ఎవ్వరి కేరసము ప్రియ మై యుండునో వారు తద్రసగుంఫితము లగుపద్యములను సర్వదా పారాయణము చేయుదురు. అట్టివారు తదితరరసమయము లగుపద్యములను బాటింపరు. కొందఱు శృంగారరసమయపద్యములను జదివి హాయిహాయి యందురు. కొందఱు గరుణరసప్రధానము లగుపద్యములను జదివి యానందింతురు. మఱికొందఱు శాంతరసాభివ్యంజకము లగుపద్యములను గంఠస్థముగాఁ జేసికొని వర్తింతురు. ఇది పాఠకులకు నైసర్గికధర్మము. ఇట్టిపాఠకులు నానారసప్రచుర మయినను గావ్యమందు దన కిం పయినభాగము చదివి తక్కినది వదలివేసినచో నంతమాత్రమున నది రసహీన మని సిద్ధాంతము చేయవచ్చునా? శాంతరసాభిలాషువునకు శృంగారమయపద్యములు వెగటనిపించినంతమాత్రమున నవి రసహీనము లనవచ్చునా? గ్రంథకర్త తనకావ్యమునందుఁ బలురసములు చొప్పించి వర్ణించియుండును. మఱియుఁ గవి తనకావ్య మంతయు రసవంతమై యుండుటకే యత్నించును గాని యొక్కచోఁ దనప్రకర్షమును జూపి తక్కినభాగమును వదలివేయఁడు. అట్లు చేయుట కవి ధర్మము కాదు. కావున నొకరసవత్తరకావ్యమునం దుత్కర్షాపకర్షలు చదువరుల రుచిభేదమునుబట్టియే గల్గుచున్నవి. కాని కవీంద్రుని ప్రయత్నలోపమునుబట్టి కాదు. వర్ణ్యమునుబట్టి కొందఱికవిత యించుక మార్పు చెందినఁ జెందవచ్చును. కాని కూలంకషప్రజ్ఞావంతులును సమర్థులు నగుకవిపుంగవులకవిత్వమున కట్టిమార్పు కలుగ జాల దని నాయభిప్రాయము. పెద్దనకవి మొదటియాశ్వాసములలో శాంతశృంగారములకు ద్వంద్వయుద్ధము కల్పించి తుదకు శాంతమునకు జయము కల్పించినాఁడు. ఉత్తరాశ్వాసములం దిట్టియుద్ధము కల్పింపలేదు. కాని శృంగారశాంతములను వేఱువేఱుగాఁ జక్కగా వర్ణించినాఁడు. అంతేకాక వీరభయానకాదిరసములను గూడఁ జక్కగాఁ బ్రవహింపఁజేసియున్నాఁడు. ఈవీరరసాదివర్ణ

... రుచిదోషమునం జేసి కొందఱు విముఖు లయినచో నది పెద్దనగారి
...మ మగునా ? ఆవర్ణనములను గొన్ని యుదాహరించెదను.

స్వరోచియౌవనారంభమును దెలుపు నీపద్యమును దిలకింపుఁడు.

స్రగ్ధర — గుర్వుర్వీ గోత్రాచలంబుల్ గులగులలయిపో గోతముల్ గ్రుక్కులీలన్
ఖర్జిం జెండాడు నూత్నాకులీ గవుగిటకొలఁదుల్ కత్తి నొక్కొక్కఘూతం
బ్రోద్దామప్రౌఢి వాతాద్యుద్ధతగతిఁబఱవన్ భూమిఁజవ్వాడఁగా ని
ట్లద్దేవీనందనుం డత్యనుపమబలుఁడై యౌవనారంభవేళన్.

ఈపద్యమునం దెట్టిలోపమును లేదు. యౌవనారంభమునందు స్వరోచి వీరకృత్యము లింకు వర్ణింపఁబడినవి. ఈపద్యము వరూథినిశృంగారచేష్టావర్ణనముతోఁ బోల్చి రసహీన మనవచ్చునా ? అది కొందఱకు రుచించును. ఇది కొందఱకు రుచించును. ఇందుఁ బెద్దనకవితాశక్తిలోప మేది ?

కవి యొకచో వర్షమును వర్ణించినాఁడు. ఆవర్ణనము చదువునపు డచ్చముగాఁ జదువరులకు వర్షము గురియుచున్నట్లే తోఁచునుగదా ?

కం. కరకాచిటపటరవళీ, కరమై పెళపెళ నినాదఘనమై ఝుంఝా
మరుదుజ్ఝితబిలమంద్ర, స్వరమై యక్కొండ నొక్కవర్షము గురిసెన్.

మఱియు నిక్కవి వరాహవర్ణనమును మిక్కిలి నైసర్గికముగాఁ జేసియున్నాఁడు.

సీ. కంఠాభికైరాయఁ గర్కశంబగు తుంటెఁ బీటపెట్టినచూరు పెల్లగిల్ల
చెవిదార్చి విని చీమ చిటుకన్న నొకసారి సెలవిపింపరలాఁడు జిట్టలెల్ల మొ,

చిత్రపటమునందువలె వరాహము లీపద్యమం దెట్లు ప్రతిబింబించుచున్నవోఁ చూడుఁడు. మఱియు నీపద్యము సరసపదయుతమై వ్యర్థపదరహితమై యొకపదమును దొలగించుటకుఁ గాని లేక చొప్పించుటకుఁ గాని యవకాశము లేక యొప్పిదమై యున్నది. ఇది శృంగారరసాభిలాషులకు రుచింపకపోవుగాక, సంతతము మృగయానక్తిగల వీరుల కెట్లుహృదయంగమ మగునో చెప్పవలయునా ? ఇట్లె శునకవర్ణనముగూడ మిక్కిలి సరసముగా నున్నది.

సీ. ఇవి కంఠపాశంబు లింతనుస్సిన విడఁబడి దిశాకరినైన గెడపఁజాలు
నివి మింటఁ బఱుమమహీంద్రుఁ జూపిన నీడబడి వాలునందాఁకఁ బఱవఁజాలు
నివి గాలికనిన మూకవరాహదనుజేంద్రునైన జట్టింటిలో నాఁగఁజాలు
నివి కాటుకొల్పిన వృద్ధకూర్మమునేఁపుణిప్రైన నెఱదిశకై చింపఁజాలు

గీ. వనఁగ ఘుర్ఘురగళగర్తజనితభూరి, భూభృదురుబిలభరితఘోషౌఘయుం
రార్భటీదీర్ణదిగ్భిత్తు లగుచుఁ జెలఁగె, సరిపెనలఁబట్టి తెచ్చిన జాగిలముల

వందలకొలఁది ద్రవ్యంబు వెచ్చించుచుఁ దమప్రాణములకంటెఁ గూడ నెక్కుడుగఁ జూచి పెంచుచుఁ దత్సహాయమున వేఁటాడు వేఁటకాని కీపద్య మెంతహృదయంగమముగా నుండునో చెప్పవలయునా? ఇది శాంతరసమయ పద్యాభిలాషికి వెగటనిపించినచోఁ బెద్దనకవి లోపమగునా?

వేఁటకై చోపఁబడిన యరణ్యవర్ణన మెంతసరసముగా నున్నదో యెంత స్వభావసిద్ధముగా నున్నదో పరిశీలింపుఁడు.

మ. చకితైణాహుతిదావ మానవశితపుచ్ఛస్వల్పగచ్ఛత్తర
క్షుక మద్రిగ్రహయాళుభల్లుకము వక్షోభాగవిక్షిప్తసిం
భకవల్గత్ప్లవగీకదంబము హ్రదాంభఃప్రోద్ధితక్రోడనా
యక మాభీలముఖద్విపీస్థపుటితం బయ్యెన్ వనం బత్తఱిన్.

ఇది చదివినంతమాత్రముననే చోపఁబడినవనస్వరూపము చదువరుల హృదయదర్పణములందుఁ బ్రతిఫలింపక మానునా? ఈ పద్యము తపోనిష్ఠాగరిష్ఠుఁ డగుయతికి వెగటుగా నున్నను, దఱచుగా నాఖేటము సల్పు వీరుల హృదయముల కెంతరంజకముగా నుండునో చెప్పవలయునా? మఱియు మృగయావిధానమును మృగములస్వభావములను, వేఁటాడురీతులను గవి యిందుఁ జక్కగా వర్ణించెను. ఆకాలపువీరుల మృగయాప్రోత్సాహమును గమనించియె పెద్దనకవి మూలగ్రంథములో లేనివేట నిందుఁ గల్పించి సరసముగా వర్ణించినాఁడు. దీనిని శుద్ధశ్రోత్రియుఁ డిష్టపడకపోయినను వీరపుంగవులు మెచ్చుకొనక మానరు.

సీ. విసుమానములుగాఁగ వనకోడఁ బెనవెట్టి నెట్టెంబుగాఁ ద్రెవ్వ చుట్టినాఁడు
బండికంబెనచాయ బైసిమాలినమీనమెదకుగందపురొంపి మెత్తినాఁడు

మిక్కిలినిపుణుఁ డయినఁ జిత్రకారుఁడు రెండుమూఁడుప్రధానరేఖల గీసి సులభముగా రూపము నేర్పఱిచినట్లు పెద్దనగారు రాక్షసుని వికృతాకారము నిందుఁ జక్కఁగా వర్ణించి ప్రతిరూప మేర్పఱిచినారు.

మఱియుఁ బెద్దనకవి ధీరత్వము నెంతచక్కఁగా వర్ణించెనో గమనింపుఁడు.

సీ. బుద్ధీంద్రియక్షోభములకుఁ బెట్టనికోట విపదంబురాశిదుర్వ్యాకృతి కోడ
ఖలదురాలాపమార్గణవజ్రకవచంబు రణమహీస్థలికి శ్రీరామరక్ష.

ఇట్టిచిక్కనివర్ణనములు చతుర్థాశ్వాసమునం దెన్నియో కలవు. ఇఁకఁ బంచమషష్ఠాశ్వాసములలోఁ గూడ నెన్నియో వర్ణనములు గలవు. ఈచంద్రికావర్ణనము నెంతసరసముగాఁ జిత్రించెనో లిలకింపుఁడు.

సీ. కలను వెల్లువగట్టి జలజలప్రవహించు శశికాంతవాంతనిర్ఘరముజలము
మలయానిలముచే దుమారంబు రేఁగుసౌగంధికంబురజంబు కెఆకుదుమ్ము

ఈవర్ణనమం దెట్టిలోప మయినను గలదా? ఇచటఁ జంద్రుని గచ్ఛపవానిగా నిరూపించి గచ్ఛునకుఁ గావలసినపరికరము లన్నిటిని సరిపుచ్చి మంచిలోకజ్ఞానమును వెలిపుచ్చినాఁడు. మఱియు నితఁడు తూర్పుతెలవాఱుటయు నరుణోదయ మగుటయు, వృక్షములు వికసించుటయు మంచిగుఱుటయు మొదలగువంశములను గల్పనాచాతుర్యముచేఁ గారణోపపత్తిని గూర్చుచు నెంతయింపుగా వర్ణించెనోచూడుఁడు.

సీ. తనుఁబాసి శశిదవ్వు చనిన నెవ్వగఁబో లేదొలిదిక్కు జవరాలు వెలుకఁబాఱెఁ
బ్రథమాద్రిసభయందుఁబఱవిన కెంబట్టుజముకాణ మనఁగఁ రాగముజనించె

ఇట్టివర్ణనము లెన్నియోగలవు. పైవిషయముల నాలోచింప వర్ణనములపట్ల గృతికర్త యెచ్చటను లోపమును జూపలేదు. కావ్యమం దంతటను సరసవర్ణనములే గలవు. రుచిభేదములనుబట్టి పాఠకులు విపరీతులయినఁ గవియేమి చేయఁగలఁడు?

కల్పనాచాతుర్యమునందుఁ గూడఁ బెద్దనకవి యుత్తరాశ్వాసములందుఁ బక్షపాతము చూపలేదు. కల్పన లత్యంతాద్భుతావహము లయి యున్నవి. ఒకచిన్నపద్యమును జూడుఁడు.

క. తలచూపె నప్పు డభలా, కల దట్టపుటిరులు చిలువజవరాలు నభ
స్థలమండపకోపరిస్నీ, మల విడిన సితాండపటలిమాడ్కిం జుక్కల్.

చీఁకటియనెడి చిలువనెలఁత యాకాశమనెడి చావడిమొక్క మీఁదిభాగమునందుఁ బెట్టిన గ్రుడ్లవలెఁ జుక్కలు ప్రకాశించె నని భావము. ఈ కల్పన యెంతస్వభావసిద్ధముగా నున్నదో చిత్తగింపుఁడు. మఱియు సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయముల నొకపద్యమందు వర్ణించెను.

గీ. సాంధ్యనటనచండచండీశపదహతి, దరణిచక్ర మొఱగి శరధిఁగ్రుంగ
దోరగల్లు వడిమొ భూరఫేరథాగ, చక్రమనఁగ నపుడు శశియుఁదోఁచె.

సాయంసమయమున శివుఁడు నాట్యమాడుట సుప్రసిద్ధము. సూర్య

చంద్రులు భూమియనెడి రథమునకుఁ జక్రము లని పురాణము. నాట్యమాడు శివునిపదఘట్టనములచే భూరథముయొక్క యొకచక్ర మగుసూర్యుఁడు సముద్రమునఁ బడిపోఁగా దానిరెండవచక్ర మగుచంద్రుఁడు, ఒడ్డిగిలఁబడెనేమో యున్న ట్లుదయించె నని భావము.

సామాన్యముగా బండిఁ దిరుగఁబడినప్పు డొకచక్రము క్రిందగుటయు రెండవది మీఁదికిఁ దేలివచ్చుటయుఁ గలదు. అదేవిధముగాఁ గాలదండ మను నిరుసున నంటిపెట్టికొన్న సూర్యచంద్రచక్రములలో నొకటి సముద్రములోఁ గూలఁగా రెండవచక్రము మీఁదికిఁ దేలివచ్చెనని భావము. సూర్యుఁ డస్తమించెను. చంద్రుఁ డుదయించె నని ఫలితార్థము. ఈ చిన్నపద్యమునందుఁ గవి యెంతకల్పనము నెంతచక్కగా నిమిడ్చెనో చూడుఁడు. ఇట్టికల్పనములు గలపద్యము లెన్నియో గలవు. కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింకను దాహరింపఁ దలఁచుకొనలేదు. ఉత్తరభాగమునందు స్వరోచి వేఁటయు, రాక్షసవధయు, నిందీవరుని శాపవిమోచనమును, మనోరమపెండ్లియు, సఖీశాపవిముక్తియు వారల వివాహము, స్వారోచితపస్సు, దశావతారకీర్తనము మొదలగున వెన్నియో గలవు. కవి వానియన్నింటియందును దనచాతుర్యమును జూపించియున్నాఁడు. కావునఁ బెద్దన కావ్యమునందంతట నెచ్చట నెట్టిలోపము లేదనియుఁ జనువరుల రుచిభేదమును బట్టియె యట్టియభిప్రాయము కలుగుచున్న దనియు మఱియొకసారి చెప్పి పెద్దనకవి భక్తిప్రపూరితపద్యముఁ నొకదానిని పఠించి విరమించెదను.

మ. పరతత్త్వం బగునీకు మ్రొక్కెదఁ గరముల్ పద్మాక్ష కీర్తించెదం
బురుషార్థస్థితినొప్పు నిన్నుఁ గరుణాంభోధీ భవార్తుఁ జనన్
శరణార్థిన్ ననుఁ గావఁగాఁ దగుఁ బ్రధానవ్యక్త కాలాత్మ యీ
శ్వర భూతంబుల కీవె కర్తవును బ్రోవ న్భర్తవున్ హర్తవున్.

చాటుపద్యములు.

— వడ్డాది సుబ్బరాయుఁడుగారు. —

శ్రీమన్నన్నయ రాజమహేంద్రమున వేసెన్ బంచమామ్నాయస
న్నామంపుంగృతిమొల్క తెల్గునకు, నేనా, డమ్మొ వేయేండ్లు; గో
దామాహాత్మ్యమొ, భూమిసారమొ, యటన్ దద్వృక్షమూలాన, న
శ్వేదిన్ లేకయె, ప్రస్ఫురద్రసములై యుప్పెక్ ఫలించెన్ గృతుల్.

క. మెలఁకువరా, నేఁబోకను, నోలఁదోలుతెందలఁచు కలపుఁ, దోలికోలి పలుకున్,
వెలివానిఁ గాక, తన్నుం, దెలిపినలోవానిఁ జెంద, దీనవత్సల్—

క. లోవెలిగనులన్, నేకువ, దేవా! లోగన్ను మున్ను తెఱవంబడు; మే
లావహిల దాన నినుఁగని, పావనుఁ, బైకనులఁ గందుఁ బావజగంబున్.

తే. గీ. కలము నడిపితి కడదర్శ కాలజలధిఁ; దీరమదిగో సమీపించెదిగకుదీవి
గాలిమొదుకుచుక్క దీసుట్టముండు; గాసిపడకుండ దరిఁజేర్పు కర్ణధార!

ఉ. మేనులపేరినావలు, సమీరగభీరజలప్రపూరితం
బానవకాశపుంగడలి నంఘ్రికరంబులు తేకణుల్గఁ, జ్ఞా
నానుగఁ దన్నకోగతి, ప్రయాణము నాత్మలకొండ సల్పెడుం;
గానిఁ, యసత్త్వదంబులకుఁ గర్ణముఁ ద్రిప్పినఁ, ముప్పవాటిలున్.

ఉ. ఏగతి గన్నరాకుపదుఁగీనియ వంటి కడానిడాలునం
బాగయి వేలుగాఁ, దెపుడొ కత్తిఖిధంబున లోనికీటకం
బేగిన తక్క లేరుపడి, యేపపుమాపునఁ గానవచ్చు; నా
లాగున నే సుమీ యొడ, లిలం దను జీవుఁడు వాసిపోయినన్.

మ. కలలోఁ గైనిడుకొన్న కంకణము, మేల్కాంచం గనన్ రాక చిం
తిలి, తోడ్తోఁ దెలివొంది, స్వప్నమని భ్రాంతింబాయుఁ బ్రాజ్ఞుండు; కే
వలసత్యంబుగ నెంచి, యూరకడలుం బాలుండు; తద్రీతి జ్ఞా
నులయజ్ఞానులచర్య దోఁచు, హితబంధుశ్రీవియోగంబునన్.

క. దేవుఁడు సర్వజ్ఞతతోఁ, గావించెను సృష్టి చిత్రకల్పనమున ను
ద్భావచముగ; జీవులు త, ద్భావానుగుణంబుగాఁ బ్రవర్తిలుటొప్పన్.

ఆ. వె. అల్పజీవులకు ననంతసంతానంబు, గొప్పజీవులకును గొలఁదిసంతు;
నీఁగకానుపెంత? యేనుఁగకాన్పెంత? యేలొ సృష్టినెల్ల నిట్లతోఁచు.

క. గాయముఁ జేయఁగ జంతుని, కాయము కాయముల క్షతజకణములు వెజ్జుల్
దీయఁగలరె? తన్నిపుణత, మాయురె? యెటువడసె మశకమత్కుణముఖుల్?

ఉ. స్థావరతిర్యగాత్మకము సర్వమహీవలయంబు నేలుకో,
నీవు సృజించి యూర్ధ్వశిరునిం గను మానవు జ్ఞానవంతు; దం
తావళిముఖ్యముల్ తలను దాల్చు తదాజ్ఞకు, దోమ లిప్పురిం
గావు విధేయముల్; విసముఁ గ్రక్కు తదుద్ధతి మాన్పు మీశ్వరా!

మ. పవలున్ రేయిడి తీవు దేవ! పనిసల్పన్, విశ్రమింపం; గృపా
ర్ణవ! నీ యీయుపకారకం బయిన యేర్పాటాడిం బోవఁగాఁ
శ్రవణాసహ్యముగా శరీర మెరియన్ సంగీతముం బాడుచున్
నోవఁ గుట్టుం, జెడఁ గూరు; కీమశకసందోహంబు మాయింపవే.

ఉ. మానవరక్త మానుటలు, మాపట నేపున సంచరించుటల్
గానఁగఁ దోఁచు రెండవయుగంబున దండకకాననంబునం
భానుకులేశుబాణహతి మ్రగ్గినదానవు లైరి రాత్మహేం
ద్రానను దోమ లంచు; ఇఁక రక్షకుఁ డేయవతార మెత్తునో?

శా. ఆత్రేతాయుగ మంతరించెఁ గలతం బ్రాప్తించె ఘోరాజి, వి
శ్వత్రాసంబుగ; నందు నింద్రజితుఁడున్ సౌమిత్రియుం బోరఁగాఁ,
బత్రుల్ శాత్రవు గాత్ర ముచ్చి చనుచోఁ, భ్రాతృంగమున్ వ్రచ్చుచోఁ,
జిత్రాస్వాతుల యొడ వాన దలపించెన్, రాముఁ డాస్యాత్ములన్.

ఉ. కాలపుతోత్రమందుఁ బడి, గర్భమునందు దినక్రమంబునం
జాలు బలెం బెరుంగు మనుజుం డొనరించిన మేలుఁ గీడు; నే
పోలికఁ వానికిం దెలియ ముందుగ, నీసుఁడు దక్షు నెవ్వరుం
జాలరు సూ, తమంత నవి సంభవ మై గన వచ్చునంతకున్.

మ. పరికింపం బరమాద్భుతాజకృతరూపగ్రాహియంత్రంబు సూ
శిర; మద్దంబులు చక్షురాదు లట; సృష్టిం గన్న వస్తున్నవిన్,
మరి కానున్నవి, విన్న వాది, గుణకర్మస్ఫూర్తి బహ్వర్థముల్
పరమాణ్వాకృతి నంటి పై నగపడున్ స్వప్నాన ధ్యానంబునన్.

తే.గీ. లేని దున్నట్టు, లున్నది లేనియట్లు, కాని దౌనట్లు, లౌనది కానియట్టు
లున్న దున్నట్టు, లిఁకఁ దోఁచు నన్నిగతులఁ, గల నిజంబును గా దంత
కల్లగాదు.

క. తీవలను, చెట్టులందునను, బూవులఁ గాయలును, రెంటఁ, బుట్టుచునుండున్
స్థావరములబలె, జంగమ, జీవులయం దట్లు గనము ; చిత్రము సృష్టిన్.

ఉ. మంచిగుణాలు గల్గినకుమారులమూలమునన్ సుఖంబులన్
గాంచుట, చెడ్డవాండ్రకతనం గడుఁ గష్టము లొందుచుంట, గ
న్పించు మనుష్యులందుఁ ; బృథివీజములన్ విపరీతరీతిఁ బ్రా
ప్తించుట తోఁచు నిర్దయుఁగుబిడ్డలచే నవి, గన్నవారికిన్.

ఉ. అన్నము వస్త్రమున్ గృహము నందము చందము పెండ్లి గిండ్లి యం
చెన్నియొ వైహికంబులకు, నింకను మీఁదటివానికోస, మె
న్నెన్నియొ భావములం బకుకు మే మనిశంబు ; శుకంబులార ! మీ
పున్నె మదేమొ, యన్ని శ్రమమున్ గనకుండని మీకుఁ జేకుఱున్.

ఆ. వె. నల్లి పక్కఁ జేరు, బల్లి దీపముఁ జేరుఁ, బిల్లి చల్లయిల్లుఁ, బిట్ట చెట్టుఁ;
బిల్ల తల్లిఁ జేరు, బీద దాతను జేరు, దిక్కు లేనిపట్టి దేవుఁ జేరు.

గీ. అవసరమున జందె మకుమాలఁ దగుల్చు, శిష్టులకును జెవులు చిలుకకొయ్య
లట్లె లేకరులకు నవి కలందానులు ; సోమపులకుఁ గర్మసూచకములు.

క. శివునిజటాజూటంబున, దివిజాపగ వచ్చె నండ్రు ధీమంతులు ; త
ద్వివర మిది; వ్యోమకేశుఁడు, భవుఁ, డభ్రంబావమున కుపాశ్రయముఁ గదా.

మ. జయలక్ష్మీక్షితి భారతుల్ ప్రియుల నశ్రాంతస్వయంగ్రాహత
న్మయసౌఖ్యామృతసాగరోర్మిచయసమ్యక్కేలనవ్యాపృతా
శయుఁ గావించిన కృష్ణరాయనిబిడౌజఃపంక్తిపైకమ్యధు
ర్యయశస్సాంద్రుఁడు, పాలితద్రవిడకర్ణాటాంధ్రుఁ డింద్రుం డిలన్.

క. దివిఁ బెనుదివె యొకఁ డాతఁడ, దివియలు కోటానుఁగోట్లు దృష్టంబులగున్ ;
భువిరారా జొకఁ డీల్గిన, రవుతులుఁ బడవాళ్ళు బంట్లు, రాజులకకల్.

తారకమాల.

—◆ మంచెళ్ళ కృష్ణకవిప్రణీతము ◆—

ఉ. శ్రీలలనాసమేతుఁ డతసీసుమభాసుఁడు నందసూనుఁ డు
ద్వేలదయాలవాలుఁ డరివీరకృతాంతుఁ డనంతకీర్తి యా
భీలమహావిపద్గహనబృందదవానలుఁ డాసురారి గో
పాలుఁడు కృష్ణమూర్తి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్. ౧

ఉ. బాలుఁడు మానిలోకపరిపాలుఁడు సేవకకల్పవల్లికా
జాలుఁడు సర్వసద్గుణవిశాలుఁడు పాలితశక్రముఖ్యది
క్పాలుఁడు ధేనుకాసుర విఘాలుఁడు గోవ్రజగోపగోపికా, పాలుఁడు కృ... ౨

ఉ. నీలఘనాభనీలుఁడు వినిర్మలవేదవధూటికాశిఖా
జాలసమగ్రకుంకుమరసస్ఫుటచిహ్నితపాదలిప్తనం
దాలయచత్వరప్రవిమలాంచితగోష్ఠకరీషపుంజజంబాలుఁడు కృ... 3

ఉ చేలములూడ, గోపికలు చేరి భజింప మనోహరాకృతిన్
లాలితవేణుగానకలనాకలనాదము సొంపు నింపుచున్
హేళిసుతాప్రతీరజమహీరుహపాళిఁ జరించు దేవకీబాలుఁడు కృ... ౪

ఉ. మౌళిమయూరపింఛములమాలిక నాసికమౌక్తికంబుఁ గం
గేలమణీలసన్మురళి కింకిణులంస్ఫ్రులఁ బిక్కటిల్ల గో
పాలవధూజనావళులఁ బల్మఱుఁగూడి చరించురాజగోపాలుఁడు... ౫

ఉ. పాలిడవచ్చునద్దనుజపాలవధూమణిఁ బాలు గ్రోలుచుం
గాలునిప్రోలికిం బనిచి గాఢకృపారసదృష్టి నందగో
పాలునిమంద సమ్మదము పాలుగఁ జేసిన యట్టిబాలగోపాలుఁడు... ౬

చ. జలరుహసంభవాదిసురసంఘము లైన నెఱుంగరాని యు
జ్జలరుహవాసినీవిభుఁడు సత్కృప యాదవసంతతీసుధా
జలనిధిపూర్ణచంద్రుఁడన సంభవమై తగుదేవకీతపఃఫలనిధి... ౭

ఉ. మానుషవేషధారి యసమానకళానిధి యాదవాన్వయాం
భోనిధినీరజాహితుఁడు మోహకరమారమణీవిభుఁడు శ
క్రానిలపావకార్చితనిజాంఘ్రితలుండు ద్విషన్మహత్తమో। భానుఁడు... ౮

ఉ. పన్నగదైత్యభంజనుఁ డపారకృపామతి సంతతాగతా
సన్నజనామరద్రుమము చారుమయూరకలాపహారి శ్రీ
మన్నవపద్మలోచనుఁడు మన్మథమన్మథమూర్తి పాలితాపన్నుఁడు... ౯

ఉ. శ్రీనిలయుండు నవ్యసరసీరుహనేత్రుఁడు వేణుగానవి
ద్యానిపుణుండు నిర్భరదయాపరిపూర్ణుఁడు నందభామినీ
సూనుఁడు పాపసంహననసువ్రతనిష్ఠుఁడు నీలమేఘశోభానిధి... ౧౦

ఉ. వెన్నుఁడు భక్తవత్సలుఁడు వేద్యుఁ డనంతుఁ డనంతశాయి యా
పన్నశరణ్యుఁ డీశుఁడు విపద్వనపుంజదవానలుండు వి
ద్యున్నుతకీర్తిశాలి సురవంద్యపదాబ్జుఁ డమేయభాగ్యసంపన్నుఁడు... ౧౧

ఉ. ధీరుఁడు నిత్యపాలితసుధీజనవారుఁడు సింధునాథగం
భీరుఁడు భక్తదుర్జనభీతివిదారుఁడు గోపికాంగనా
జారుఁడు కంసముఖ్యదురశాత్రవభంజనబాహుశక్తిదుర్వారుఁడు... ౧౨

ఉ. మారుఁడు నందగోపకుమారుఁడు నిష్కపటాంగతుంగశృం
గారుఁడు యోగిముఖ్యహృదగారుఁడు ఖండితబాణదైత్యదో
ర్వారుఁడు సర్వదేవపరిపాలుఁడు సంతతకాంతకాంత్యకూపారుఁడు... ౧౩

ఉ. సారసమాహారకుణవిదారుఁడు పాదసరోజభక్తమం
దారుఁడు హారహీరశరనారదపారదచారుకీర్తివి
స్తారుఁడు దివ్యభాస్వదవతారుఁడు నిర్గతదుస్తరోగ్రభూభారుఁడు... ౧౪

చ. వరదుఁడు లోకపాలకుఁడు వర్ణితకోటిసురేంద్రవైభవా
కరుఁడు సమస్తనిర్జరనికాయకిరీటమణిచ్ఛటాప్రభో
త్కరసమలంకృతాంచితపదద్వయుఁ డార్యహితుండు కౌస్తుభాభరణుఁడు.

చ హరి కరుణాపయోధి నరకాసురవైరి మునీంద్రపక్షభా
స్కరుఁడు మురారి మాధవుఁడు సర్వమనోబ్జనివాససద్గుణా
కరుఁడు జగద్విహారి సురకార్యధురంధరుఁ డాశ్రితావళీభరణుఁడు... ౧౬

ఉ. శాత్రవబాహుగర్వబలసంతమసార్కపరాక్రమార్జున
మిత్రుఁడు దుష్టశిక్షణవిచక్షణరక్షణదక్షపుణ్యచా
రిత్రుఁడు భక్తపాలనగరిష్ఠపవిత్రుఁడు ప్రోల్లసద్దయాపాత్రుఁడు... ౧౭

ఉ. వాసవముఖ్యసర్వసురవారమనోంబుజమోహకృన్మహా
రాసవిలాసమోదితనిరంతరసుందరగోపసుందరీ
భాసురనేత్రకైరవవిభాకలితస్మితసాంద్రచంద్రికాభాసుఁడు... ౧౮

ఉ అవ్యయుఁ డప్రమేయుఁ డఖిలావనశీలుఁడు లోకపాలసం
సేవ్యుఁడు వ్యాసముఖ్యకవిశేఖరకల్పితదివ్యభవ్యస
త్కావ్యుఁడు నందితేంద్రగురుకావ్యుఁడు సర్వసుపర్వసంఘసంభావ్యుఁడు...

ఉ. అంగదపుష్పబాణరుచిరాంగవిలాసము లుల్లసిల్ల గో
పాంగన లంటి కొల్వ యమునాంతికతుంగలవంగలుంగనా
రంగముల న్నెలంగు యదురాజశిఖామణి భవ్యసత్కృపాపాంగుఁడు... ౨౦

ఉ. అంగదభూషితాంగుఁడు విహంగతురంగుఁడు లక్ష్మితార్క్ష్యపా
తంగుఁడు తాపసాంబుజపతంగుఁడు దగ్ధపయోధికస్యకా
సంగుఁడు వల్లవీజనభుజంగుఁడు భంగవిపత్పరంపరా భంగుఁడు... ౨౧

ఉ. ప్రాజ్ఞుఁడు ధామకౌశలపరాజితకుస్మరరాజపావరీ
ప్రజ్ఞుఁడు వర్తమానశరకర్వభవిష్యదతీతభూతకా
ర్యజ్ఞుఁడు ధారుణీజననిరంతరకల్మషకాలకూటస
ర్వజ్ఞుఁడు కృష్ణమూర్తి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్. ౨౨

ఉ. వింతగ యామునాటవిభువిం బ్రభవించినతీవ్రదారుణా
త్యంతదవానలం బడచి యచ్చటగోపకవత్సపంక్తికిన్
వంతలు వాపినట్టి గుణవంతుఁ డనంతుఁ డనంతసద్గుణా
స్వాంతుఁడు కృష్ణమూర్తి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్. ౨౩

చ. అభవుఁ డజాండరక్షకుఁ డనంతగుణాంబుధి విష్టపత్రయీ
విభుఁడు పరాత్పరుం డజుఁడు విశ్వమయుం డఖిలాంతరాత్మకుం
డిభభయసంహరుండు ప్రభుఁడీశ్వరుఁ డాఢ్యుఁడు నాదవాఙ్మయ ప్రభవుఁడు.

చ. ఋగ్యజురాదివేదచయవృక్షలతాశిఖరప్రవాళసౌ
భాగ్యకరుండు పంకరుహబాంధవతేజుఁడు విశ్వభక్తివై
రాగ్యపరాయణసజ్జనశరణ్యుఁడు ధీనిధి నందసుందరీ భాగ్యము... ౨౫

ఉ. రాజితబాహువిక్రమపరాజితదోర్గదరాక్షసావళీ
తేజుఁడు వాసవప్రముఖదేవగణార్చితసత్పదారుణాం
భోజుఁడు మానిరాజసురభూజుఁడు సాధుజనావనార్తిని
ర్వ్యాజుఁడు కృష్ణమూర్తి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్. ౨౬

ఉ. శ్రీలొసఁగంగఁ గృష్ణకవిశేఖరుపైఁ గరుణాకటాక్షవీ
చీళులు నించి తత్కృతసముచితకావ్యముఁ గాంచి మోదలీ
లాలసమానమానసవిలాసముచే నలరారువేణుగో
పాలుఁడు కృష్ణమూర్తి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్. ౨౭

ఉ. వారక కృష్ణమూర్తిగుణవర్ణనతారకసజ్జపవ్రతముల్
సారెకు నెవ్వఁడేని యాశంబుఁ బఠించిన భక్తికిం జె
న్నారి సమస్తభాగ్యముల నందుచు నందకపాణి సత్పదాం
భోజహభక్తి గల్గి యలిమోదము నొంది కృతార్థుఁ డౌ భువిన్.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) కృతజ్ఞత — మొదటిభాగము. ఇది యొకవచనకావ్యము. ఇందు మూఁడు ప్రకరణములు లున్నవి. కృతజ్ఞతనుగూర్చి బహువిధములఁ జర్చింపఁబడినది. "గంభీరార్థముగల యీకృతజ్ఞతాస్వరూపమును గ్రహించుట సర్వజ్ఞునకుఁగాని సాధ్యము కాదు. కృతజ్ఞతయందలి పరమార్థమును గ్రహించుట పరబ్రహ్మమెఱుంగుట" యను గ్రంథప్రకాశకుల వాక్యమునందు సత్యము గలదు. 47 పుటలు. చక్కనియచ్చు, మంచివిషయము గల దీని వెల రు 1-2-0.

(2) మాతృస్తవతారావళి — ఇందు 27 సీసములలో మాతృస్తవమును దానికి 93 పుటలలో జీవన్ముక్తివిచారణమును సూక్ష్మసూచీవివరణమును గలదు. ఇది పీఠికాపురభూపాలినుండి బయలువెడలిన పునరుజ్జీవక సారస్వతగ్రంథసరణిలోని (అ) అను సంజ్ఞగలది. సంపాదకులు విజ్ఞాపనములో- "ప్రతిపాద్యరసాస్పదంబు లగుపాత్రము లెచ్చటనో కాని కానరావు. తిరిచి చూచినకొలఁది నమృతంబు చిలికి సుభావహమగు గ్రంథము మూలదాఁగకుండఁ బ్రకటించుభాగ్యము నాకుఁ గలిగినందులకుఁ జాలధన్యుఁడను. ఈగ్రంథమునకెవ్వరు కర్తలు మున్నగువిషయములతో నిమిత్తము లేకుండఁ నిందలివిషయము లెంతవఱకు నాదరణీయంబు లనునవి తెలిసికొని వానిఁబట్టి యిందలిరసంబులఁ జూఱలాడవలయు" నని విన్నవించుచున్నారు. వెల రు 2-2-0. ఈ (1) (2) గ్రంథములకుఁ బ్రకాశకులపేరేగాని కర్తలపేరు తెల్పలేదు.

ఇవి కావలసినవారికి (1) కొరశ్శ బసవలింగగుప్తగారు, డి. పి. సి. ఎం. ఎస్. ఎమ్. ఆర్. పరసువాకము- చెన్నపట్టణము. (2) వి. వి. సుబ్బారావుగారు, గోరస. పిఠాపురము పోస్టు అను నీయిద్దఱియొద్ద దొరకును.

(3) విభవ, శుక్ల, ప్రమోదూత, ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరముల పంచాంగము. ఇది వర్ణాశ్రమధర్మసంస్థాపనపత్రికాధిపతి యగు బ్రహ్మశ్రీ పిన్నంరాజు వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారిచే గుణింపఁబడి చెన్నపురి స్వధర్మప్రకాశినీపత్రికా సంపాదకులగు శ్రీ డై. కోటీశ్వరశర్మదీక్షితులు, కనుపర్తిమార్కండేయశర్మగార్లచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఇందు వర్తమానసంవత్సరముతోపాటు ముందు మూఁడుసంవత్సరముల పంచాంగములు కూడఁ గలవు. కాఁబట్టి భవిష్యద్విషయములం దెలిసికొనుట కీపుస్తకము చాలనుపయోగించును. వెల రు 0-12-0

ఇది కీలుపాకుపోస్టు బృందావనములో (చెన్నపురము) స్వధర్మప్రకాశిని యెడి టరుగారియొద్ద దొరకును.

(4) విష్ణుపాదము—ఇది 108 సీసపద్యముల పుస్తకము. బ్ర॥ ఆదిభట్ల రామమూర్తిశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడినది. కవిగారి కేలూరు పవరుపేట లో నొకతావున "శ్రీమన్నారాయణపాదచిహ్నిత సర్వసాముద్రికాంచితరేఖా యుతం బగు దక్షిణతామ్రపాదము" దొరకినదఁట-దానిపైఁ గలిగినభక్తితాత్ప ర్యములచే స్తుతిరూపకమగు నీ యష్టోత్తరశతసీసపద్యములు రచింపఁబడినవి (9) లోకనాయకశతకము రచించిన రామమూర్తిశాస్త్రిగారు వీరే. ముఖపత్రము పై శ్రీవిష్ణుపాదచిత్రము ముద్రింపఁబడినది. ఈగ్రంథ మమూల్యమైనది. భక్త జనోపయోగముగ మ॥ శ్రీ॥ అప్పన లక్ష్మయ్యగుప్తగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది ఏలూరిలో- కవిగారిపేర వ్రాసిన దొరకఁగలదు- శైలికై యొక్కపద్యము.

సీ. పర్యుషితాన్నసంపర్కంబునన్ యమునాజలమ్మును బావనమ్ముచేసి
సకలపాపక్షయస్థావరబృందావనమ్మునందున విహారమ్మొనర్చి
స్వర్లోకనందనవనవిలాసోత్తమ పారిజాతము దేఁగఁ బఱపులెత్తి
వనతలతాళసత్ఫలరసాస్వాదనమదఖరాసురునట్టె మట్టివైచి [లోనఁగి
భువి నెగడు నీకు పాదమ్ముఁ బూజసేతు, జలముఁ బ్రోక్షించి దళసుమఫలము
యస్మదమలభక్తిశ్రద్ధ లందియిడెద, నుదధిగంభీర రామ ధన్యుండనైతి 73.

(5) దాశరథివిలాసము — ఇది యొక్కప్రబంధము- రామాభ్యుదయ మువంటిది. కీ. శే. క్రొత్తపల్లి లచ్చయ్యకవిరచించెను. ఈగ్రంథము కొంత కాలముక్రిందట మంజువాణీపత్రికలోఁ గొంతప్రకటింపఁబడినది. ఇపుడు సం పూర్ణముగ, కోలంకవీరవరము సంస్థానముల రాజ్ఞీమణులైన శ్రీరాజా రావు చెల్లయ్యమ్మారావుబహద్దరుగారు, శ్రీరాజారామయమ్మరావు బహద్దరుగారును ముద్రింపించి ప్రకటింపించియున్నారు. కవిత్వము పూర్వకవులకవిత్వముతో సరివచ్చును. నూతనకల్పనలు మనోహరశైలియుఁ గలది. వెల రు 2 8-0 కా వలసినవారికి చిత్రాడలో రామవిలాసగ్రంథమండలిలోను,* కాకినాడ నన్నయ భట్టారకవిలాసములోను- ఏలూరు కవినాథవిలాసములోను, పిఠాపురము మైల వరపు యజ్ఞన్నగారియొద్దను దొరకును.

(6) ఆంధ్రవచనభారతము—సభాపర్వము. ప్రథమభాగము. కళువె వీర రాజప్రణీతము. వ్యాసరచితసంస్కృతభారతమునకు సరియగు నాంధ్రభాషాంత

రీకరణము. మృదుమధురశైలిని రచియింపఁబడినది. గ్రంథకర్తయగు కళువె వీర
రాజ పదునేడవశతాబ్దాంతమున మైసూరుప్రభుఁడగు చిక్కదేవరాయల కాలము
న నున్నటులు దెలియుచున్నది. హాలాస్యమాహాత్మ్య వచనశివభక్తవిలాసభగ
వద్గీతల నాంధ్రమునకు భారతమును గన్నడభాషయందును రచియించినసంజ
రా జీతనికుమారుఁడు. నంజరాజకృతహాలాస్యమాహాత్మ్యముభక్తవిలాసములుపరి
షద్భాండాగారమునఁ గలవు. ఆంధ్రవచనభారతమున సభాభీష్మపర్వములే
తమకు లభించిన వనియు వానిని వేర్వేరు భాగములుగఁ బ్రకటించుచున్నామని
యుఁ బ్రకాశకులు రాజమహేంద్రవరము గవర్నమెంటుకళాశాలలో నుపా
ధ్యాయులునగు ఎస్. కే. వేంకటేశంపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అచిర
కాలమున మిగిలినభాగములఁ బ్రకటించి వీరు భాషాసేవ యొనర్తురని నమ్ము
చున్నారము. వెల రు 0.8.0.

(7) క్షత్రియకులదర్పణ మను నామాంతరము గలరెడ్డికులనిర్ణయచం
ద్రిక. పెద్దమందడి వేంకటకృష్ణ శేషాద్రిరమణకవులచే రచియింపఁబడి కావ్య
కంఠగణపతిశాస్త్రిగారిచేఁ బరిశోధింపఁబడినది. ఆంధ్రభృత్య పల్లవవంశజుల
యనంతరము దక్షిణహిందూస్థానమందు రాజ్యపాలన మొనర్చిన రాష్ట్రకూట
వంశపురాజులు రట్టలు రాథోడులని పిలువఁబడుచుండిరనియు వారాష్ట్రకూ
టవంశజులే యాంధ్రదేశమున రెడ్లని వ్యవహరింపఁబడి రనియు గ్రంథకర్తలు
వ్రాసియున్నారు. రెడ్లు క్షత్రియులని నిరూపించుటకై క్షత్రియులతో వివాహ
బాంధవ్యములు, శాసనాధారములు మొదలగు నూతనవిషయములు దెల్పఁ
బడినవి. పాఠకులు సవిమర్శముగ వానిని గైకొందురుగాక.

(8) అశ్వలక్షణసారము—మనుమంచిభట్టప్రణీతము. ఈగ్రంథము
సాళువతింపరాయని కంకితమీయఁబడినది. గ్రంథమున, కృతిపతి రయొక్కచో
గన్నభూపాలుఁడనియు మల్లయామాత్యునకును తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడనియు
వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు. కొంకణపతి, మిండరగండ, రాయవేశ్యాభుజంగ—
మొదలగుబిరుదము లాతనికిఁ గల వని గ్రంథమువలనఁ దెలుచున్నది. ప్రక
టింపఁబడిన గ్రంథము నాలు గంకురములు గలిగియున్నది.

వేరొకప్రతితోఁ బోల్చిచూడ నందుఁ గలయైదవ యాశ్వాసము
చికిత్స నష్టికవర్ణప్రకారమును దెల్పున దిందుఁ గానవచ్చుటలేదు. ఆగ్రంథము
న నైదాశ్వాసములు గలవు. అందలి పద్యము లీగ్రంథమునఁ గొన్ని కాన
రాకపోవుటయే గాక మిగిలినవి వ్యత్యస్తముగఁ గూడఁ గన్పించుచున్నవి.

ఒక్కొకచోఁ బద్యపాదములు మార్పఁబడినవి. వివిధమాతృకలను బరిశోధించి యీగ్రంథమును దిఱుగఁ బ్రకటించి, మనుమంచిభట్టు సాళువకంపరాయల కాలనిర్ణయమును జేయవలసియున్నది. వెల రు 1.0.0 వలయువారు కొండపల్లి వీరవెంకయ్యగారు బుక్సెల్లరు రాజమహేంద్రవరము అని వ్రాయవలయును.

(9) లోకనాయకశతకము—బొబ్బిలితాలూకా అజ్జాడవాస్తవ్యు లగు బ్రహ్మశ్రీ ఆదిభట్టరామమూర్తిగారిచే రచియింపఁబడినది. శైలికై యొకపద్యము.

ఉ. బంధురగంధవైభవవిభాసురపంకజమాశ్రయించి పు
ష్పంధయ మే తెఱంగున నివాసమొనర్చునొ యట్లు ప్రేమ సం
బంధము మీఱ నాహృదయపద్మమున న్వసియించి నీవు మో
హాంధుఁడనైన నన్నుఁ గృప నారయఁగావలె లోకనాయకా.

Annals of the Bhandakar Oriental Reseach Institute, Poona,
Vol. IX Part 1.

భండార్కరుప్రాచ్యవిషయపరిశోధనాసంఘమువారు తమపత్త్రికను మాపత్త్రికకు వినిమయముగాఁ బంపుట కంగీకరించినందున వారికి మాకృతజ్ఞతాపూర్వక మగువందనముల నర్పించుచున్నాము. హిందూదేశమునందు సంస్కృతవాఙ్మయమును గూర్చియుఁ బ్రాచీనరాజ్యవిధానాదిసమస్యలను గూర్చియుఁ జర్చించుపత్త్రికలయం దిది యగ్రగణ్యత నొందు ననుట కెట్టిసందియమును లేదు. మహాభారతమును బాఠాంతరములతోఁ బ్రకటించుటకు విశేషప్రయత్న మొనరించి యాదిపర్వమునందలి మొదటిరెండధ్యాయములను వీరు ప్రకటించియున్నారు. పైపత్త్రిక (సం. 9.1) యందు శక్తిభద్రుఁడు- భాసుఁడు అనువ్యాసమును బిల్హణునిపంచాశిక యనఁబడువ్యాసమును బ్రాచీనలిఖిత (పత్త్రము) లను వ్యాసమును గలవు. ఋగ్వేదమునందలి పదములయర్థము ఋగ్వేదమునందు విభక్తు లెట్లుప్రయోగింపఁబడినవియును వేదసంబంధములగు వ్యాసములు కూడఁగలవు. ఆశ్చర్యచూడామణిని రచియించిన శక్తిభద్రుఁడే భాసవిరచితములగు ప్రతిమాభిషేకాదినాటకములరచియించెనను వాదముప్రథమవ్యాసమున నిరసింపఁబడినది. బిల్హణుని పంచాశిక యనువ్యాసమున వేర్వేఱువ్రాఁతప్రతులఁ బోల్చిచూడ నొకదానికొకటి సరిపోవుట లేదనియు, అన్ని ప్రతులలో నయిదు శ్లోకములు మాత్రమే సరిపోవుచున్న వనియు నొకవేళ

బిల్హణపండితుఁడు మొదట నయుదుశ్లోకముల మాత్రమే రచియించి యుండఁ దరువాత దేశకాలానుసారము గ్రంథము విస్తరింపఁబడి యుండవచ్చు ననియు నుత్తరహిందూస్థాన ప్రతులయందుఁ బూర్వభాగము 'అద్యాపితాం' అని మొదలిడఁబడిన శ్లోకములవఱకుఁ గానవచ్చుటలేదనియు నిటఁ జర్చింపఁబడినది. ఇది విమర్శనీయము.

ఈపత్త్రిక, ఆఙ్గ్లమునఁ బ్రచురింపఁబడుచున్నది. సంస్కృతభాషాభిమానముగల ప్రతిమనుజుఁడు నవశ్యము చదువఁదగినది. సంవత్సరమునకుఁ జందా రు 10_0_0.

(11) శ్రీరామశతకము — ఇది మఱి సత్యవోలు రధామాధవరావు గారిచే రచియింపఁబడిన కందపద్యశతకము. ఇందు 117 తెనుఁగుపద్యములును 12 సంస్కృతశ్లోకములును గలవు. భక్తిభరితము లగునీపద్యము లన్నియుఁ గవిగారిచే భద్రాద్రిలో శ్రీరామసాన్నిధ్యమునఁ జదివి సమర్పింపఁబడినవి. ప్రతిపద్యమునకు శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష, చతుఃప్రాసము మొదలగు శీర్షికలు గలవు. ఇది సకలానందగ్రంథమాలికలోని 8 వ పుష్పము. వెల రు. 0-2-0. కావలసినచోఁ గవిగారియొద్ద నితరబహుగ్రంథములతోపాటు కాకినాడలో దొరకును.

(12) A Descriptive catalogue of the Telugu Manuscripts.

ఇది గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ లైబ్రరీలో నున్న తెనుఁగుగ్రంథముల పట్టిక. ప్రబంధసంపుటములలో రెండవదానిలో రెండవభాగము. శృంగారప్రబంధములు. ఇది 1927 సంవత్సరములోఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఇందు మదనమోహినీవిలాసము, మధురవాణీవిలాసము, మాధవాభ్యుదయము, రఘువంశము, రత్నావళీపరిణయము, లక్ష్మీనారాయణసంవాదము, వల్లభాంబాపరిణయము మొదలగు క్రొత్తప్రబంధములను గూర్చి కలదు. వెల రు 4-0-0 చెన్నపురి గవర్నమెంటు ప్రెస్సులో దొరకును.

———

ఆంధ్రసింహావలోకనసంగ్రహము.

— దోమా వేంకటస్వామిగుప్తగారు —

భాష యంతయుఁ గవికృతగ్రంథములచే జీవించును. కవీశ్వరులును రి గ్రంథములునే భాషాసతీమతల్లి కాయువుపట్టులు. కాఁబట్టి మహాకవుల భ్యుదయము వారివారిసమయములలో నాంధ్రవాణి యేయేరీతుల లాస్య ాడినది, యేయేక్రొత్తయందచందములఁ జెందినది మున్నగు విషయములను మనించుట భాషాచరిత్రవిషయకము కాకపోదు.

ఆంధ్రభాష విశేషముగా సంస్కృతమునుండియు స్వల్పముగ నరవము న్నడము మున్నగు నితరభాషలనుండియుఁ గొంత సొంతముగను నేర్పడినట్లు ఁచుచున్నది. అంతేకాక మఱియొకవింత యున్నది. ఆంధ్రభాష యేర్పాటు యఁబడునప్పుడు అన్యభాషాపదములు నట్లు సంగ్రహింపఁబడువిషయంబున త్యంతసుశబ్దంబులు సంగ్రహింపఁబడినవి. కావుననే భాష చాల సుందరమైన మహాగర్త గన్నది. దానికి మూఁడుప్రబలకారణములు :—

1. కర్ణాటదేశాధిపతియు, నింటఁ గన్నడము మాటలాడున ట్లనుమా పఁబడినవాఁడును విచక్షణుఁడు నగుకృష్ణదేవరాయలు "దేశభాషలందుఁ నుఁగు లెస్స" యని తదభివృద్ధికిఁ బ్రోత్సాహం బొసఁగి యాంధ్రభోజనామ ుఁ గాంచుట.

2. త్యాగరాయలు అరవదేశంబునందు జనించి యాంధ్రగీర్వాణములును ావిడభాషయు నేర్చినను స్వదేశవాసు లుప్పొంగున ట్లరవములోఁ దనభావ లను వెల్లడింపక భావగుంభన కాంధ్రమే యనుకూల మని తనపాటలను నుఁగులోనె రచించుట.

3. బ్రౌనుదొర మున్నగుఖండాంతరపండితులు, పరికించి, యైరోపాదేశ లం దిటాలియా భాషవలె నిచ్చట నాంధ్ర మున్న దని గ్రహించుట.

నన్నయభట్టు వాగనుశాసనుఁడు. ఇతనికి వాగనుశాసనుఁ డనియు, ధ్రభాషానుశాసనుఁ డనియు బిరుదము లున్నట్లు కాలాగతవార్త. ఈతఁడు స్కృతప్రాకృతాదిభాషల కనుశాసనుఁ డని యెవ్వరును జెప్పరు. ఆంధ్రమున సూత్రనిర్ణేత యందురు. కావున నాంధ్రవాగనుశాసనుఁ డనుట యొప్పును. ట్లయినచో నతనికి ముం దాంధ్రకవులు గాని గ్రంథములు గాని యుండలే

దనవచ్చునా. వీల్లాదు. రసవంత మగుకుమారసంభవము నన్నెచోడుని
దెనుఁగున రచింపఁబడిన ట్లూహింపఁబడుచున్నది. ఇఁక నితరగ్రంథము లు
ట్లు చరిత్రపరిశోధకులు దెల్పుచున్నారు. నన్నయ వాగనుశాసనత్వ మ
నేమి ? అష్టభాషావాగనుశాసనుఁ డన్న నీయష్టభాష లేవి. అని నే నా
చించుచుండ శ్రీమాన్ బాలసరస్వతి, తర్కతీర్థ, శ్రీనివాసాచార్యులుగా
రొసంగిన యభిప్రాయ మిది :—

“ ఆంధ్రదేశ మనఁ జాలఁ బెద్దదేశము గాని చిన్నదేశము గాదు. కాఁ
ట్టి యాంధ్రదేశమునందు నైజాము తెలుఁగు, ఉత్తరసర్కారు తెలుఁగు, మద
సు తెలుఁగు, దత్తమండలము తెలుఁగు, మైసూరు తెలుఁగు, ఓఢ్రపుఁ దెలు
గు నని యనేకవిధము లైనపలుకుబడు లున్నట్లుగాఁ దొల్లి గూడ ననేకవి
ము లైన పలుకుబ డ్లుండియుండవచ్చును. సూక్ష్మభేదములను వదలి య
యెనిమిదివిధములుగ విభజింపఁబడి యుండవచ్చును. అట్లొకభాషయం దె
మిదివిధము లయినపలుకుం బ్డున్నప్పు డొకభాగమునందలి కవీశ్వరుఁడు త
దేశపుఁబలుకుబడిప్రకార మొకగ్రంథమును రచించినచో నందలి జాతీయా
సారస్యము లితరభాగములవారి కర్థము కావుగదా ! అట్లే, యిపుడు రాజ
హేంద్రవరము మున్నగుదేశభాగములయం దక్కడి యేవలతో రచింపఁబ
ప్రహసనాదులు బళ్ళారి మున్నగుదేశములయందలివారు చదివి యందలియ
ప్రాయస్వారస్యమును సంపూర్ణముగా గ్రహింప వీలులేదుగదా! నైజామును
డి యొకరు వచ్చి తమదేశపుఁబలుకుబడిప్రకార ముపన్యసించినచో నందలి
యభిప్రాయములను గ్రహింప నొకమదరాసువానికి వలను గాదు గదా ! మ
రాసువాఁ డొకయరవతెనుఁగున గ్రంథమును నిర్మించినచో నాంధ్రాహుల
చదివి యందలియభిప్రాయమును సంపూర్ణముగా నెఱుంగ వీలగునా. ఇట్టిచిక్కె
నన్నయభట్టారకునికాలమునఁ గనిపెట్టఁబడి దేశభాగముల కన్నింటికి ననుకూ
లముగా నుండునట్లు భాషాసూత్రములు నిర్మింపఁబడవలయు నని నిర్ణయింప
బడినది. అందుకు రసికప్రభువతంస మగు రాజనరేంద్రుఁడు చేయూఁత యొస
గెను. దేశదేశపండితు లెల్లరు నొకసంఘముగాఁ గూడిరి. నన్నయభట్టు వా
లో నగ్రస్థానము వహించెను. సుమా రిరువదిసంవత్సరము లాపరిషదాలోచ
నములు సాగియుండవచ్చును. ఆపరిషదాలోచనముపై బైలువెడలిన సూత్రస
ముదాయమే నన్నయభట్టీయము. ” అని—

ఆచార్యులవారు సెలవిచ్చినవిషయము సమంజసముగానే యున్నది. ఎందు కనఁగా:—నన్నయభట్టొనర్చినయితరగ్రంథము లేవియు లేవు. నన్నయభట్టీయమును భారతములోని కొంచెము తక్కువ మూఁడుపర్వములునే కదా! ఆసూత్రములకు లక్ష్యములనిమిత్తమే భారతరచనయు నాతఁడు పూనిననుట యుక్తియుక్తము. నన్నయభట్టీయరచనకుఁ గొలఁదికాలమే పట్టియున్నచో భారతభాగముమాత్రము రచించినంత నాతనికి వయోవృద్ధిజాడ్యము కలిగియుండదు. కాఁబట్టి యావాగనుశాసనుఁ డాంధ్రదేశమునం దన్నిభాగముల వారికి ననుకూలమగునట్లు పరిష్కరింపఁబడినభాష యొకటి యేర్పఱిచె నన నొప్పు. ఇప్పుడు గ్రామ్యవాదులు సూత్రముల నన్నింటి నుల్లఘింప నగునన్నచో నది యెంత యననుకూలముగా నుండునో యరయుట యాలోచనసాధ్యమే కదా! విశృంఖలత్వమే ప్రాప్తించినచో గ్రామమునకు, నింటికిఁ దలకు నొక్కొక్కరకపుఁ బలుకుబడి యేర్పడిపోవునేమో. అద్దాన లాభ మూహ్యము. ఒకరియభిప్రాయ మొక్కరి కవగతము కాక మరల నియమితభాష మేరకుఁ బునర్నిర్మాణము జరగవలసివచ్చును గదా.

నన్నయభట్టారకునిచేఁ బరిష్కృతం బయినభాష యిాతవఱ కారీతినే యున్నదా మార్పు లేమియు జరుగలేదా యని మిత్రు లడిగెదరు. మాప్రత్యుత్తరము "వాగనుశాసనుఁడు భాషను నియమించెను గాని బంధింపలేదు. పూర్వాభరణములనే ధరింపవలయునా? మాచార్యవ్యతిరిక్తములు గాని నవీనాభరణములను సుందరాంగులు ధరింపవచ్చునుగదా! అట్లే తెనుఁగుభాషయందు మహమ్మదీయపరిపాలనములో నితరభాషాపదములు దేశ్యములుగా నంగీకరింపఁబడినవి. కవనపద్ధతులు, గ్రంథరచనపద్ధతులు మాఱినవి. ఈ యాంగ్లేయ పరిపాలనకాలమునఁ దద్భాషాపదము లెన్నియోని వాడుక ననుసరించి దేశ్యములుగా నిం దంగీకరింపఁబడెడిని." అట్లయినచో, సోదరులు అన్యభాషాశబ్దగ్రహణము గావించుచున్నారు గదా! గ్రామ్యభాష నేల యంగీకరింపరా దని పల్కినఁ బ్రత్యుత్తరము—భాషను నియమింపుఁడు. బంధింపకుఁడు, చలనవిహీనను గావింపకుఁడు. స్వేచ్ఛ తగును. విశృంఖలత్వము తగదు. అన్యదేశ్యములను మనభాషాపద్ధతులకు లోఁబడునట్లు చేసి యుపయోగింపుఁడు.

నాటకములయందు, పాత్రౌచితికొఱకు గ్రామ్యభాష యుపయోగ్యమా యనిన, వ్యక్తియొక్క యంతరువు తెలియఁబడుచున్నది, కాన, నుపయోగ్యమే.

ఆంగ్లేయభాషాధికపరిచయమున్న, సంస్కృతాంధ్రముల పరిచయము లేక పని
గల్పించుకొని నియమవిరుద్ధమార్గముల నడువరాదు. వేత్తలయాక్షేపణముల
కందకుండ గ్రంథరచన కావింపవలయును. గ్రంథము వైపు వెడలినచోఁ దద్ర
సిద్ధికిఁ జర్చకు మార్గము లుండవలయును గదా! చక్కఁగా భాషానియమ
ముల నెఱిఁగి పూర్వకవికృతగ్రంథములం జదివి తన్నియమవిమర్శనకుఁ గడఁగ
వలయును. అంతవఱకు నాఁటోటివారు గతానుగతికముగఁ బూర్వుల ననుస
రింపనగును.

— ఆంధ్రభాషాభ్యుదయము —

మహాకవులచేఁ దనగ్రంథములయందుఁ దొంటినుండి నేఁటివఱకు నుప
యోగింపఁబడిన రీతుల 1 పురాణశైలి, 2 ప్రబంధపంక్తి, 3 గీర్వాణాంధ్రీకరణ
పద్ధతి, 4 నాటకరీతి, 5 నవలారచన, 6 భావకవిత్వము. అని విభాగింప
వచ్చును.

గీర్వాణభాషయందున్నపురాణములను దెనిఁగించినచో వానిరీతి పు
రాణశైలియై యుండును. ఆంధ్రభాషయం దీపురాణములను సంస్కృతభాషలో
నిగ్రంథములనుండి రచించినచో, నాశైలి కావ్యాంధ్రీకరణశైలి యని పేరిడవచ్చు
ను గదా యనినఁ బేరిడవచ్చును, గాని, తెనిఁగింపు కేవలవిషయబోధన ప్రధా
నముగా నుండును. కావ్యాంధ్రీకరణమువలె వైచిత్ర్యప్రధానముగా నుండదు.
మహాభారత మాంధ్రీకరణమే శృంగారనైషధము నాంధ్రీకరణమే. కవిత్రయ
ము కొంతవఱకు విషయమును మనసులో నిడికొని స్వేచ్ఛగా భారతమును
దెనిఁగించెను. శ్రీనాథుఁ డంతకంటె విశేషముగా మూలము ననుసరించి నైష
ధమును దెనుఁగించెను. పురాణాంధ్రీకర్తల యుద్దేశము విషయబోధన, కా
వ్యాంధ్రీకర్తల యది విషయములతోపాటు భాషావైచిత్రిని దెలుపుట.

ప్రబంధపంక్తి యనఁగాఁ గొన్నివర్ణనలు మనంబునం దుంచుకొని యవి
యిముడునట్లు కథాంశము నేర్పాటు చేసికొని గ్రంథమును బూరింతురు.

నాటకముల రీతిని నవలల రీతిని గూర్చి ప్రత్యేకముగాఁ దెల్పనేల?
ఇవి భాషలో నధునాతనపద్ధతులు వీనింగూర్చి స్థూలవివరణము గావింతును.

భారతము నిర్వచనోత్తరరామాయణము రెండు హరివంశములు మా
ర్కండేయపురాణము విష్ణుపురాణము నివి పురాణశైలి గలవి. నృసింహపురా
ణము పురాణమే యగుఁగాక యది ప్రబంధరీతి నొనర్చుటచే నెఱ్ఱాప్రెగడను,

ప్రబంధపరమేశ్వరబిరుదమువచ్చియుండును. శృంగారనైషధము సంస్కృతకా
వ్యాంధ్రీకరణశైలి. శ్రీనాథుఁడు తెనుఁగునకుఁ గ్రొత్తతెలుఁగులు సమకూర్చె
ను. బమ్మెరపోతరాజ కృతభాగవతమునందలి విశేషమేమన- అది విషయబో
ధకమౌఁ బురాణము- అలంకారికరీతిని బ్రబంధము- శ్రీనాథునిసూక్తివైచిత్రి యీ
భాగమునం గలదు. ఆమహాకవికవితలో నొకవిధమైన జబ్బున్నది. ఇమ్మహాక
వికవిత నొకనియమితత్వమున్నది. శ్రీనాథునికవిత నవయౌవనవిలాసవతివంటి
ది. పోతరాజుది నవయౌవనయుక్తయు నాచారవతియు నగుపుణ్యస్త్రీవంటిది.
ఈకవి నిస్పృహుఁడు. రాజసత్కారాదులఁ దృణీకరించె ననుట కాధారము
లున్నవి. ఇతని నివాస *మొంటిమిట్ట యనియు నోరుగల్లనియు వివాదములు
జనించినవి. పురాద్యష్టాదశ వర్ణనలతోఁ గూడినదిప్రబంధశైలి. దానిపై నిపుడు
గొందఱ కసంతుష్టి గలిగినది. కారణము- తొలుత శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండా
దులను బ్రబంధరచనకు మార్గదర్శకములుగా రచించెను. పిమ్మటఁ బెద్దనాదు
లు మనుచరిత్రాదులను రచించిరి. ఇవియన్నియు నించుమించుగా నొక్కఫక్కి
నే యుండుట- పేరులు భేదమే గాని, విషయము సమానముగా నుండుట-
ఈసందర్భమున వసుచరిత్రమునుగుఱించి యొక్కింత ప్రసంగింపఁదగును. దా
నిని భట్టుమూర్తి భాషాయోషాభూషణముగా రచించుట కొక్కయభిప్రాయము
గలదు. అది శ్లేషప్రధానకావ్యము. ఎందఱో దానివెనుక, పిల్లవసుచరిత్రము
లను రచించిరి. ప్రబంధరచనకుఁ గారణ మేమనఁగా, ఒకప్రబంధము నెవరు
గాని చదివినచో వానికి లోకసామాన్యవిషయము లన్నియుఁ దెలియవలయు
ననునర్థ మందుండవచ్చును. కాని, ఒకరు చెప్పినవిషయమే రెండవవారు గతా
నుగతికముగాఁ జెప్పుటచేఁ బాఠకులకు మనోవికాసము కలుగుట లేదేమో
యని సంశయము.

ఆప్రబంధయుగములోనివాఁడే పింగలి సూరన్న. ఈకవిరత్న మనర్ఘ
మైనది. ఈసూరన్నకవి వ్రాసిన గ్రంథములు స్వతంత్రశక్తిగలవి. మనోవికాస
మునకుఁ దగిన నూత్నమార్గములు గలవి. ఇందుఁ గళాపూర్ణోదయము,
పద్యములతోడి నవల. ఇట్టికల్పనలు గలగ్రంథము నభూతో నభవిష్యతి- దీని
లోనికథాసంవిధానమునకు షేక్స్పియర్‌కవియొక్క "కామెడీ ఆఫ్ ఎఱ్ఱర్స్"

* ఒంటిమిట్టయే యనుటకు- అక్కడివారు చెప్పుకొను పోతరాజుకతలు, పోతనగుట్ట, పోతనతాంబూలము మొదలైనయాధారములున్నవి. ఈవాదము నాకిచట నప్రస్తుతము.

ననవచ్చును. దీనిని బిల్హణకళాపూర్ణోదయ మనవచ్చును. ఈరెండు గ్రంథములు నేకరీతి నుండుట కాకతాళీయమై యుండును. చేమకూర వేంకటరాజును జక్కని పుంతలం ద్రొక్కినాడు. ఈతని గ్రంథము గాంధివం గేవలాంధ్రజ్ఞాతల కాంధ్ర కవి గీర్వాణవేత్తలకు గీర్వాణకవి.

ఇటీవల వప్పకవి మొదలగులాక్షణికులు ప్రబలిరి.

అవధానములు—నెల్లూరి వీరరాఘవకవి, మాడభూషి వేంకటాచార్యులుగారు, మున్నగువారీవిషయమునం బనిచేసిరి. తిరుపతివేంకటేశ్వరకవులు-వీరిద్దాని నాంధ్రదేశమం దంతట వ్యాపింపఁజేసిరి. కొందఱి కీయవధానములు నిరుపయోగము లనిపించును గాని- నైపుణి యలవఱచుకొనుటకు మంచిమార్గమిది. ఆంధ్రనాటకపితామహులు ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులుగారు శతావధానులు-వీరే యాంధ్రదేశములో నాటకము వ్రాయ మొదలిడినవా రనవచ్చును. తిరుమలబుక్కపట్టణము శ్రీనివాసాచార్యులుగారు చతుశ్శాస్త్రపండితులు. ఆంధ్రగీర్వాణకవులు ఘంటాశతశ్లోకనిర్మాతలు.

అధునాతనులలో బ్ర॥ దాసు శ్రీరాములు పండితులు, తిరుపతివేంకటేశ్వరకవులు, జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి గారు, వావిలికొలను సుబ్బారావుగారును బురాణరచయితలు.

విమర్శనములు—మనభాషలో విమర్శ యనఁగా సాధారణార్థము-ఒక్కపండితునిపై నొక్కపండితునకుఁ గలవైరమునుబట్టి గ్రంథములను మధ్యవర్తులనుగాఁ బెట్టుకొని దూషణములు గావించుట, వెక్కిరించుట, ఆక్షేపణములతోఁడి యుపన్యాసము లిచ్చుట. అందుఁ బైకి ధర్మపన్నము లగపడుచుట. విమర్శనములో సాకారణాక్షేపణము లుండవలయును. అంగీకారము, మెప్పు నుండవలయును. అపుడు సద్విమర్శన మనఁదగును.

నవలలు—ఆంగ్లేయమునుండి పుట్టినపదమిది. నవలలు వచనములో మనలోఁ గాదంబర్యాదు లిట్టివియే. ఇందుఁ గథాసంవిధానవైచిత్రి యుండును. ఇవి సాంఘిక, చారిత్రిక, పరిశోధకము లనువిభాగములఁ గలవు. ఇవియుఁ గళానుకరికములుగనే యున్నవి.

1. సాంఘికనవల— ఒక బి. ఏ. విద్యార్థి, ఎదురింటిలోనో తానద్దెకుఁ గొన్నయింటనో, కన్య లేక వితంతుకన్య—ప్రేమ—వారితలిదండ్రుల యాక్షేపణ—రహస్యప్రేమ—ఎడఁబాటు—జాబులు- మొదలగునవి.

2. చారిత్రికనవల—ఒకబాటసారి, పయనము, అరణ్యము, సత్రము, మఱియొక్కఁడు మాటలాడుట, కోటరహస్యములు—యుద్ధము—ఈరీతిగతానుగతికము.

3. పరిశోధకనవల—ఒకయింట గదిలెల్ల మూయఁబడియుండును. తెఱచిన నెత్తురు—శవము రక్షకభటాధికారి. రయిలులోనో సత్రములోనో అపరాధి పట్టుపడుట. పరిశోధకునకు సత్కారము. ఇట్లే చర్వితచర్వణము.

ఇఁక నాటకములంగూర్చి చెప్పవలసినదిలేదు. ఇవి యెన్నియో కక్కుఱితిపనులు. గతానుగతిక మిందునుగలదు. పెద్దల ననుకరించుట తప్పనఁదగదు. పుటలు, పేరులు కూర్చి వానికిఁ బ్రతులు వ్రాయవలదని మనవి. ఎంత నిదానముగా రచియించిన నంత బాగుగఁ గృతియుండును.

ధ్రువుఁడు—సునీతి.

— బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. —

సునీతి—

రారా ముద్దులపట్టి! నాయనుఁగుకు-ఱ్ఱా! రార! నాకన్నతం
డ్రీ రారా! మదనేందుసుందరవపు-శ్శ్రీగార! యాలింగనం
బేరా యీయవు? చుంబనంబు గొననీ-వేరా కపోలంబు? నా
ఘోరాగం బదియేమిరా? జనని, నీ-కున్ శత్రువై పోయెరా?

ఉ. మోమిటు ద్రిప్పవేమి? యిటు-ముంగురులిట్టటు జాఱె నేమి? హా
సేమము నెంచవేమి? నను-జెక్కిటబాష్పకణంబు లేమి? నీ
కేమి కొఱంత గల్గెనొ యి-కింతయుఁ దెల్ప వదేమి? నాదుహృ
త్సీమను నాటుతాపమును-దీర్పఁ దలంప వదేమి పుత్రకా?

మ. కనులం బాష్పముగాఱ నేల? తనువుం-గంపింప నేలా? పనుల్
మునుగన్నట్టి తెఱంగుఁ జూచి కడునా-మోదింప వేలా? ముఖం
బనిలోఁ బోరినరీతి నెఱ్ఱనయె నే-లా? వేఱుపల్కేల? నా
కను లెట్లోర్చునొ దుఃఖపీడితు నినుం-గాంచంగ నోపుత్రకా?

మ. పలుకే బంగరమాయెనా? జనని సం-భావించుటే కష్టమా?
కలగీతంబులఁ బాడి యాత్మకుఁ దనిం-గల్గించుటే దోసమా?

వెలలేనట్టిమహార్హరత్నగతి నిన్- వేరీతు లాసించు నన్
దలఁపన్నానుట న్యాయమయ్యె ననియే- తండ్రీ! కటా! యెంచితే?

చ. పరుసములాడలేదు; పెఱ- పల్కుల కాగ్రహమొందలేదు; నీ
యిరుగునుబొర్గు నేస్తముల- నేమియు రోసము లాడలేదు; నే
నెరియనకుండ నీపనులు- సాగకయుండుట కడ్డలేదదే
కరణిని నాపయిం గినుకఁ- గాంచితివో యెఱుఁగంగ! పుత్రకా?

క. ఉత్తానపాదుపట్టిని, జిత్తజుసొంపునకు రవ్వ- చేసెడినిన్నున్
బత్తిని సేవింపక యా,పత్తును దలపెట్టు మూర్ఖ- పనుపు గలాఁడే?

గీ. తేటిమూఁచివఁగడునెట్టి-వాటిపోవు, నందమువ మించునిన్ను నా-నందమూర్తిఁ
దల్లడిలఁ జేయనేరీతిఁ-దలఁపుపుట్టెఁ, గటికివానికిఁబోలు క- ర్కశుఁడవైన?

గీ. నిన్నుఁ బ్రాణపదంబుగా-నెమ్మిఁదలఁచు, తల్లియెడ దాపటికమది-తగునె నీకు?
చెప్పుమెవ్వరు నిన్నేమి-చేసినారొ, వారలను శిక్షచేయక-వదల నెపుడు.

ఉ. తుంటరిపిల్లవాం డ్రెవరొ- దోసపుఁ బ్రేలుడు మాటలాడి నీ
కంటను నీరువెట్టిరె? ప్ర- గాఢతరం బగుమైత్రి లేక నీ
జంటను వీడినారె? సుమ- జాలముఁ గోయుచునుండఁగాన నిన్
వెంటనె వచ్చినారె? విన- వేమియుఁ జెల్ప వదేమి పుత్రకా?

ధ్రువుఁడు —

ఉ. అమ్మ యిదేలనమ్మ? నిను- న్నాత్మఁదలంచుచు నెప్పుడీను నె
త్తమ్ములఁ బోలుపాదములఁ- దప్పక ధ్యానముచేయు నాకు నీ
కమ్మనిబుద్ధి తెల్పకయె- కర్కశభాషణలం గలంప నీ
వెమ్మెయి నోర్చితమ్మ? నను- నేల కలంచెదవమ్మ? తల్లిరో?

ఉ. తల్లివి ధర్మరూపిణివి- ధన్యవు లోకము గావనెంచు మేల్
చల్లనిదేవి వార్యజన- సంస్తవనీయచరిత్ర వట్టిగన్
బల్లికదల్చి యేదో యనఁ- బాల్పడి యుండఁదలంప నాలుకల్
చిల్లులువోవవే? జగతి- సిగ్గనుమాట నశింపకుండునే?

ఉ. చుట్టము గౌరవింపక య- సూయతఁ జూచుచు నున్న నిన్నుఁ జే
పట్టినభర్త యన్యజన- భక్తిని జాటుచునున్న నాకు నీ
పట్టికి మేలుగూర్ప సమ- భావమునం జరియించుచున్న నిన్
గట్ట! తిరస్కరించుటకుఁ- గన్నకుమారుఁడె యెంచునె భువిన్.

గీ. తల్లిఁ దలఁచుటమానున- ధర్మపరుఁడు, జననిమెడ దోసమెంచుతుచ్ఛప్రసిద్ధుఁ
డమ్మసేవింపనట్టిక్రూ-రాత్ముఁడు- ఫుట్టినను బుట్టకున్నను- బుడమిసమము.

గీ. తేనశక్యపదార్థముల్- దెచ్చియీయ, నేర్పనేరనినీతులు- నేర్పుచుండ
బుకుతలందునఁ బెద్దగా-నడుపుచుండ, మాత! నీయెడలోపమ-న్నాటయున్నె?

శా. రారాజుల్ వెలిఁగొందునట్టిఘనసా- మ్రాజ్యేశుపట్టిన్ సదా
వీరాధీశ్వరసంస్తుతిం గనుమహా- వీరాధివీరార్చితున్
పౌరాహ్లాదపరుం, బ్రశాంతమతి, ని- ష్పాపున్ ద్వదీయాత్మజుం
గ్రూరాత్మన్ స్పృశియింపఁగల్గు జను లీ- క్షోణిం గలారే? కనన్.

గీ. కానితల్లిరో! యొకచిన్న-కారణమున, మానసముస్వస్థతను దప్పె-మాటనిజము
మహిఁగడునసహ్యమానవ-మానభరముఁ, బొందితినిలజ్జ చేఁగడుఁ-గుందుచుంటి

గీ. తమ్ముఁడుత్తముంఁడు-తండ్రియంకమ్మునఁ, గూరుచుండ. నేనుఁ- గూరుచుండఁ
గోరితమ్మ! తండ్రి-కూర్మి నందీయఁగాఁ, దలఁప లేదు; మాఱు-పలుకు లేదు.

ఉ. చేరువనున్న పిన్ని దరిఁ- జేరఁగవచ్చి యమానగర్వసం
భారము వెల్లడించి "విను- పట్టి! లభింపఁగరానిపండ్లకై
చేర నగంబు, లాభమది- చేకుఱునే? యిటు వెఱ్ఱివై సదా—
సారెకుఁ గోర కియ్యది య- సంభవ మట్టితలంపు మానుమీ!

మ. వినుమోయీ ధ్రువ! నీకు నియ్యెడలఁ దా- విం తేనియున్ లేదు; నీ
జనకాంకమ్ము నలంకరింప ఘనరా- జ్యశ్రీల నన్నింటినిం
గొన నీతమ్ముఁడె యర్హుఁడౌఁ దలఁప నీ- కున్ 'హక్కు'లే దింతయుఁ
మనమం దా నడియాసరాజ్యఁ మిదియ-స్మద్విశ్య మన్నాటలన్.

గీ. నీవునాకొమరుండవై- నెగడితేని- రాజ్యలాభము,సర్వసం- పూజ్యతయును
గలిగియుండెడిదయ్యయా-కఠినురాలి,పట్టివగుకారణంబున-ఫలముచెడియె.

గీ. అనుచునిట్టులుసుకుచిప- ల్కాడినాఁకుఁ, దండ్రిగారికి నెడఁబాటు-తనరఁజేసెఁ
దలఁచివెఱుఁగనిస్వశక్తి-ప్రతిఁదలనుదాల్చివచ్చుచుంటినిహృదినిగార్చిచ్చుపెరుఁగ

ఉ. అమ్మ! యిదేమి పిన్ని యిటు- లాడెను? సౌఖ్యమునం జెలంగి నేఁ
దమ్మునితోడఁ గూడుకొని- దండ్రిభజింపఁగ వీలులేదె? రా
జ్యమ్మునఁ దావులేదె? దివి- జాళిఁయు మేలన నేలు నాశ పూ
జ్యమ్మె? తలంప నీయెడల- జన్మము నిష్ఫలమయ్యెనే? కటా?

గీ. అమ్మ! నీవునుమాఱుమా- టాడవేని, నాడుగోడును నెవ్వరి- తోడఁబలుకఁ
గలుగుదెట్టులనైననా- కఠినురాలి, పట్టుదలనాశనముచేయఁ- బ్రతినఁజేతు.

సునీతి—(తనలో)

గీ. జాలిగొల్పఁగఁదనగోడు-చాటుమందు, పట్టినేమనియొప్పింపఁ-బలుకుదాన!
దైవమా? యేలనన్నిట్టి-తరుణిఁగాఁగఁ, గూర్చినావొక చెట్టుగాఁ-గూర్పకుండ?

(ప్రకాశముగ)

ఉ. బాలక! నీవ రాధవముఁ- బల్లమునాముదినించి రోదనం
జాలకయుంటి; బాష్పకణ- జాలము చెక్కులరాల నేర్చుఁగా
లాలన బుజ్జగించి, కను- లం దడిమొత్తఁగ లేకపోతి; నీ
పాలిటితల్లి నాదునె? కృపారహితాత్మను గాక యిట్టిచోన్

ఉ. భూరిధనాఢ్యుఁడై సకలభూరమణీరమణీయరత్నమై
పారెడు నాథుఁ డొద్దఁ గొనసాగఁగఁ గూర్చుచునుండు నాతికిం
గూరిమిబిడ్డవై చనక కుంతితశక్తికి నాకుఁ గల్గుటే
కారణమయ్యె! నీకిటులు కష్టపరంపర కల్గుచుండఁగన్.

క. క్రూరాత్మురాల నిద్మన్, భూరమణుని గాఁగఁ జూడ పున్నమునాకున్
దూరస్థుఁ డీశసుకదికు, మారుండుత్తముఁడె భాగ్యమహితుఁడు తండ్రీ!

గీ. సురుచికోడలల్కిన సుద్దినిజము; నాయనా! మాటుకల్లంగ నాతరంబె?
ఉత్తముం డనుభవమున కుద్భవించె; నీవు దురదృష్టపథమున నిలిచినావు.

ఉ. ధ్యానము నీవ లేదు; సురదాములఁ బూజలు మాన లేదు; స
న్మానత నన్యులంగనుట మానఁగ లే దొకయింతగర్వముం
బూనఁగ లేదు; విప్రులకు భూరిధనాదుల నిచ్చుటెప్పుడుం
మానఁగ లేదు; దైవమిటు మాయలు పన్నుట కేమిహేతువో ?

మ. ఎవరో యొక్క రదేమిరో కలికి నీ కేదో తిరస్కారము
న్నవిమర్శంబుగఁ జేసిరించు మదిలో నస్వస్థతం బూన సం
స్తవనీయార్యుఁడ వైన నీవుఁ దగునే? తండ్రీ! మదీయోక్తులన్
సవిమర్శంబుల నెంచి పట్టుఁదల నీస్వాంతంబున న్వీడుమీ.

ఉ. శాంతియె భూషణమ్ము; భువి శాంతమె సౌఖ్యకరమ్ము; సర్వథా
శాంతమె యెప్పుడైన సువిశాలధరావృతరాజ్యమిచ్చు; వి
భ్రాంతి నొకింత గోరనిది శాంతమె యం చనయమ్ము నెంచి నీ
స్వాంతమునందుఁ బ్రాఁతపగ సాధనచేయుఁదలంపు మానుమీ?

ధ్రువుఁడు—

గీ. అమ్మరో! నీవు పల్కినయది నిజంబు; కాని క్షత్రియుపట్టినై కాంచరాని
తలఁపరాని తిరస్కృతిఁ దలను దాల్చి, పట్టుదలవీడియుండు టేపగిదిఁ జెపుమ?

ఉ. ఉత్తముఁ డిట్టిరాజ్యభరమూని యశోలసదాస్పదుఁడై సుసం
పత్తును బొంది సౌఖ్యములు పల్విధముల్ గ్రహియించి నిమ్మ యా
పత్తులు గల్గుచుండినను పట్టును వీడక యంతకంటె స
ర్వోత్తమమైన స్థానమున నుజ్జ్వలరీతిఁ దపంబుసేసెదన్.

శా. రాజ్యం బక్కఱలేదు; తొంటిక్రియ నారాజాంక మాసింప నీ
పూజ్యప్రస్ఫురదైహికంబులను సంపూర్తిన్ విసర్జింతు సా
మ్రాజ్యాధీశులు పొందలేని గురుసామ్రాజ్యార్థమై విశ్వసా
మ్రాజ్యాధీశుఁ దలంపఁబోయెద మహారణ్యప్రదేశంబులోన్.

గీ. అమ్మరో! నాదుదోసంబులన్ని సైఁచి, కన్నబిడ్డపై నొకకొంత కనికరమ్ము
నింపవేఁడెదనమ్మ! యాసింపకమ్మ!, మరలనీపురమునకు రా మరలుదు నని.

సునీతి—

గీ. ఐదువర్షముల్ నిండనియట్టిచిట్టి, పట్టి వక్కట! నీవిట్టి పగను బూని
యడవులంబడి పోయిన నక్కటకట!, తల్లి జీవింపఁగలదని తలఁచినావె?

గీ. వద్దు నాయన! నీవుపోవద్దు తండ్రి!, తల్లి కీవను నిలుపంగఁదలఁచి తైన
నిలువు మిటనీవు; నాతండ్రి నిలిచితేని, కన్నులారంగ వేమాఱు గాంచుచుందు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.

— శ్రీవేంకట కాళిదాసకవులు —

ఏరాజు సుకవితాధారతో దిశలందు విరజిమ్మె భావ శీకరగణంబు
ఏమూర్తి సంగ్రామ భూమిలోఁ గొనకత్తివేటుచేఁ దొల్కించె వీరరసము
ఏశక్తి తనబాహుపాశంబుచేఁ గట్టి వశవఱచె దాక్షిణ్యఫణికులంబు
ఏకీర్తి నాటించె నించుకించుకలోకమందెల్ల దానసస్యాంకురములు
ఎవఁడు హైందవరసపుత్రహృదయకుహర
మందుఁ బ్రసరింపఁజేసె శౌర్యాగ్నిరుచులు
అతఁడు పొగడొందుఁ గృష్ణరాయాభిధానుఁ
డాంధ్రభోజాదిబహుబిరుదాంకితుండు. ౧

మ. పటుబాహాబలవిక్రమస్ఫురణముం భాషాద్వయీసంగత
స్ఫుటపాండిత్యము నిష్కళంకకవితాసంధర్భభావంబుఁ బ్రా
కటవిస్తారవదాన్యసంపదయు లోకఖ్యాతసత్కార్యసం
ఘటనంబుం గలకృష్ణరాయధరణీకాంతుండు సామాన్యుఁడే? ౨

మ. అతఁ డుద్దండరిపుక్షమారమణసంహారక్రియాకారణా
యతవైక్రాంతి పరాక్రమప్రకటబాహాదండ కల్పద్రుమో
న్నతశాఖాఫలరాజదత్తబహువాంఛాసిద్ధిసంతృప్తిపూ
రితకవ్యర్థిసుయాచకాభినుతివర్ధిష్ణుండు కృష్ణుం డిలన్

సీ. ఏక్షీరవంశాబ్ధికాధారభూతుఁ డై తనరారుఁ బూర్ణసుధాకరుండు
ఏమహామహునిపితామహుం డై యొప్పె నీశ్వరరాయావనీశ్వరుండు
ఏరాజుతండ్రి యై పేరొందు శ్రీనృసింహరాయనరేంద్రశేఖరుండు
ఏయుత్తమునితల్లి యై యొప్పుమీఱు శ్రీనాగమాంబాఖ్యకాంతాలలామ
అతని శ్రీకృష్ణదేవరాయాభిధాను, నాంధ్రభోజాదిబహుబిరుదాభిరాము
సర్వసర్వంసహామహాచక్రవర్తి, మానసములనెన్నటికేని మఱవవశమె? ౪

ఉ. వీరుఁడు నగ్రజన్ముఁ డగువీరనృసింహుని వెన్క రాజ్యల
క్ష్మీరమణీప్రియుం డగుచుఁ గృష్ణుఁడు రాజ్యభరంబుఁ బూని దు
ర్వారపరాక్రమక్రమవిభావసుఁ డై కడువేగ జైత్రయా
త్రారతి సర్వశత్రునికరంబు జయించె శుభాకరంబుగన్. ౫

చ. చతురరణప్రసిద్ధుఁ డగుసాళువకృష్ణుఁడు దేహమందు భా
రతఘనవీరరాజరుధిరంబు ప్రవాహముగట్టుచుండ, న
ద్భుతతరధైర్యసాహసయుతుం డయి శత్రుశిరోవనంబులన్
శితకరవాలవజ్రమున నేలకునెట్టె నశేషశక్తినై. ౮

గీ. ఉదయగిరిపైకి దండెత్తి తదధినాథు, డైన ప్రహరేశ్వరుని యుద్ధమందు గెల్చి
యచటిదుర్గంబుఁ గొనియెఁ బరాక్రమమున; ధీరుఁడనఁ గృష్ణరాడ్రాధిపుఁడు గాఁడె.

మ. తనయున్ వీరునొసంగువాఁడ నని తొల్తన్ బల్కి వంచించిన
క్షవకాధీశ్వరవీరరుద్రగజరాట్తన్నాథుఁ గన్ శౌర్యధై
ర్యనియుక్తిం గలనన్ జయించి ఘనవింధ్యస్థాధరారణ్యరం
గనివాసం బొనరింపఁగాఁ దఱిమె; విఖ్యాతుండు కృష్ణుం డిలన్. ౯

మ. అమితద్రోహ మొనర్చినట్టి వరపుం డావీరరుద్రుండు, త
ద్విమతాంతఃపురభామినీతిలకముల్ వేవేగఁ జేఁజిక్కినన్
బ్రమదం బొప్ప వధింపఁబోక విపినప్రాంతంబునందున్ నివా
స మొనర్పం దఱిమెన్; మహాత్ములు కృపాసాంద్రైకచిత్తుల్ గదా. ౧౦

క. ఆవీరరుద్రగజపతి, భూవిభునకుఁ గలుగు ననుఁగుఁబుత్త్రికఁ జిన్నా
దేవిం దనకుం బట్టపు, దేవిగఁ గైకొనియెఁ గృష్ణదేవుఁడు ప్రేమన్. ౧౧

సీ. రాణ్మహేంద్రపురీవరము నిమేషములోన సాధించె నేధారుణీధవుండు,
బెల్లముకొండయున్, వినుకొండ, మాటమాత్ర జయించె నేవీరధర్మరతుఁడు
విజయవాటికి బోయి విజయసంపదఁ గాంచి తనరారె నేసత్యతత్పరుండు,
కొండపల్లియు నల్లకొండవీడు రయంబ కొనియె నేవరవీరకోవిదుండు,
మఱియుఁ బొట్నూరు మొదలుగాఁ బరఁగు నెన్నొ
స్థలముల జయింపఁ జాలె నే ధైర్యశాలి
పూర్వదిగ్జైత్రయాత్రాభిముఖతనరుగు
నతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయఁడు ఘనుండు.

గీ. అలకళింగదేశాధీశుఁ డగు ప్రతాప, రుద్రదేవుఁ పుత్త్రిఁ దిరుమలదేవిఁ
గృష్ణరాయండు పూర్వదిగ్విజయయాత్రఁ, జేయునప్పుడు పెండ్లాడె శ్రీకరముగ

మ. ఘనుఁ డాకృష్ణుఁడు పూర్వదిగ్విజయముం గావించి లోకప్రశ
స్తిని సాధించి, సతీసమేతుఁ డగుచున్ సింహాచలస్వామి ద
ర్శనసంరంభ మెలర్పఁ బోయి యట విస్తారం బొనర్చెం గదా,
ధనధాన్యాభరణాదిదానముల నౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౧౩

ఉ. నైజభుజాపరాక్రమమున ప్రతిభావిభవాగ్నికీలికా
తేజము లుజ్జ్వలత్వమున దిక్ప్రకరంబుల నాక్రమింపఁగా
బీజపురీతురుష్కకులవీరవనంబు దహించి, కీర్తియం
తేజగమందు నిండ నతఁ డేమలఖాను జయించె నుద్ధృతిన్. ౧౬

గీ. గజపతులనొడ్డిరాజులఁ గలనగెలిచి
యశ్వపతులఁ దురుష్కుల నణఁచివైచి
తెనుఁగురాజుల నరపతులను జయించి
మూరురాయరగండఁడన్ ముఖ్యబిరుద
మొందె శ్రీకృష్ణరాయాధిపోత్తముండు. ౧౭

గీ. స్వైరభావపు దీవియల్ సాగఁదీసి, స్వచ్ఛహృదయాలరత్నముల్ సానవెట్టి
భారతీయస్వతంత్రసంపదలఁ బెంచి, యిచ్చె నతఁడు స్వేచ్ఛాక్షీరవృష్టిపుష్టి.

శా. ఆసత్త్వాఢ్యుఁడు కృష్ణరాయఁడు ఘనుండై యాంధ్రగీర్వాణభా
షాసాహిత్యసమంచితస్ఫుటమనీషావంతుఁడై సత్కవి
త్వాసాధారణచాతురీమయపటుత్వావాప్తి భాషాద్వయిన్
వ్రాసెన్ లెక్కకు మిక్కుటంబు లగుకావ్యంబుల్ బుధుల్ మెచ్చఁగన్. ౧౮

మ. పటుధైర్యాప్తిఁ గళింగదేశము జయింపంబూని దండెత్తియం
తట శ్రీకాకుళవిష్ణుదేవుఁ గలలోనం గాంచి తత్ప్రేరణన్
ఘటియించెం దనప్రౌఢిమంబు తెలియంగం గృష్ణరాయండు వేం
కటశైలస్థితదేవతాంకితముగాఁగన్ విష్ణుచిత్తీయమున్. ౧౯

సీ. హరినామకీర్తనాయత్తచిత్తుం డయ్యు హరనామకీర్తనాయత్తుఁ డతఁడు
మధుసూదనమతాభిమానమానితుఁ డయ్యు నన్యమతద్వేషశూన్యుఁ డతఁడు
వైష్ణవకపిరాజపరిరక్షకుం డయ్యు, శైవకపీంద్రరక్షకుఁ డతండు
విష్ణుసందర్శనాభిరతమానసుఁ డయ్యు, గిరిశసందర్శనాభిరతుఁ డతఁడు
అఖిలమతనిత్యసమవర్తి న్యాయమూర్తి, సకలదిగ్దేశమాన్యరాజన్యనిచయ
మస్తకకిరీటరత్నధామప్రదీప్త, చరణకల్హారుఁ డమ్మహాసత్త్వఘనుఁడు. ౨౦

శా. ఆయౌదార్యవికాస మావితరణవ్యాపారకాంత్యోదయం
బాయ వ్యాజకృపాకటాక్షకలనం బానిత్యసత్యవ్రతం
బాయత్యంతభుజాబలప్రకటనం బాసద్గుణానీక మా
హా! యాకృష్ణునియందె కాక పరులం దా, కాఁపురంబుండుటల్? ౨౧

సీ. పెద్దనార్యుని గారవింపఁగల్గినరాజు, గారవింపఁడె తిమ్మకవివరేణ్యు,
అలరామభద్రుని నాదరించినమేటి, యాదరింపఁడె సూరనార్యసుకవి,
ధూర్జటికవి సత్కృతులఁ దన్పినఘనుఁడు, తనుపకయున్నె మల్లనకవీంద్రు,
శ్రీరామకృష్ణుఁ బోషించియుండినతేఁడు, పోషింపఁడే రామభూషణకవి,
అష్టదిగ్గజప్రఖ్యాతి నలరునట్టి, కవులనెల్లరఁ బ్రోవఁగాఁ గలుగుదాత
తక్కుఁగల్గుసమస్తసత్కవులఁ బ్రోచు, నాంధ్రభోజుఁ డటన్నచో నబ్బురంబె?

సీ. గురుకళానిధిగానఁ గువలయంబుల నేలు రాజప్రధానాప్తిఁ బ్రబలునతఁడు
సరసోత్తముఁడు గాన సత్కవీంద్రులఁ బెంచుఘనకీర్తిసంయుక్తిఁ గ్రాలునతఁడు
బుధభవ్యతరుఁడు గావున బుధావళిఁ దన్పుదాతృత్వవిఖ్యాతిఁ దనరునతఁడు
మధుపదాత్ముఁడుగాన మహితాళిఁబోషించుసుమనోయశస్స్ఫూర్తినమరునతఁడు
సకలసామంతరాజన్యనికరదత్త, వివిధబహుళోపదావిధావిజితజిష్ణుఁ
డనవరతసత్యవర్తిష్ణుఁ డఘనిరాక, రిష్ణుఁ డతులసహిష్ణుండు కృష్ణుఁ డౌర!

సీ. పదచాళి వినిపించు వైభవస్ఫురణకుఁ గొమరొందు ముత్తేలకుచ్చుచెల్లు
జక్కిణివినిపించు చాతుర్యమహిమకు రంజిల్లు వింజామరములు చెల్లు
తాళవిన్యాసభేదమున నాట్యానకుఁ దులలేని బిరుదుకాహళలు చెల్లు
అభినయం బొనరించు నతిశయప్రౌఢికి నిరతంబు దవిణమల్హారులు చెల్లు
ననుచు సేకోజినృపాలుఁ డనుదినంబు, మెచ్చి ముత్తేలకుచ్చు నీకిచ్చుసభను
గలితగుణపేటి యాశ్రితకల్పవాటి, భావజనిఘోటి ముద్దుమంగావధూటి.

సీ. శివునికంధరముపై శేషునిశిరముపై జలజారియురముపైఁ జలబిచలది
భారతివేణిపై బలునికృపాణిపై నారదువీణపైఁ దూఁటికూటి
తారాద్రితరులపైఁ దార్క్ష్యునిగరులపై వలిమలచరులపై వ్రాలివ్రాలి
నరసింహువక్షుపై నందిబల్కుక్షుపై గజపతిచెక్కుపైఁ గవిసికవిసి
చెలఁగె జగములఁ దావకోజ్జ్వలితయశము, హారహీరకటీరడిండీరరుచుల
కచ్చియచ్యుతభూపాలుఘనకుమార, వినుతకవిచంద్ర రఘునాథమేదినీంద్ర.

సీ. మలయకేతన పాండ్యమధురాధినాథాగ్ర సామంతనృపనీకు జయముజయము
కున్నమన్వయవార్ధికువలయినీనాథ సజ్జనావననీకు జయముజయము
మళ్వరాయాధిప మహనీయబిరుదాంక సంగరార్జుననీకు జయముజయము
అనుచుసత్కవిరాజులు వినుతిసేయ, విశ్వధాత్రీస్థలంబున వెలసితౌర......
తక్కినదిలేదు.

ఇట్టిపద్యములు కవిపేరు దెలియకుండ 25 గలవు. మఱియునైదుపత్ర
ములలో నిట్లుమెవ్వరివో పేరుతెలియని సీసపద్యము లున్నవి.
ఇతఁడుసామాన్యుఁడే తిర్మలేంద్రుకోటి, విజయరఘునాథతొండమాన్విభుకిరీటి,
రాయబిరుదాంకరఘునాథరాణ్మాగాంక, యను మకుటములతోఁ గొన్నిప
ద్యము లున్నవి. కొన్నిమాలిక లున్నవి.

(33) దత్తాత్రేయశతకము. గ్రం. నం. 158.

ఈశతకము వేదాంతబోధకము. మూఁడవపద్యములో :—

క. పరమానందయతీంద్రుఁడఁ, బరమవివేకానుబంధభాగ్యోన్నతిచే
తరచించెదఁ గృతిఁ గైకొను, తరుజలికరుణావిధేయ దత్తాత్రేయా.

అని కవిపేరు పరమానందయతీంద్రుఁ డని తెల్పఁబడెను. శతకములో
మొదటినుండి 47 పద్యములు మాత్రమే కలవు. కొన్నిపద్యములు—

1. శ్రీవిలసిత వరసంయమి, సేవితపాదారవింద చింతితఫలదా
కావుము నను నెల్లప్పుడు, దావరముగ గుణవిధేయ దత్తాత్రేయా.

2. శరణాగతవత్సల మీా, చరణాంబుజములకుఁ బద్యశతకం బిపుడే
కరమర్థి విన్నవించెద, ధరలోఁ గగుణావిధేయ దత్తాత్రేయా.

3. ఎఱిఁగించుకొన్న దెఱుఁగదు, మెఱిఁగెడు నెఱుఁగించుకొనదవె మెప్పటికిని నీ
మెఱుకకలవాఁడె ముక్తుఁడు, ధరలోపల గుణవిధేయ దత్తాత్రేయా.

8. తనులెందు తమకు లేకే, తగిలితి మని బ్రమసి కర్తలిచే జీవుల్
మగుడ జనించుచు మాయం, దగిలిరయో మోసమాయె దత్తాత్రేయా.

9. పుట్టక మునుపును దానే, పుట్టిన పిమ్మటను దాని పొలిసిన వెనుకన్
గట్టిగఁ దానే నిజమున, దట్టంబగు మాయ పోయె దత్తాత్రేయా.

47. గురుశిష్యులనఁగ నిద్దఱి, గుఱుతులు చెడ్డపుడె ముక్తికుదురై నిలుచున్
గురుశిష్యభావ మెఱుఁగను, దరి మే నన్మానిగేయ దత్తాత్రేయా.

దత్తాత్రేయశతకములోని దని-

క. ఎంతదయో దాసులపైఁ, బాతంబున మకరి పట్టి బాధింపఁగ శ్రీ
కాంతుండు చక్రమంపెను, దంతావళిరాజుఁ గాయ దత్తాత్రేయా.

అనుపద్యమును బల్లెటూరుబడులలో నొరవడికుమర్చుటకై వ్రాయింతు
రు. పైశతకములో నిట్టిపద్యమునకుఁ దావుండునా? వేఱొకదత్తాత్రేయశతక
ములోనిదా:

42. కర్మము జన్మము కొఱకే, కర్మత్యాగంబు ముక్తి కైకొనుకొఱకే
మర్మ మిది తెలియ జనులకు, ధర్మమయా గుణవిధేయ దత్తాత్రేయా.

44. హంసగతివలన నజ్ఞుఁడు, సంసారై మగుడఁజచ్చి జనియించు నయా
హంసగతినిలువఁ బ్రాజ్ఞో, త్తంసుండయ హానిగేయ దత్తాత్రేయా.

శతకముపూర్తిగాలేదు. ఈపుస్తకమునందుఁ గాంతాలలామశతకము,
భాస్కరశతకము, ఆంజనేయదండకమును బలువితము లగుశృంగారాదిపద్యము
లును గలవు.

క. నలు గురు నినుఁ బలుమాఱును, గెలుతువు సుకవోక్తి దీప్తికృత్యాకృతులన్
నలుగురు నినుఁబలుమాఱును, బళిబళియనఁ గచ్చిరంగ భాగ్యతరంగా.

క. చక్రి వి దయచే నాదా,ర్యక్రమమునఁ గర్ణుఁడా పరాక్రమవక్రో
పక్రమణక్రమపరభీ, మక్రోధారాయకొండమారఘునాథా.

క. నేటిదొరలెల్ల నీకును, సాటియె యాపిద్ధయుద్ధజాంఘాలికసం
ఘాటనిరాఘాటకర,స్ఫోటకరాట్ప్రతతి రాజగోపాలపతీ.

క. వెలవను పోరా నాతో, సరసాలా రూకలీక జాణతనాలా
పొరుగింటిదాని కైతే, వరహాలా రామకృష్ణ వసుధాపాలా.

సీ. చౌకట్లు పోగులు సరిపణల్ తాళీలు గదలంగఁ దేజి నెక్కఁగవచ్చు
ఉద్దావరంగులు నిద్దంపుకేడెముల్ వెలయంగ వీధిలో వెడలవచ్చు
పందుగ వేటలు పందెముల్ వేసుక చేకొద్ది తుంటలు సేయవచ్చు
వెలయాంధ్ర కేళికల్ వేడుకల్ చూచుచుఁ గోరమీసము దిద్దికొనఁగవచ్చు
గాక యందులకేమి సంగ్రామభూమిఁ, గక్కసపుబిరుదువజీలఁ ద్రొక్కుటరుదు
కోటికులవర్యరణనిరాఘాటధైర్య, రాయబిరుదాంక రఘునాథరాణ్మృగాంక.

సీ. చలువచీరలుగట్టి కలుగుసొమ్ములువెట్టి నిలువుటద్దంబున నీడగాంతుఁ
బరిమళంబులుగూర్చి బాగాలపొకిచేర్చి నిగ్గువత్తట్లు నిండనింతు
రక్తిగాఁ గనిపించు రాగము ల్వినిపించు మేలైనవీణలు మేళవింతుఁ
దోడిమ పోవఁగ గిల్లి విడిపూలు వెదచల్లి యనువుగాఁ బానుపు నలవరింతు
నీవు వత్తు వటంచును భావమునను, అపుర బాగాయెఁ గానీయ దరివమాయ
గూడ నీతోడ తోరణాగాళికూడ, కామినీమోహనాంగ గోకర్ణలింగ.

ఈగోకర్ణలింగ యనుమకుటము గలశృంగారపద్యములు పెక్కులున్నవి.

సీ. ఇది మనోహరకాంతి కింపైనబింబంబు బింబంబుగా దది బెడఁగుకెంపు
కెంపుగా దది కంటి కింపైనమంకెన మంకెన గా దది మంచిచిగురు
చిగురుగా దది మంచి జిగిహెచ్చు పగడంబు పగడంబు గా దది పానకంబు
పానకం బదిగాదు పలుచని చెఱకుపాల్ చెఱకుపా లదిగావు కుఱుచతేనె
కుఱుచతేనియ గాదది కుసుమరసము, కుసుమరసమును గాదదిగోనబుజున్ను
జున్ను గాదది సవిగల్గు సుధల దీవి, సుధల దీవియుఁ గాదది సుదతిమోవి.

సీ. గోత్రామరేంద్రుల కొంగుబంగారుగా ధనములు వెసనిచ్చు దానకర్ణ
కవులదారిద్ర్యాంధకారంబు లణఁగింప తరుణార్కనీభువి (?) దానకర్ణ
నిరుపేదలను గన్న నిమిషమాత్రంబున దయను గటాక్షించు దానకర్ణ
పాత్రులంచని విన్న మాత్రాన నేవారి దైన్యము ల్మాన్పిన దానకర్ణ
నీసమానుల మహిలోన నేనుగాన, ఘనముగానొక భూరుహశధన మొసంగి
ననుగరుణఁ జూడు మిప్పుడు నయసకలస, నాథ రాజావిజయరఘునాథరాయ
తొండమాన్ బహదరు ధరామండలేంద్ర.

పాపమీ యుక్తి యెవ్వరో, అడిగిన ట్లిచ్చినాఁడో లేదో.

(34) రామాయణవచనము. గ్రం. సం. 168.

శ్యామరాయకవి రచించిన వచనకావ్యము, ఆరణ్యకాండములోని 75 సర్గలకుఁ దెనుఁగు. కవింగూర్చి-

"...సాహిత్యవిద్యాగోష్ఠిప్రసంగంబున నాశ్వలాయనసూత్రుండును వాసిష్ఠగోత్రసంభవుండును కృష్ణయామాత్యపుత్రుండును షడ్దర్శనీపారంగతుండును లక్ష్మీపతినామధేయాగ్రజుం డనుజుండును సంస్కృతాంధ్రభాషాకవితానిర్వాహక సకలవిద్యాపారంగతుండును అనఘుండు శ్యామరాయవిద్వత్కవి యగు నన్నుం బిలిపించి చతుశ్శాస్త్రపండితుండవు కవికులతిలకుండవు....కళావల్లభుండ వని కొనియాడి కర్పూరతాంబూలం బొసంగి" కృతిపతి యైనసుబ్బరాయసెట్టి పలికి నట్లున్నది. కావున కవివిషయము తెలిసినది. సుబ్బరాయసెట్టి యెవ్వరు?

శ్రీకాంతిమతీశాలివాటీశ్వరకరుణాకటాక్ష ప్రశమితసకలాంతరాయుండును సేతుహిమాచలమధ్యవర్తి విద్వత్కవినికరసంస్తూయమానుండును దక్షిణకాశీతటతామ్రపర్ణీతీరస్థిత నిరంతరసత్రాన్నదానసమ్మోదమాన భూసురాశీర్వాదసంప్రాప్త సమేధమానోత్తుంగశతాంగమాతంగ తురంగపదాతిసంగతనవరత్నవిరాజితమందిరుండును చతురుదధిముద్రితవిశ్వవిశ్వంభరావలయపరిపాలన రాజాధిరాజసన్మానితుండును సకలగుణగణాలంకృతుండును వాసవకన్యకావరప్రసాదశాశ్వతైశ్వర్యవిలాసుండును వైశ్యకులరత్నరత్నాకరుండు పరిసెట్లగోత్రసంభవుండును తుమ్మలపాటి మన్నారుసెట్టిపౌత్రుండును మణప్పార వేంకటకామిసెట్టిపుత్రుండును నిజసుకృతవశీకృతమహనీయ పాతివ్రత్యాదిగుణకదంబ యగుకృష్ణమాంబావధూగర్భశుక్తిముక్తాఫలుండును......గురుమూర్తి సహోదరుండును...... శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథమహీవరకరుణాకటాక్షవీక్షణపాత్రుండును వణిగ్గ్రణి యగు సుబ్బరాయవైశ్యధౌరేయుండు"

ఈశ్యామరాయకవి విజయరంగచొక్కనాథునికాలములోనివాఁడై యుండియు సుబ్బరాయసెట్టితో- "......శ్రీమద్రామాయణంబు వచనకావ్యంబుగాఁ జేయు మని పలికితివి నీవు కృతార్థుండ వైతివి. తొల్లి వాల్మీకీయ రామాయణ మహాకావ్యంబు భాస్కరకవి పద్యకావ్యంబుగా రచనచేయించె రంగనాథకవి ద్విపదకావ్యంబు చేసె నితరులెవ్వరును వచనకావ్యంబుగా రచన చేయనిది నీవు నేను జేసినపుణ్యంబుగా నీపేర నంకితంబుగా రచనచేసెద నని"

(కవివలికి)...నవరసాలంకారంబుగా చాతుర్వర్ణాశ్రమజనంబులు పఠియింపయో
గ్యంబుగా శ్రీమద్రామాయణంబు...చేయంబూనినాఁడు. దీనింబట్టి యిప్పుడు
మనకుఁ గనఁబడు వచనకావ్యము లగు రామాయణము లీరామాయణము
నకుఁ దరువాతివా ?

ఈసంపుటములో నారణ్యకాండ మొక్కటియే యున్నను, బాలకాండ
ము మొదట నుండఁదగిన యీపీఠికకృత్యాదిపద్యములు నిక్కడఁ జేర్చుట మన
కీయొక్క కాండమే కాక యన్నికాండములును దెనిఁగింపబడినవని స్పష్టపడుచు
టకుఁ బనికివచ్చినవి. కృత్యాదిపద్యములు వ్రాసిన ౧౨ పత్రములలోనివ్రాత
యొక్కనిది తక్కినకథాభాగమువ్రాఁత వేఱొక్కనిది. ప్రతిసర్గమునకును "ఇతి
శ్రీమదారణ్యకాండంబునందు అసహాయశ్యామరాయవిరచితం బగువచనకా
వ్యంబునందు పదాఱునొక్కటవసర్గార్థము" అనియిట్లుగలదు. ఆరణ్యకాండము
సర్వమును డెబ్బదియైదుసర్గలున్నది. సప్తసంఖ్యను దెనుఁగులో "ఏడు" అనిన
రోదనసంఖ్యయని పేరుపెట్టి ఛాందసముగా ఆఱునొక్కటియనుట కలదు.
అట్లే యిక్కడియుఁ బదాఱునొక్కటి యనిచెప్పినాఁడు. ఆయాసర్గముల
ప్రారంభమునను —

క. జాయాహరణానంతర, గాఢజసంతాపజాత ఘనతరచింతా
భూరామోన్వేషణలక్ష్మణ, ధీయుతవచనాభిరామ తేజోరామా. ౨౩ సర్గము.

క. రాక్షసకృపాణవిదళిత, పక్షద్వయపాదజానుపార్శ్వకరోటీ
కుక్షివిలోచనచంచూ, పక్షీశగుణమోక్షదాన భాగ్యనిదానా. ౫౨ సర్గము.

క. భీకరకబంధబాధన, సాకల్యభుజప్రసార సంగ్రహవార్తా
ఘోకవలక్ష్మణరాజ, ద్రాకాశశికీర్తిజాల రామనృపాలా. ౭౦ సర్గము.

ఇట్లీయాతావుల కథాసూచనము విషయసూచికవలెఁ బద్యములు చే
ర్చినాఁడు. మొదట శ్యామరాయకవి పద్యకవిత్వముం గొంత చూపి తర్వాత
వచనరచనఁ గనఁబఱుతము.

క. శ్రీతులసీ దామోజ్జ్వల, వాతాత్మజ సేవితాంఘ్రివనరుహయుగళా
కాతర నతజనకైరవ, శీతలగుణచంద్రసోమ శ్రీరఘురామా.

సీ. ఎవ్వని మదినెంచ నిందిరాదేవియు మందిరంబునఁ జుండి మహిమ లొసఁగు
నెవ్వని నుతియింప నీప్సితకవనంబు నిచ్చి శారదయు సన్నిధిమొనర్చు
నెవ్వని బింబంబు నీక్షింప నింద్రియగ్రామంబు లన్నియుఁ గదలకుండు

నెవ్వాని నామంబు నెన్నుచో జనులకు బహుపుత్రలాభంబుపరఁగు చుండు
అతఁడు శ్రీరాముఁ డఖిలసన్నుతచరిత్రుఁ, డాశ్రితవనవసంతుఁడునబ్జజాది
వినమదమరముకుటకటవివిధరత్న, కాంతికలితపదయుగుండు కాంతినొసఁగు.

సీ. ఎవ్వనిప్రాయంబునవ్వంపుఁదోఁటకు దీర్ణాంగ తాటక దృష్టిమెసుఁగ
యెవ్వనికరకరి కిక్షుఖండముగదా చండీశుకోదండదండవరము
ఎవ్వనిబాణాగ్ని కింధనమ్ములుగదా యతికాయకుంభకర్ణాసురతతి
యెవ్వనివిశిఖధారేందీవరాక్షికిఁ బంక్తికంఠుని తలల్ బాతులాట
అతఁడుశ్రీరాము...

శా. శ్రీమన్మోసల రాజు ప్రేమ నిజలక్ష్మీకాంతికై చేయఁగాఁ
గామార్థంబులు ధర్మమోక్షము లిలలఁగాంక్షింపఁ దానీయఁగా
సీమాతీత దయావిశేషమునుఁడై చేదోయిపద్మంబుచే
ధామశ్రీసన్నుత సుబ్బరాయకృతినేతం బ్రోచి శ్రీలీవుతన్.

క. శ్రీవేంకటాద్రినేతయు, భావంబునఁ దన్నుఁ దలఁచుభక్తుండగు నా
ధీవరు సుబ్బారాయని, కావిస్తుత...కీర్తికాంతులనొసఁగున్.

మ. శరమావిష్ణువు బ్రహ్మసారథియు నశ్వంబు లహా వేదముల్
వరఁగన్ ధారుణి తేరు సూర్యశశులుం బండ్లొప్పధానుష్కుఁడా
పురముల్ గూల్చినజోదు నాసుకృతికిన్ బొందొప్ప శ్రీలాదిగా
సిరి మాణిక్య మహాధనాఢ్యజయలక్ష్మిప్రాప్తిఁగాఁ జేయుతన్.

ఇట్లేవో మనశ్యామరాయకవి పద్యములు వ్రాసికొనుచుండఁగా-

సీ. తీఁగచెంగటమున్న తిలకవృక్షముమాడ్కి బలువిల్లుమూఁపునఁబరఁగువాఁడు
కాఁడతోఁ జెలువొందుకమలంబు తెఱఁగునఁ గరమునఁ జెన్నొందుశరమువాఁడు
కరుణారసమ్ములు కనుఁగవ నలరంగఁ జిఱునవ్వుమోమునఁ జెలఁగువాఁడు
పాదసేవకుఁ జేరుపవనజుకరమునఁ గైదండగైకొని కదలువాఁడు
రాజపుత్త్రుండొకఁడు వత్సరాయనెడి, పలుకులను నను బిలువఁగ భక్తితోడ
వేకువను గలలోనను వెలఁగునంది, యేమిపనియనంగను నిట్టులనియె.

"నాదుచరిత్రము నీవును, నాదరమునఁ దెనుఁగుఁజేయు" మని చెప్పి
నాఁడఁట. వచనశైలిఁ జిత్తగింపుఁడు: —ఏకాదశసర్గప్రారంభము:—

క. సీతాసాంత్వనపూర్వక, ఘాతుకరక్షస్సమూహ ఖండనవార్తా
జాతాదరవన్యాచర, చేతోనయనాభిరామ శ్రీరఘురామా.

దండకారణ్యంబునఁ జనునపు డగ్రభాగంబున శ్రీరామదేవుండును మధ్యంబునందు సుమధ్యమయగు సీతాకాంతయుఁ బిఱుందిదెస బాణబాణాసనంబులను పాణిచే ధరించు లక్ష్మణుం డనువర్తించి చనునపుడు నారాజకుమారు లిరువురు నానావిధములగు పర్వతములమధ్యప్రదేశములు వనములువింతవింతలై రమణీయములగు నదులుం జూచుచు సీతాకాంతామణితోడంగూడి చనునపుడు ఆనదీమధ్యభాగమునఁ జెలువలరు నిసుకదిబ్బలందు సంచరించు బెగ్గురులు జక్కవలు జలంబునందు జనితములగు నీరుకోళ్ళు నీరుకాకులతోడఁ గూడి తామరలచేఁ దవరారు కొలంకులు గుంపుగుంపులుగ సంచరించు జింకలను మదగర్వితములై గొప్పలగు కొమ్ములచేఁ గొమరొప్పు వృషభములను గారెనుపోతులను వనవరాహములను జెల్లను విఱిది పడనైన వేతండములను నవలోకించుచు దూరంబగు మార్గంబునుం గడచి సూర్యుం డస్తగతుండగు సమయంబున సహస్రదళములచే సంకులంబగుపద్మములు నూఱురేకులచేఁ బొలుపలరు పుష్కరంబులనెడి తామరసనహితంబును సమీపదేశంబున సంచరించు సామజములచే సమలంకృతంబును......యోజనదూరవిశాలం బగుతటాకంబు నవలోకించి ప్రసన్నజలంబును రమణీయంబునగు నాతటాకంబునందు గీతంబు వాదిత్రంబు నాట్యవీణయు మర్దలంబు పిల్లగ్రోవి కంచుతాళం బనెడి చతుర్విధ వాద్యములనాదంబు వినంబడునపుడు నచట నొక్కనిం గానక......ఇట్లు 151 పత్రములలో నారణ్యకాండము గలదు.

పరిషత్తులో—బాలాయోధ్యాకాండములును గలవు.

(35) శ్రీబాలగోపాల శతకము. గ్రం. సం. 901.

ఈశతకము పుసులూరి యమునాపతికిని బాపమాంబకును సుతుండును, శ్రీమదాత్రేయగోత్రుఁడు నగు సోమనామాత్యునిచే రచియింపఁబడినది. అష్టోత్తరశతసీసములతో నలరారుచు గ్రంథము సమగ్రముగ నున్నను, గ్రంథకర్తనివాస మెచటను దెల్పఁబడి యుండలేదు. గ్రంథకర్త కాలమును సూచించు నితరకవులుగాని రాజులుగాని వర్ణింపఁబడియుండలేదు. గ్రంథాంతమున 'శోభకృతు నామసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ౬ జయవారం పోడూరి సూరప్పగారి మనుమలు రామప్పగారికుమారుడు మృత్యుంజయుడు అనువారు నిత్యపఠనార్థమై వ్రాశ్నిమాతృక చూచి కస్తూరి సోమరాజుగారి కుమారుడు వెంకన్న.........వ్రాసెను'...ఇం దుదహరింపఁబడిన శోభకృతు

సంవత్సరము క్రీ. శ 1743 నకు సరిపోవుటచే శతకము 18 శతాబ్దమున రచియింపఁబడియుండవచ్చు నని తోఁచుచున్నది. శతకమందలి శైలి సరళముగ నున్నను గ్రంథపాతలేఖక ప్రమాదములతోఁ గొన్నిస్థలముల ననన్వయముగ నున్నది. నీలశైలపాలుఁ డగు గోపాలబాలు నుద్దేశింపఁబడుటచే గ్రంథ మా ప్రాంతమున రచియింపఁబడిన దేమో యనుసందేహ మొదవుచున్నది, గాని, యిదమిత్థ మని నిర్ణయింప వలనుపడదు. శైలిని దెల్పుటకై యీక్రింది పద్యముల నుదాహరించుచున్నాము.

సీ. శ్రీసుభద్రాకృతిఁ జెలువొంద లచ్చికిఁ బ్రాణేశుఁ డయ్యె నేపరమపురుషుఁ
డవని నీలాచలం బనెడివైకుంఠంబుఁ బాలింపుచుండు నేభద్రమూర్తి
పతితపావనయశః పాండురచంద్రికా ధవళితాజాండుఁ డేదైవరాయఁ
డపవర్గదానదీక్షాంకమై భువనైకపావనం బెవ్వని పాదయుగము
అట్టినీపాదములకు సాష్టాంగవినతిఁ, జేసి కీర్తింతుఁ బురుషార్థసిద్ధికొఱకు
బాలగోపాల కరుణాలవాల నీల, శైలపాలవనీపాల చారులీల-

సీ. గోపికాకుచకుంభ కుంకుమారుణహార కలితవిశాలవక్షంబువాని
రాసకేళికళావిలాసకుతూహలారంభ సంరంభవిభ్రమమువాని
గోపికాగీతానుకూలనృత్యక్రమ ప్రకటహస్తావలేపములవాని
కటకనూపురఝుణత్కారానుగత కరతాళప్రబంధకృత్యములవాని
గొమరుగోపాలకాకృతిఁగొన్నవాని, నిన్ను భజియింతు నామనోనిలయమందు.

సీ. ఇందీవరశ్యామ సుందరాంగముతోడ శిఖిపింఛభూషిత శిరముతోడ
మాణిక్యమణివర వేణునాదముతోడ రమణీయపీతాంబరంబుతోడ
గోపాలకాకృతి కొమరుప్రాయముతోడ వరహాసితాస్యపద్మంబుతోడ
వనమాలికాగంధ వక్షఃస్థలముతోడ నవరత్నమయభూషణములతోడఁ
గన్నుదోయికిఁబండువుగాఁగమదికిఁ, బ్రేమపుట్టఁగ సాక్షాత్కరింపవయ్య......

సీ. నిరుపమాగమసార నిగమాంతసంచార నవనీతచోరవందనము నీకు
సకలామరారాధ్యతక్ష సన్నుతఫాలాక్ష తామరసాక్ష వందనము నీకుఁ
బతితపావననామ భద్రగుణస్తోమ దైవలలామవందనము నీకు
సకలలోకత్రాణ సత్కృపాపారీణ దానధురీణవందనము నీకు
అనుచునానంద భావమగ్నాంతరంగ, జనితరతినీకు నిత్యవందన మొనర్తు...

చ. వెనకుపాలంతు లత్తెఱపు వేఁగఁ గన న్నృపునోత్రజంబు దాఁ
బెను నెఱిగుంపుల క్లొరసి పెల్లి వనుం గఱివంపురత్నముల్
సను *నటునీటుఁ దద్గుణము సన్నను దన్ప్రతి కేల దాలెనుం
గనుఁగొన †వట్టి నైకగుణగామిత స్పక్షణులందు వింతయే. ౧౪౪

క. వలఁ బూసిన జక్కవకవ, వలె జాలియ నెనయు మేలు బంగరుబొంగ్రం
బులు వోలెఁ గుచములగపడ, బలుజొమ్మునయి స్నెలంగునయ్యెదజాఱున్.

చ. తెలినకుఁ గెంపుఁగంట నెకక్రెవ్వని బాప్పగణంబు లత్తఱిన్
మురు వగుఁ దొల్తఁ గావి తెలిముత్యములై మఱి వెండి యూన్పఁ బె
క్కటిమినఁ గందుమోవివయి నాని వెసం ‡గయిపెక్కుఁ గెంపులై
నెఱిఁ జనుగట్టులన్ దొరసి నీటుగఁ గ్రాఁగిన హేమ్రజంబులై. ౧౪౬

గీ. కన్ను కైదండ లేక మున్నన్నఁ జేరి, వనుగు వెట్టఁగఁజాలని యబల తెంపు
కతన లేనిదిజవమూనికడఁగినదచె, నహహపూఁబోఁణులధికసాహసలుగారె.

ఉ. అంతము లేని పంకజభవాండము లొక్కెడఁ దాల్చుకుక్షి మే
ల్కాంతలమాయ కల్లని నవేద్యమహామహిమంబుచే నను
ప్వాంతమునందు లీలగ వహార్నిశముల్ ధరియించునట్టియ
క్కాంతకుఁ దోఁచు గావలెన కంతుఁడు తోడుగ నొంటి గృహాంబునన్. ౧౪౮

వ. ఇట్లు చని యంత. ౧౪౯

క. నవరసఫలమదితోషిత, కవిరాజము సుప్రసాదఘటితము నగుచున్
ధవళాక్షి పద్మకం బగు, కవిసత్కృతిఁబోలు కేళికావన మొందెన్. ౧౫౦

స్రగ్ధర. చిగురాకుంజొమ్మతుంటన్ జిగిదళుకొని పిచంచి పూఁగమ్మకుమ్ముల్
మొగిసుద్దలట్టి మింట న్మనరు తెరువునం బుర్వఁదేనెల్ జడి న్మం
దుఁగ మేల్సంపంగిపుప్పుంబదువు రవితతు ల్పర్వఁ గల్పాంతకాలం
బుగతిం బొల్పారుకోనం బొరపడుచు నడి న్మార్చిలంబాటియంతన్ ౧౫౧

ఉ. తెప్పిరి మెట్టకేల కిటు దెట్టిపఁ బైపయినుండి పూవిరుల్
గుప్పిల నున్నమేచకపు గొబ్బున బొబ్బలు లేవఁ గ్రిందటం
బువ్వొడి పోఁకి పాదములు పొక్కఁగఁ గేలులఁ దొంగితొంగి చే
యప్పటియట్లు పొక్కిసను హాయని యూర్చుచుఁ బొల్లిపొల్లి యున్. ౧౫౨

ఉ. అంతట నొయ్య లేచి చరణాబ్జములం గనకాబ్జపత్రపుం
దొంతర దానినూలుకొని నూల్కొనఁ గట్టి జరంగుచు నక్షిం

*నటునీటుకట్టుగణము—మా †నంజి—మా. ‡గయిపెక్కు—మా గృహాంబు.

జిఁతిలె న్నక్కటా యొకలు చెచ్చెర వీకఁ దలంచిరేని తజ్ఞా
బింతట నిల్వఁగా దొరకునే మిము యిటేలొకొ దాఁటి వచ్చిరే. ౧౫౩

వ. అనుచుఁ జింతింపుచుఁ గనువిచ్చి కనుంగొనఁ గట్టెదుట నంత. ౧౫౪

ఉ. తామరతూఁడునాళములఁ దార్కొను తుమ్మెద యిన్పగుండు లు
ద్దామతఁ గూర్చి నల్లగిసెతావులపుప్పొడిమందు గూరియున్
హేమలత ల్పుచూగ్నిశిఖ లేరుమజానకిత్రా డమర్చి యా
పై మొగరంబుగట్టిన తుపాకులపె ల్లెలగోలుచూఁకలున్. ౧౫౫

మాలిని. చికిలితళుకుఁగట్టు ల్జిల్లి జాళ్వాబెులామా
నికరపుఁబరుల న్రాణించుగేదాగిపువ్వ
ల్గుకలకుమొనయీఁటె ల్గుంపుగాఁ గూడి యచ్చోఁ
బ్రకటత నెలగోలుంబారు వెన్కం జెలంగెన్. ౧౫౬

సుగంధి. వచ్చజాతిడాలుతెక్కపక్కెరల్ చెలంగఁగాఁ
బెచ్చుపంచదార మెక్కి బీకుమీఁటు రంతులన్
గ్రుచ్చి పాంథవైరకోటి గుండెలల్ల వ్రేలఁగాఁ
బచ్చి దేజు మారుతేజిపౌఁజు లొప్పె నాదటన్. ౧౫౭

ఉ. తుమ్మెదసర్పెణ ల్మోరయ దూఁకొని పుష్పరసోరుదానముల్
గ్రమ్మి భరమ్ముగాఁ గురియఁగాఁ జిగురుంజిగి మేలుధాతుచి
త్రమ్ముగ నొప్పఁ బువ్వగమి దట్టపుడాలు మెఱుంగుఁగత్తులై
క్రమ్మఁగఁ గుంజకుంజరపుఁబంక్తులు రంజిలె *నక్కజంబులన్. ౧౫౮

మత్తకోకిల. వల్లిరశ్మిపినద్ధచక్రనిబద్ధకోకిలఘంటికా
వేల్లదారవకీరఘోటకవిస్ఫుటోదయకేవలో
త్ఫుల్లసూనశరాసబాణమనోజ్ఞసూణసమగ్రతా
సల్లలత్తరుచిత్రభూరథసంఘ మాదట నొప్పగన్. ౧౫౯

శా. నానాసేనల నీగతి న్నవవనస్నానాత్యజైత్రక్రియా
త్రానూనంబుగఁ జైత్రమంత్రివరుఁ డాయత్తంబు గావింపఁ దే
జోనవ్యుం డసమాయుధుండు నిజవిస్ఫూర్తి న్వికంబించిన
న్నైనం జూన యిఁకెట్లొకో తెలిసెవం చాత్మ న్విచారింపుచున్. ౧౬౦

మత్తకోకిల. ఇంకనొక్కయుపాయముం గల దీకఁకుం దనప్రాణముల్
గొంక నొక్కతరిన్ హరింపుచుఁ గూరి కాఱియు వెట్టకే

---

*నక్కరంజాలన్. పా.

నంక లంలేయుఁ దీర వేఁడెద నారని బ్రియమందఁ ద
త్సంకటపుష్పశరాగ్నిదమ్మహారయ్యపై నొడ లేర్చుచున్. ౧౭౧

క. మారుదయ చాలు నతనికి, మాఱువలుక వెఱవ నొక్కమాఱును దేటల్
మారుతములు శుకపికభా, మారుతములు మదనదహనమారుతము లొగిన్.

వ. అని నిశ్చయించి. ౧౭౩

చ. పసిఁడిమిటారిగట్టుదిగువం దగునత్తమునం దఖండ మై
పొసఁగు మెఱుంగుఁజప్పదరపున్ జగిరత్నపుమేలుచట్టు పైఁ
బసగలకోనలోఁ దగుకుబుంగరరంటులతోఁట కోటలో
మునకి జవాదిపుష్పవలపుం దగ సూరెలపై బుగుల్కొనన్. ౧౭౪

శా. పూవుందేనియకాల్వచెంత విరిమావుల్పొన్నచాల్కంచెగాఁ
గ్రేవ న్సంపెఁగగోరఁటల్ బెరయుచక్కన్మల్లెగుర్వింద పూఁ
దీవల్లుం *బలుద్రాక్షకప్పుగల †పందిళ్లంటులోఁ దమ్మిపూ
బావిం జెల్వగుచల్వచప్పరముగప్పంపుంబలుందిన్నెపై. ౧౭౫

శా. కందర్పుం డిరవొందఁ బాంథవనితాకాం×తాంగధాతువ్రజం
బందంట న్వడి గ్రుచ్చి త్రిప్ప వెస నాయాధాతువుల్ గ్రమ్మ నం
దందం బొందగు చెందొవ ల్మొదలుగా నల్లొర్చి పువ్వమ్ము లా
రం దాఁ బన్ను రచించి యందుపయిఁ దాఁ బ్రాణోపవేశంబుగాన్.

వ. ఒకలిడి యునుకుచుఁ బడంతుక పొకగడలుకొన నుండి తనమనంబున.

చ. తనమదిలోన నుంచుకొనఁ దాపము దుర్భర మయ్యె మేనునన్
ఘనవనవహ్నిగ్రోల నగు ‡కాఁకకు నేగతి సైఁచె నొక్క య
వ్వనజదళాక్షుఁ డక్కట యబద్ధము దోఁచెఁ §జరాచరాత్మయా
ఘనున కిదేలయబ్బు మయిఁగాఁక మరుం డిడునంచుఁ జింతిలున్. ౧౭౬

ఉ. అక్కట వేగిరం బకుచు నందితి నమ్మకునంపసెజ్జలో
నక్కొనుశౌరి ఖేదపడుఁ జేరమి వచ్చె నటంచు లేచుచుం
జిక్కున యిట్టివేదనకు శ్రీపతి యాశరరాశిమీఁదఁ దా
నక్కొని సౌఖ్యమొందె నని నెచ్చెలి (వ్రాలెను) సెజ్జ మెల్లనన్. ౧౭౭

గీ. మదనునాఱవయ మ్మన పృగ్గు నెలఁత, యాత్మవైషమ్య ముడిపిన దైన నింతిఁ
బాన్పువై ఖరిచే బాధపఱిచె నమ్మ, లెనయునౌచిత్య మిల నచేతనము లెట్లు.

వ. ఇవ్విధంబున నవంబునం గుసుమశరశయ్య మెలంగు మెలంగ నంతనక్కడ.

---

*బలుద్రాక్ష †పందిళ్లంటులో ×తాంగధాతువ్రజ ‡కాంకకు §జరాచరాంత-వ్యా.

ఉ. సుందరయాన యిందుముఖిసుందరమందిరసీమ లేమికిం
దందడిఁ జెంది సుందరుఁడు తద్విధ మెంతయు నీలవేణికిం
బొందుగఁ జెప్పినం జెలులఁ బుఱ్ఱునఁ జూచుచు నుల్కి నెమ్మదిం
గొందల మంది హా యెటులు గోకనుచాయనె యేగెఁ జెల్లఁబో. ౧౭౩

క. అని చెలుల దూఱుచు మది, నసటం గూయుచు లతాంగి నని నటనటం
గనుఁగొని చొప్పరయుచుఁ జెలి, ఘనతరశృంగారవనముఁ గనిచొచ్చె వెసన్.

చ. అడుగులజాడఁ జూడ మలయానిలపోతవిధూత మైనపు
ష్పడి బయి సంతతం బొదవు పూవిరితేనియవానఁ గానఁగా
వడమిఁ బువుంబొద ల్చిగురుమావులు తావుల సోకమోక చొ
ప్పడు నిరవు ల్గొలంకుగమిపజ్జలు నన్నియుఁ జూచి యంతటన్. ౧౭౪

ఉ. ముమ్మర మైన మైసెక లపూర్వపుటొప్పు కడింది వెట్టయుం
గ్రమ్మఁగ మిక్కిలిం గమలి కన్పడు నిగ్గడ తీవెజొంపముల్
*గ్రుమ్మడి జాజిపువ్వులును గుబ్బచనుంగవ పీడుకత్తుముల్
గొమ్మపదారవిందములు గూడఁగ నొంచినత్రోవఁ దెల్పఁగన్. ౧౭౫

క. అత్తెఱువునఁ జన నొక్కెడఁ, జిత్తభవునియంపసెజ్జఁ జేరి బలువగల్
కుత్తుకబంటిగ నొంటిగఁ, జిత్తము తత్తఱపడఁగఁ జెందఁ జింతిలుదానిన్. ౧౭౬

చ. పగలొనరించుజేని సెక ప్రబ్బినఁ లేఁదొగజేని రేకతోఁ
దగవున కేగుదాని సెకదాలుపువేలుపు సోఁక జొకవో
నొగిలినపూలదండ వగ నూల్కొనుదాని వసంతశ్రుతాంగి మై
జిగి × విడనాడు కాకవితచిన్నతనంబు వహించు నెచ్చెలిన్. ౧౭౭

సీ. పీరులు ముయు వచ్చి † వె (నవంగు) భుజువీకుఁ గలకంఠకలకంఠగానరతికి
ముసుఁగు వెట్టఁగఁబూని వెనఁద్రొమ్మబట్టియుంట మాధుర్యమాధుర్య మధువిస్మృతికి
సీత్కరించియు వెండి ‡సీత్కరింపమిఁ జెందు బల్లవపల్లవభల్లహతికి
వడఁకియును మనుసు గొలుసుపాటు మలయాగమలయాగమపవమానచలనకృతికి
నిట్టూర్పు లొలుదొల్త భయపడి మొత్తఁగియుంతఁ, దనువుడోలఁగ గంగఁ దలఁచినదానిఁ గరట
మూఁడుచె ముద్దుల కేలో కో మాటికొనఁగ, ననుచు వెచ్చఁగ నూర్పు చునడలు దాని

చ. కనుఁగవ విచ్చి చూచు మదిఁ గన్పడుఁ గృష్ణుఁ డటంచుఁ జెంగటం
దనరుతమాలసాలరుచిధట్టము దార్కొను రిత్త కౌఁగిలిం

---

*గ్రమ్మడి-మా- ఘనపుడి. లక్ష్మీపతిగారి భారతవ్యాఖ్య- గ్రమ్మికి యువిర్భవనాశనము
× వదలాడు † వె...ల్గఁదుఖ- ‡సీత్కరింపఁగ-

చినఁ దన చేతిలోఁ బడమిఁ జెన్నటి కన్నుల నీరు *నించి వం
(డి) వనలపాన్పుఁ జేరి విధిఁ దిట్టుచు వెచ్చగ నూర్పు నిచ్చెలిన్. ౧౭౯

క. ఉసుగని కన్నిర్వాఅవం, బసి జాతెకుళెయ్యఁ జూచి పాపపుదైవం
బొడలిచట విడువ × నీయఁడు, చెడఁజూచెనుఁ గటకటా యిసీ యనుదాన్.

ఉ. అత్తమొలుం జెలంగెను మహావసనంబు కరంబు చేగచే
హత్తి హరింప మున్ను మన సాదినవాఁడవు మచ్చులోటులన్
రిత్తమొల న్నలంగ విహరించుట నీమది కెగ్గ దోఁచునే
దత్తరకాఁడ యించనఁగఁ దగ్గియ నీవొనరించు టున్నఁడో. ౧౮౧

ఉ. పల్లవవృత్తి నీ వధరపల్లవఘాతకు మ్రొగ్గ నేటికో
పల్లవమున్ హసించు జిగిపట్టెడి యంచునొ తత్సరూపము
న్వల్లభ పంచమీనుటన వర్తిలఁజేసితొ యంచు నే నన
న్నల్లనఁ బాట మోవి నొని మేలగు కెంపులు నించు టున్నఁడో. ౧౮౨

చ. కలికి మిటారి గుబ్బచనుగట్టుల ప్రేమన కోర్వఁజాల వి
చ్చలు క్షణమాత్ర నామెడఁ బొనంగఁగ నిల్పెదనో సుధారసం
బు లొలుకనీక మోవి పలుమోపున నానుదునో యిఁ కేమి కా
వలె నది గూర్తు నంచుఁ దమివాటఁగ నిట్లలరించు టున్నఁడో. ౧౮౩

చ. తలఁపున నిల్పుచు న్మనుతఁ దాలిమి నిల్పఁగలేక కౌఁగిట
న్నిలుపున గ్రుచ్చి మోముపయి నెమ్మొగ మానిడి యమ్మోవి తేనియ
ల్పలుమొన లాని చెక్కుఁగవఁ బల్కుచు గీటుచు వంతఁ గేలిమై
యలరుల పాన్పుపైఁ † బెనఁగి యానుట యెన్నఁడొకో మనోహరా ౧౮౪

చ. మగని ‡ మెఱుంగుఁజేల మిటు మార్పఁగఁ గట్టితి వాతఁడు న్నయ
మ్ముగ భవదీయవస్త్రముల బూని నెఱుంగ రిదేమి వింత యిం
త గలవటే సమూటములు వాతిరొ నన్నకు నన్న పోయి పూ
ర్వగతిఁ బొనంగరాదె యని రామ లనంగ మెలంగు టున్నఁడో. ౧౮౫

చ. అని పలవించు దానిఁ దమ వారయు నెంతకడించి రోజ ది
ట్లును విడ జార యుం చిటునటుం బొరలాడెడుదాని నింక న
గ్గనివథరాత్మ దూఱికొనఁగాఁ బనియేమి దయుం దొలంగెఁగా
నెనరుడి నీలవేణి యని నెవ్వగ వెల్లి మునుంగు పైదలిన్ ౧౮౬

---

*నించె నెం......వల. × నిర్వాను ‡ వెఱపువాయుట- మూ. వెఱపువాయుటయును పవ
నమ్మును. † మెలంగు జేల-

గీ. సకలభూషణలక్షణసంగమంబు, నీకనాడుచుఁ జూడ్కికి వింత యగుచు
లలితవైఖరి గనియునబ్రంబుగాఁగ, సదృశవస్తు నిబంధన సడలు దాని. ౧౮౭

చ. అనయము మారుఁ డేయుపువ్వుటమ్ముల నెమ్ములు గాఁడి వాడి నె
మ్మనమున వంతఁ జింతిలుచు మక్కువఁ జెక్కిటఁ జేయుఁజేర్చి నె
క్కొను (పెను)వేదురందు ననుఁగున్నవలారతనంబుఁ జూచి గ్ర
క్కున భయవిహ్వలాత్మ యయి క్రొమ్మెఱుఁగారు మిటారికత్తెలన్. ౧౮౮

ఉ. సందడి చెందకుండ నొకచాటున నుంచియు నీలవేణి తా
ముందుగఁ బోయి కౌఁగిటను ముద్దియఁ *జేర్చి ముఖాంబుజంబుపైఁ
జిందునునుంగురుల్ జతగఁ జేరిచి చెక్కిట నిచ్చలంబుగాఁ
బొందిన మేలు కేల్దిగిచి పొందుగ విందులు సేంద నిట్లనన్. ౧౮౯

ఉ. అమ్మకచెల్ల చెల్వ క్షణమైన వయస్యలఁ బాయ వెన్నఁడై
నమ్మతి వారికన్నఁ దమి నాపయి నెక్కుడు గల్గుదాన వీ
విమ్మెయి నొంటి రాఁ దగునె యీకడుగోలవు నీకడింది చై
దమ్ము లిఁ కేమనందగుఁ బదమ్ములు పుప్పొడి కొట్టు లోర్చునే. ౧౯౦

ఉ. పల్లవసంగతి న్మెలఁగుపంచము లుండెడుచోటు మాటకే
యిల్లడ కైన చేరజము లీఁగెడుమాటు విషాళిపాటు అం
పిల్లెడితావు చూడఁగనె బెట్టు హరించెడిత్రుచ్చు హెచ్చి సొం
పిల్లెడునిక్క యక్క యిది భీతిల కిచ్చటి కేలవచ్చితే. ౧౯౧

క. నగువారి నెఱుఁగవైతివి, తగ వారడిపాలు సేయఁ దలఁచితి వమ్మా
మగువా యింతటి కట్టిడి, తెగు వాను మటంచు నెవరు దెలిపిరి తల్లీ! ౧౯౨

క. శయ మానుచుఁ జెక్కిట సం, శయ మానఁ బనేమికుసుమశరువలననదో
భయమా నవలా నీకు న, భయ మానలినాక్షుఁ డిచ్చుఁ బరమార్థముగన్.

చ. సకియ మరుండు నీదుకనుసన్నలవాఁ డటె యొక్కరుత్తుకై
పికము శుకమ్ము నీపలుకుఁ బేరిమి దాఁటఁగలేదు నీదు న
ద్త్రికనుగుణంబు సంచగమి; కీవి వసంతుఁ డలంతి నీవనీ
పకుఁ డటె సద్దచేయుచు భవాదృశ కిట్టులు రాఁగ నర్హమే. ౧౯౪

క. మొదట ననంగుఁడు మదనుం, డదనున విరియంగఁబాఱునట్టివి శరముల్
వదల వవి మృదులవిషమత, మదనువలన భీతి నీకు మది వలదమ్మా. ౧౯౫

* చెచ్చి.

ఉ. నీరసరాగదోషముల నీటు దొలంగఁగఁ దాఁ బయోరుహా
బీసచిరంపుఁ గన్నులను నీ దవఁగూరక యుంచుఁ దొత్తఁ ద
న్నీరజజాతికిం దపము నేఁడు ఫలించెఁ గదే కటాకటా
నీరసరాగము ల్గలిగి నీ టలు నీకనుకోలు సాటికా ౯౬

చ. చెలువరొ పూవుఁబోఁడి బయదిక్కని నైవరు మాన కెప్పుడు
న్మలయుచు నుంచుఁ బుప్పొడిసమారము నేరని నొచ్చితమ్మ సం
కులమదబాధరప్రకరకుట్టన నైనఁ దొలంగ కింతయుం
గలయఁగఁ బన్వె తేనెజడి* కాంతియు నూంతియు దాని నైఁచితే ౯౭

సీ. జలముల జీవించుజలజనాళంబులు దివుమందగతులు సంధిల్లుచోటు
నతిరక్తముఖర సంతతపత్కలధ్విన నడుసుకల్లరులు నక్తాముదిక్కు
కనుగొంపుఁగమఁ జొక్కపుతేఁటికుక్కాకిటి మనుపిసాసలు చెలఁగుచాయ
మలినచ్ఛదముఁ బూని మఘమూత్రవాసన సొక్కమత్తాళి పెంపెక్కువంక
యాటను మెలఁగంగఁ గటకటా యింటికి వచ్చి
తో ఘనమృణాలభుజకాండ యోసుబింబ
దళనవసన యోకిసలయతరుణచరణ
యోసురభిగాంగి నెమ్మది నోటలేక.

చ. మెలఁతరొ కృష్ణుపై మనసు మెత్తని దెంతకసింది యమ్మెనే
కలితమృదుత్వసంపదల గాదిలి చంద్రమమాను యాదిగాఁ
గలసుమమారవస్తువులఁ గా దను నిచ్చెలువంపుమేను నేఁ
డెల యింతవంటి బల్కటికి చేష్టలఁ బెట్టఁగఁ బట్టి నక్కటా. ౯౯

క. గురుశిక్షచే మహాగమ, గురుమర్మము గనియె మున్న గురుకుచ యిపుడుం
బరికింపఁ గనియె మన్మథ, గురుశిక్ష మహాగమంపుగురుమర్మంబుల్ ౧౦౦

గీ. అతిఘనాగమసంబంధ మతివ కమర
నతిఘనాగమసంబంధ మబలఁ గన్న
యినుఁడు చెందఁడొ చాయయు నెనయ లేదొ
కారణగుణంబు కార్యంబు గనఁగ రాదొ. ౧౦౧

గీ. కృష్ణునందు నరాగత గీలుకొన్న
యింతి కపరాగసాంగత్య మెట్లు పొసఁగు

---

* కారయు.

నెన్నఁగఁ బరాగ మెపుడు సహించునింతి
కిపుడు దాని సహించుట యెంతయరుదు. ౨౦౨

. విడుపి వథ్యశ్రీహితపదార్థవేత్రి నీవు, తండ్రిఁ బోలుచు మమ్ము సంతాపపడఁగఁ
జేయునేటికిఁ దల్లియగా ఛాయఁబోలి, చల్లఁజేయవె మమ్ములఁ జంచలాక్షి.

. ఇట్లు పల్కుచు నాలోన. ౨౦౩

. అక్కట యెందున్నైన హరిణాక్షులు చక్కనివారిఁ గోరరో
మక్కువ వెలింగి తండ్రి గరిమం బ్రియుఁ గూర్పఁగ వే రమింపరో
చక్కఁగఁ గూడి యిట్టికలఁ జాడలబూమెలు చూచినారమా
యక్కట నీకుఁ గల్గె నని యాడెదు చేడెలఁ జూచి వారలన్. ౨౦౪

చ. కనలుచుఁ బల్కి పల్కు కసుగందని ముద్దులగుమ్మ యమ్మనీ
మనమునఁ గోరుకొన్న యలమాధవు నీధవుఁగా ఘటించు నీ
జనకుఁడు *నేఁడొతేవొ యతిసౌఖ్యము నొందెదు తెల్లవారినం
గనుఁగొనువారు మెత్తురు వగర్గొని తెంపున కిట్లు చొత్తురే. ౨౦౫

చ. పొలఁతిరొ యాఁడుచందమునఁ బుట్టినవారికి నెల్లఁ గోరికల్
గలయవె నీకె యన్నటులు గాదిఁక నే మని యంటివేని పైఁ
దొలఁకఁగ నీక కూర్మి మదిఁ దొట్టిన గుట్టుగ మట్టు సేయుచు
న్నెలఁగుఁ పొలంతి యెన్నఁదగు మేటి నెలంతలలోనఁ ఖైదలీ. ౨౦౬

క. కన్నుల నీ రేటికిఁ దెలి, గన్నులచెలి కొన్నినాళ్లు గడవం దగవే
కన్నుల మూఁతం జేకొని, కన్నులవిల్తాని బారి గడచెదు పిదపన్. ౨౦౭

మ. అని సి గ్గెక్కఁగఁ బల్కినం దరుణి యత్యబ్జాక్షికఁ దంబున
న్ననుఁగేల్దమ్ములు గట్టిగాఁ బెనఁచి కన్నుంగోనఁ గ్రొవ్వేఁడినీ
ర్దొనఁక న్వాడినమోము దమ్మి చెలిమద్దుం జన్నుఁబూబంతులం
దను వొత్తిల్లఁగఁ జక్కఁ జేర్చి ‡రహించిందం బల్కు మందంబుగన్. ౨౦౮

†ఉ. కాఁకలుముంచు మేనుగలకట్టిడితండ్రికిఁ బుట్టునాకు నై
కాఁకలుగాక (సౌఖ్యములు గల్గు) నె యక్కట తప్పనంటేఁగా
కాఁకల కోసమై కొలఁతగాంచిన నోములు నోఁచునాకు బ
ల్గాఁకలు గాక యాజమున గాంచెన కాఁకలు తత్తనూజనై. ౨౦౯

ఉ. సావలుపట్ట నోర్చు నినుచక్కని కూఁతురఁ (గాళి మోరగా)
నూవక పొనలచ్చటల కోడని ‡యేటికి ముద్దుఁజెల్లెలా

---

* నేడెలెపె ‡రక. మూ †మూ రకెల పద్యముపోలిక. ‡యట్టి - మూ.

వానికి మూలమై జగతి నాశిక కోర్చినజేసితోఁడఁ గా
నేని భరింప నావశమె యిట్టి యమోఘదవాగ్నికీలలన్.   ౨౧౦

చ. ననుగనినట్టివారలకె నాపయిఁ గూర్మి యొకింతలేక య
వ్వనటఁ దొలంగఁజేయుట యవాస్తవమై యిటు లుండుకోఁగ ని
ష్వని మది మీకుఁ బట్ట దని పల్పడి చెప్పఁగనేల యిద్ది మీ
కఃభిమతంబ యేని రుచి*యబ్బునె గ్రక్కున నీదృశోక్తులన్.   ౨౧౧

క. అటువంటితల్లిదండ్రుల, నిటువంటి యనుంగుఁజెలుల నే నందుటఁగా
యిటు లావు దెసని కోరక, చిటుకుకు మనసుండ నమరి చెలువందితిఁగా.

ఉ. నీలరుచుల్ గ్రొలంకు సురనిమ్నగచెంగట దర్శచంద్రికన్
మేలగుదర్భివాదముల మెచ్చుగ నప్రజకన్నమూకు లే
వేళ నుతుల్ ఘటింతు రని వేలమదీయమనోవ్యథాభిదా
లాలనతం జనించి యఖిలాలితిఁ జెందెను మీమకీర్తులన్.   ౨౧౩

సీ. కన్నవారికిఁ జెప్పి కరుణ పుట్టఁగఁజేసి తలఁపు చేకూర్పరే తల్లులార
మీరైన వారికి నామేనితాపముఁ దెల్పి యతని నిం దవరే యమ్మలార
ము న్నిట్టికార్యంబుఁ జెన్నుగా ఘటియించు చెలువల వినరటే మెలఁతలార
భాగ్యవంతుల కిలఁ బ్రాణదానము మించు పుణ్యంబుగలదటే పొలఁతులార
నే వివేషించి మీదాన నెలఁతలార, మనసు మీదెంతకటికి యేచుగువలార
యనునయంబునఁ దీర్పనే వనితలార, తాళఁజాలను మీమాన తరుణులార!

సీ. నెతకింతకైనఁ దాళిత నరయా నేఁ జెల్ల నేనెంతకటికినే నీలవేణి
యాఁమఁబుట్టుకఁ జెందినట్టి యింతులకెల్ల నీలాగు లేదటే నీలవేణి
యొటువంటిపనినైన నీడేర్పఁగల వని నెమ్మి నమ్మితి నిన్ను నీలవేణి
కూర్మిచే నుండెడు కొమ్మలలోఁ జాల నెవరుదావవుగదే నీలవేణి
నీకు నెన రెందుఁ బోయెనే నీలవేణి, నేర్పుచేఁ గార్య మీడేర్పు నీలవేణి
యేల యీవట్టిమాటలు నీలవేణి, తాళ హరియాన యిఁక నేను నీలవేణి.

ఉ. చక్కెరవిల్తుఁ డేయుసుమసాయకపంక్తిఁ ద్రపాభిమానముల్
గ్రక్కునఁబోకమున్నె చెలికత్తియ మొత్తము సేయునారిడిం
చిక్కఁగఁ †బల్కు లంగడికిఁ జేరకమున్న ప్రియంబుగాఁ బ్రియు
న్నక్కున గారవింపఁ గలయంతకు నోఁచితినంట నెచ్చెలీ.   ౨౧౬

*యబ్బదె †బల్కులుఁడి!

సీ. మాధవాధరసుధామాధుర్యమునఁ దేలు వంశంబుజన్మంబు వడయనైతి
హరిభుజాంతరవాసనిరతి నింపార హారమణిస్వరూప నైయమరనైతి
యాదవమౌళిమోహాసితాపాంగకలాపంబు నై యేని రూపనైతిఁ
గమలామనోనాయకమనఃప్రియోద్దామమాధవినై యెట్లు మలయనైతి
నకట వీనిలో నేదైన నొకటినైనఁ, బొంగు నుబ్రియాంగసంగమాభంగసుఖము
తపనసుతనైతిఁ దావంబుఁ దలఁగనైతిఁ, జెలులు మీ చేతిరట్టు చేనలయనైతి.
క. వలపు పగవారికైన, న్వల దది యెటులన్న నట్టి వలపున మేనం
దోలఁచెనుఁ బ్రాణము లీగడె, నిలుపుట యేగండమయ్యె నిక్కము చెలువా.
గీ. ఒరులవెత యొరు లెఱుఁగ రౌ నర్వి ననుట
నిజ మనుఁగుఁజెల్వ లే రవ్వ నెఱపఁజొచ్చి
రకట మదితాప మిటు మీకు నరసి తెలియఁ
బడదు మోచు(వాఁడెఱుఁ)గుఁ గావటిభరమ్ము. ౨౧౯
చ. పతులను గోరు నల్లరకుఁ *బాటులివే యయినట్టులైన నీ
సతులు చెలంగి నన్ను నెకసక్కెము లాడుదురే యిదంత నా
కత యగుఁబోలు నట్లయినఁ గానిము ప్రాణము లిప్డు మేన ను
న్నతఁడే గదా యిఁ కెవ్వరు ననంగల యాడిక లజ్జఁ గోచనా. ౨౨౦
గీ. ఔర యప్రస్తుతప్రశంసాన్వితంబు, పల్కినను వ్యాజనిందానిబద్ధసూక్తి
లలితసంగతభావ నేర్పాలయనన్ను, మీకు నవ్వుటయెఱుఁగనెమలఁతలార
గీ. వనిత యర్థాంతరన్యాస మొనరు నెట్లు, మదికి నిరపేక్షవస్తుసమర్థనమున
మదికి నింపగుఁ గాదె సామాన్యఘటిత, భవ్యవస్తువిశేషసంబంధమమర.
సీ. కలదన్నఁ గలవానిఁ గలిమిచేడియతేనిఁ గరమున సుడివాలు గలుగువానిఁ
గడలినుండెడువానిఁ గరిఁగాచువగవానిఁ గరుణసిక్కెడుచూపు గాంచువానిఁ
గలికినవ్వులవానిఁ గౌస్తుభద్యుతివానిఁ గనఁగ నశక్యమౌ కతలవానిఁ
గనకంపురుచులీనఁ గలపచ్చడమువానిఁ గలుగుకాలం బెల్లఁ గలుగువానిఁ
గన్నెప్రేతలవయసులు గొన్నవానిఁ, గన్నులాతయు నవలీలఁ గన్నవానిఁ
గన్నులను†మంచుసెకమించుగన్నవాని, గాంతుగ నోఁచునకాంతకాంతకాంత
చ. అలదమయంతిఁ (బోలె) నను నంచితపుణ్య నొనర్పు మన్నలుం
దలఁపుము మాధవాప్రకృతతాకథనస్ఫుటభాగ్యగా నహో

---

*పాటియిదే †మించు

విలసితమానమాత్రమున విస్మృతి నొందకు మంచకైవశీ
వెలయుము తత్కృతోపకృతి వేగనొనర్చి క్రియానురూపతన్. ౧౨౪

వ. అని తరణితనయాతరుణి యమోఘశిఖాశిఖామణి యై పలుక నప్పలుకులు (ములుకులు) వోలె మదికి నులుకుచిలుక నచ్చిలుకలకొలికి యక్కలికికి ధైర్యంబు గుదుర నెనరు గదురం దియ్యందనంబు ముదుర నిట్లనియె. ౧౨౫

సీ. పంచత్వమే కాను బాణము ల్గాంచిన యతనుండు నిన్నేమి యనఁగలండు
*ఘనవైరమున మందగతిఁబూని వెల్లనౌ రాయంచగమి యేమి సేయఁగలదు
మధుసేవనంబున మాట పూను కీకాళివలనిభయంబు జేమి వచ్చు నీకు
మధుపత్వమున భూరిమాలిన్యగుణవృత్తి దేనుభృంగములు నీ కెదురురావు
బహుళపక్షవిరోధి యా పంకజారి, జడత గుణగంధమాత్రంబు వనయుగాలి
వెక్కసపుమాటలాడుచుఁ జిక్కుఁ జిలుక, యంతమాత్రంబునీకేలవంతతల్లి.

గీ. చెట్టు చెట్టున కొకకొన్ని చుట్టుకుండుఁ
జెలను చెలమకు నొకకొన్ని సేరుచుండు
మదనుసేవలు నీవంటిమానవతుల
ధైర్యకంచుక మగలింపఁ దలఁచునట్లు. ౧౨౭

మ. వెతనూపుంగమి నాలుపోఁగునను శ్రీవింగట్టుకుం దుంటనిల్
గడికొండ ల్పద గాముగాకి రసముం గావించు మీనాంకమున్
మనువంటం బకఁద్రోచి గాలములఁ గ్రుమ్మం జేసి కందర్పునిం
బకఁతీ దుర్బలుఁ జేసి పుచ్చెద భయోత్పాతంబు నీకేటికిన్. ౧౨౮

వ. అని యూఱడిలం బలికిన నప్పలుకులయెడ ననాదరంబు చేసి వెడనవ్వు నవ్వి యవ్వారిఁబోఁడి నీలవేణి కిట్లనియె. ౧౨౯

చ. కలికిరొ ప్రోవచేసియుప్రగాన నెఱుంగిక ఱొమ్మట దీరఁగాఁ
బలికితి విందె నీకు మఱుమాట వచింపఁగఁ జాలఁ గంతుపూ
ములుకుల మున్నె నాయెడలు మోహము దాఁకి తొలంగుఁ బ్రాణముల్
బలువగ నిల్పి యింతవఱఁ బట్టఁగలే నిఁక సిక్క మోచలీ. ౧౩౦

ఉ. కన్నులు మూసినట్ల పొడకట్టిన (నాథుఁడు) గాఁగి లీరయం
చున్నదువంగ నొరిగువఁ జూడఁగ†నీ దపు డేకముంకియో

*ఘనవైరమునఁ- †నీవపుడే

పన్నుచు వచ్చు నామప్రతిబంధము ప్రీడయు నంతలోన మే
నున్ననుచుం జలించునను గనుంగవ విప్పఁగ మాయ (మా) సఖీ. ౨౩౧

మత్తకోకిల. నీవు నామెకఁ గూర్మి బోటివి నెమ్మి నాపయిఁ గల్గినం
బూవుఁబోఁడిరో నాకుఁ గోరికఁ బొల్చు నొక్క రహస్యమే
చూవె నీమది నెంతలే దని చూడ కప్పని వేగమే
చేవ దప్పక తీర్చ దేనియుఁ జెప్పెద న్వాచు తత్ప్రియన్. ౨౩౨

వ. అది యే మని యంటివేని. ౨౩౩

శా. సాక్షాన్మాధవగాత్రసంగతికి నోఁచం గావునన్ దీని క
జ్జాక్షుం గస్తురివన్నె జృంభితసువర్ణాంభోజపత్రంబుపై
పక్షీణస్థితి వ్రాసి నన్నును దదీయాంచన్మహాహారస
ద్వక్షోమధ్యమపీఠి రూఢిగ లిఖింపం జూచి మైనం జెలీ. ౨౩౪

క. చిత్తరి చిత్తములోపలి, యుత్తల మొకకొంతమైన నుడిపెద నిటుగాఁ
జిత్తము నిలుపంగదవే, యుత్తమసుకృతంబు నీకు నొవరు వటంచుఁ ౨౩౫

చ. పలికి గళస్వరందరసబంధురగంధరసాంధబంధురా
కలితరవంబులం బ్రసవకమ్రవినమ్రరసామ్రతామ్రకో
మలనవపల్లవగ్రసనమంజుకపాయితకంఠకాకలీ
కలకలకంఠనాదములఁ గప్పి తటాలున నుప్పి యప్పియున్. ౨౩౬

వ. అప్పు డప్పల్లవపాణి కపటకోపికాపల్లవాయల్లక మెల్లం...దురంతసంతా పంబున నెంతయు నొల్లంబోయిన నీలవేణి తోడి నీలవేణులం గూడి కటక టంబడి చింతించి యీయింతికి సంతాపంబు బలవంతం (బలంతుల) నంతం బుఁ జెందనేర దీమెకఁ గొంతకొంత శాంతింబొంద శిశిరోపచారంబులు పచ రింపం దగు ననినఁ దత్సహితలై తత్సహితలు తత్ప్రియాయత్తచిత్తలై ర య్యవసరంబున. ౨౩౭

—కాళిందికిఁ జెలులు శిశిరోపచారములు చేయుట—

ఉ. తావుల మోక*మావిగమి తావుల గొజ్జగనీరుయంత్రముల్
క్రేవలఁ జిల్కఁగాఁ జిగురు †గేదఁగిపూదడిగట్టి వట్టివేళ్
పై వఱలారు చెంగలువపందిరి చెందొవరేకవంటి క్రొ
మ్మోవులచందువా పొగడ మొగ్గల నిగ్గులచప్పరంబులోఁ ౨౩౮

*మామిగమి †గేదడిపూదడి

సుగంధి. కప్పురంపుఁదిప్ప నొప్పుఁ గప్పుపైఁడికప్పు మే
ల్పుప్పొడి స్రవించినట్టి పువ్వు సెజ్జమీఁదికిన్
అప్పుడంతిఁ దెచ్చి, తెచ్చి రంబుజాక్షు లందఱుం
జెప్పరాని వేగ మూని శీతలించు వస్తువుల్. ౨౩౯

ఉ. పారసచందనైణమదసంకుమదాగురుకేసరాళిక
ర్పూరపరాగకుంకుమసముజ్జ్వలపల్లవమల్లికాచ్ఛిక
హ్లారతుషారనీరబిసహారసమంజసపుష్పమంజరీ
హారము లాదిగాఁ గొనుచు వచ్చి కరం బుపచారుసేయుచున్. ౨౪౦

చ. మలయజకర్దమం బొకల మాటికి నలంది మృణాలవల్లరీ
వలయచయంబు లంఘ్రులను బాహువులం గదియించి వేసవి
న్నెలయుఁగఁ దెల్లదమ్మి యుకి పిల్లగఁ గస్తురి కంధరంబునం
గలయఁగఁ బూసి యింతి శిరస్సైనదిఁ జేసి రనంగభీతిచేన్. ౨౪౧

చ. మృగమదచర్చ యంగకము మేన నలంది పరాగరాగసౌ
భగకదళీదళంబుఁ గటిపై నిడి చెంగలువపుష్పటుత్తుఁ బొ
ల్పుగ నెదనుంచినప్డు సతి పొల్చె ననారతకామభక్తియో
గగురునిజాంతరంగ యమరంగాఁ దదాకృతి దాల్చెనో యనన్. ౨౪౨

ఉ. అంగజుఁ డంగనాఘనహృదంతరకర్పరసీమ స్నేహమ
బ్బంగి వళంగురం బగుచు భాసిలఁగా దరిపై దళాంతరం
బుం గదియించి త్రోఁచఁ బరిపూర్ణతఁ గాంచి యమదోగదీప మే
చం గడు స్రుక్కుచుం గినలసంఘటితవ్యజనానిలంబునన్. ౨౪౩

సీ. పదములఁ జిగురాకు లొదవించి జంఘల స్మరతూణతిలకము ల్మరుప్రకొల్పి
తొడల నరంటిద వ్వడరించి సొబగారుకటిపైఁ బరాగసైకతము నించి
నడుమఁ బుష్పరథంగి దొడరించి యూరున జాఁకగాఁ గస్తూరిరేక దీర్చి
చన్నుల గుచ్ఛము ల్పనరించి నెమ్మేనఁ జందనం బలఁది భుజంబుల బిస
కాండమిడి చెక్కులను జంద్రఖండములఁ దీ, వేణి శైవాలమునఁ గూర్చి వెలఁదియంగ
సామ్యపదనత్పరీతిఁ ద్విచారణ బలెఁ, దెల్వ లీరీతిఁ జేసిరి శిశిరవిధులు.

చ. ఎడపక యింతులెల్లఁ గదియించినపల్లవసూనగుచ్ఛముల్
తొడరి వియోగవహ్నిపైఁ దొట్టఁగ *జప్యన పీచుదీసి మె

* జన్వ

క్కున గమలంగ నవ్వె కలకోమలిగాత్రము వొల్చె నామకుం
డనరుచు దోహదక్రియకునై †కవశించిన లేఁతలీవనాన్. ౨౨౫

ఉపతాపవిహాలద్ధ్రుపల్లవంబుల మిశ్రకరమార్జనక్రియఁ గలుపరాదు
పగఁ బొగల్లాని మాట లెగయుదెందంబునఁ జంపకస్నేహంబు సలుపరాదు
కన్నీటివఱదలు గ్రమ్ము చన్నిట్టల ఘనసారజలధార లునుపరాదు
నిట్టూర్పువడగాలిఁ బట్టూరు కైందీఁగ నల వహ్నిశిఖ నిల్పఁదలఁపరాదు
చండమగు కాండతేజః ప్రచండకిరణ, దండవిధవ
మోహబహుళాంధకారంబు ముంచిజాలి, మృగమదంబునఁదిలకమర్పింపరాదు

అతనుతాపంబు హరియింప నంగములను, జెలులు సేర్చినబహువిధశీతలములు
నతనుతాపంబు హరియించెనంగవితతి, నతనుతాపంబుహరియింపనబ్బురంబు

జడములగుటను సంతాపశాంతి సేయ, నంచుఁ జెలులేలయిడిరిసుమాదికములు
జడతఁ గాంచినద్రవ్యముల్ జగతినియతి, గలవు సేయఁగఁ దన్మహాకార్యమెల్ల

తనులతఁ బల్లవసుమములు, ఘనతం గొనుసేని యతనుఘనశిఖ యేచెం
దనులతతాపం బడఁచునె, ఘనములు నవియెన్ని కృష్ణఘనమే చిక్కన్.

ఈవిధమున నేర్పొప్పఁగ, వారిరి శిశిరోపవిధులు వర్తించి యొకిం
తా వెలఁదిఁ దెలిపి నగరికి, వేవేగం దోడి తెచ్చి వెలఁదులు ప్రీతిన్.

పసిఁడియుప్పరిగె నునుబూఁబాన్పుమీఁద
నకియ నిరవొందనునిచి హెచ్చరికమిగులఁ
గలితపూర్వకథాప్రసంగంబుచేతఁ
బ్రొద్దు గడపుచు నుండిరి ముద్దుచేసి.

మాయానహోయసీతా, జాయానిరపాయధవ్యసాకేతపురా
ధేయ మునిగేయ జలద, చ్ఛాయులసత్కాయ సకలజగదున్నేయా. ౨౭౨

ద్యము. ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవిందమిళిందాంతఃకరణపోలూరి మాధ
వయజ్వసముజ్జ్వలత్కృపోక్షిత కటాక్షోపాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజన
వంశాబ్ధిరాకాశశాంక నిరంతరారాధితవిచక్షణశశాంక అభినవ నన్నయభ
ట్టారకాహోబలపత్యాహ్వయకవి మహోపాధ్యాయ భట్టారక ప్రణీతం
బైనకాళిందీకన్యాపరిణయంబనుమహాప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

---

† [illegible]

శ్రీరస్తు

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

క. శ్రీరాజమౌళిహృదయ, ప్పారాంబుజచంచరీక ప్రణమజ్జనతా
ఘోరాఘతిమిరదినకర, తారావల్లభవిరామ దశరథరామా. ౧

వ. మహాత్మా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— సూర్యాస్తమయవర్ణనము. —

క. అంతట నంతటి నిచ్చెలి, యంతర మగలంగఁ గూఁతుఁ గలయుట గనుచుం
గాంతి దొలంగుచు వ్రాలెను, జింత నవం దనదు కాంతి చెదరఁగ వ్రాలెన్

గీ. వారుణీసేవతనకు దుర్వార*మహిమ, యంతకంతకుఁ దలుగనొయ్యన వెనుకకు
మేరు†నొగులంగ నవ్వుచు భానుమంతు, డధిక(దీన)స్వరూపంబు నధిగమించె.

సీ. అనురక్తమండలుం డగుచుఁ బూర్వాగమ మూని ప్రబోధ మింపొప్పఁ జేసి
సర్వవర్ణాశ్రమాచారము ల్నడిపించి తా సత్పథంబునఁ దనరి నిలిచి
నలుదిక్కులను గరంబుల(చేత) నలరారి చక్రసద్విజవృత్తి చక్కనునిచి
కుముదంబులకుఁ బొంగు గ్రుంగునట్లు మెలంగి పద్మిని కామోదపటిమ గలిపి
కాలగతి వసించినఁ గడఁకదక్కి, కాంతిగైకొనియుపరాగమొంతమంది
వసువు శుచికిచ్చి పరరక్తభావ్యుఁడగుచు, వఱలువావంద వారిధి వ్రాలెనినుఁడు.

గీ. ప్రాచి పశ్చిమదిశ యందు జేపట్టి యూఁచు, బంతిగాఁ దత్కరచ్ఛవివట్టెసూర్యుఁ
గానిచో నెద్దికరతమన్యకాల మెకయు, నరుణిమచ్ఛట నంజలఁ బరఁగుచుండ.

గీ. చండమార్తాండరోచిరఖండవహ్ని, కీల నంతయుఁ గ్రాఁగినఁ జాలఁజాల
నరుణిమభజించె నాజరఠాతపమున, దంకినెఱు పెక్కె బ్రహ్మాండభాండ మెల్ల

క. కొండలకు మేలుబంగరు, కొండలరాయనికి మైత్రి గావకొనఁ జివురుల్
మొండుకొనుమావులకు దరు,మండపములకు నట్టిమొడఁ గచాకచి యమరెన్.

మ. తను లోకంబులు లోకబాంధవుఁ డనం దాఁగర్మసాక్షిత్వముం
గొను చత్యున్నతిఁ గాంచి కాలగతిచేఁ గుంఠితవత్తేజుఁ డై
చని యవ్వారుణిసేవ గైకొనియె నష్టప్రాయుఁ డట్లాటచేఁ
గనిమెరా ఘోరగభీరవార్ధిపతనాకారోదుపాలిత్యముల్. ౩

---

* పతిజ. † కొంగడుఁగ.

సీ. సకలజగచ్చరజంతుసంతానసంతతనేత్రదృష్టిసంతతులతోడఁ
చక్రాంగదాంపత్యసరసాభిలాషసంఘటనైకహేతుభాగ్యంబుతోడఁ
దనుధారణక్రియాధావదుచ్చావచపథశ్రమభృద్వ్యావృత్తిభరముతోడఁ
బద్మినీముఖపద్మషట్పదవ్రాతరామోదకారణాదృష్టవైఖరులతోడ
నస్తమించెను జలరాశి నతిరయమున, వనధిజల మెల్ల నధికపావనతఁ జెంద
దొలుతనుషీవకునుదుపులఁ గడలుకొనెను, బెడఁగుఁబోఁడిమి గైకొన్న పెద్దవేల్పు
గీ. అస్తగతురీతి జనులదన్నస్తగతుగఁ, జలుపఁ గైరి పితృప్రసూసంగియనుచుఁ
గలువమదివోవఁ గడిగికొవలయు ననిరొ, వనజమిత్రుండు వేగంబ వనధిమునిఁగె
సీ. ఇనపాతకృత మైనఘనవివరంబునఁ బైకెన్క బాడబప్రభ యనంగ
జలములోనుండి యుబ్బులఁ ద్రోవ మీఁదికిఁ బొంగు లేఁబవడంపురం గనంగఁ
గాలుండు జక్కవకవ మది నేర్చఁగఁ జాతించి పొడమించు చిచ్చనంగఁ
గుముదిని నిద్ర పైకొనకుండ వవరాశి వెలయించు దీపంపువెలుఁ గనంగ
నపుడుసూర్యుండు హాటకాటనతనితోడఁ, గొంతదవ్వేగియతఁ డబ్ధిఁ గ్రుంకిపోవఁ
దీరమున నిల్చి గరుడని తేటయనఁగ, నింపుదళుకొత్తె సాంధ్యరాగంపుసొంపు.
చ. అరయఁగ సర్వమిత్రుఁ డగునట్టి యినుం డరుగంగ నింక మా
కిరవులు సేరి సద్దడఁగి యేకతి యుండెడివేళయే నిశా
చరుఁ డధికారి శాద్యసులె సౌఖ్యము గాంతు రటంచు సంకుల
స్వరములు సేయుచు న్విహగజాలము సేరెఁ గులాయసీమలన్. ౧౩
ఉ. తారలఁ బెండ్లియాడఁ బ్రమదంబున రా జరుదేర నింపు సొం
పార నభోరమారమణి యాకసపుంబలువేదిమీఁద వి
స్తారముగాఁగఁ గల్పసుమజాలము నించెను నా నభంబునం
దారక లుల్లసిల్లెఁ గలితద్యుతు లెల్లెడఁ బర్వుచుండఁగన్. ౧౪
క. చండాతపతప్తదిశా, కుండాలము లుదధిఁ గ్రుంకి కుంభచ్ఛ్వాడా
దండములఁ బైకిఁ జిమ్మఁగ, నిండెను శీకరము లనఁగ నెఱసెం దారల్.
చ. వగ లొనరించు చగ్రకరభావము గైకొని మమ్ము నేఁచుచుం
డగు లయినట్టిపంకజవితానము నేము నిరుండు వోయె నె
వ్వగ మది మాకు మానె ననివారణ శీతకరుండు రాజు దా
నొగిఁ జనుదెంచు నంచుఁ జెలువొందెను మిన్నునఁ దారకావ్రజల్. ౧౫

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగర్థము.
కొను	స	గ్రహణే క్రయణేచ	గ్రహించుట క్రయముసేయుట
కొనుక్కొను	స	స్వార్థక్రయణే	తనకైక్రయముసేయుట
కొనియాడు	స	స్తుతౌ	స్తుతియించుట
కొనిపోవు కొంపోవు	స	గృహీత్వాగమనే	గ్రహించుకొనిపోవుట
కొఱుకు	స	దంశనే	కఱచుట
కొఱలు	అ	పూర్త్తౌ	నిండుట
కొలు	స	మానే	మానముసేయుట (ధాన్యాదులుకొలుచు)
		సేవాయాంచ	సేవించుట
క్రొవ్వు కొవ్వు	అ	మదే	మదించుట.
కొసరు కొసను	స	అతికాంక్షాయాం దానానంతరం పునఃకించిద్దేయమితిప్రార్థనాయాంచ	మిక్కిలికోరుట ఇచ్చినవెనుక మరలఁ గొంచెమిమ్మనిప్రార్థించుట
కోదు	స	తండులాదివివేచనే	బియ్యము మొదలైనవానిని బృథక్కరించుట
కోపగించు	అ	కోపే	కోపపడుట
కోయు	స	పుష్పాద్యవచయే	పుష్పాదులు చెట్లలోనుండి గ్రహించుట
		లవనే	పైరుమొదలైనవికోయుట
కోరు	స	కాంక్షాయాం	కాంక్షించుట
		వరణేచ	వరించుట
కోరుకొను	స	వరణే	వరించుట
కోరాడు	స	వరాహాదీనాంమృదాద్యుత్ఖాతవికిరణాదౌ	పందులుమొదలైనవి మట్టిత్రవ్వియీవలనావలవెదచల్లుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
క్రోలు	స	పానే	త్రాగుట
కోల్పడు	అ	స్వార్థవ్యయనాశనే	పోఁగొట్టుకొనుట
కోల్పుచ్	స	నాశనే	నశింపఁజేయుట
కోలుమసఁగు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
కోల్తలఁజేయు	స	రణోద్యోగకరణే	రణోద్యుక్తముగాఁజేయుట
కొను గ్రా	స	ప్రాగన్యదీయ స్యార్థస్య కార్యస్య వా స్వవశీకరణే	మున్నొకనిదిగానున్న యర్థమునైనఁ గార్యమునైన స్వవశముగాఁ జేసికొనుట
కౌఁగిలించు	స	ఆలింగనే	ఆలింగనము చేసికొనుట

గ

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
గ్రక్కదలు	అ	భృశచలనే	మిక్కిలి కదలుట
గట్టించు	స	ఘట్టనయాపూరణే	ఘట్టనచేసిపూరుట
		ఫలకే మష్యాదినా పూర్వ రూపవ్యపనయనే చ	పలకమీఁదమసి మొదలైన వానిచేత మొదటిరూపు మాపుట
గడు	అ	అతిక్రమణే	అతిక్రమించుట
	స	లంఘనే చ- గ్రా	దాఁటుట
గడించు గణించు	స	అర్జనే	ఆర్జించుట
గండరించు	అ	ఆవిర్భావే	ఆవిర్భవించుట
గడెఁదేరు గడెఁదీరు	అ	ప్రౌఢతాయాం	ప్రౌఢుఁడౌట
గతుకు	స	కవలఆస్వాదే	కుక్కి యాస్వాదించుట
గంతుగొను గంతుగొట్టు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
గడుము గడుముకొను గడుచు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగర్థము.
గదురుకొను	స	ధర్షణే	ధర్షించుట
గద్దించు గదమాయించు (గ్రా)	స	ధిక్కారే	ధిక్కరించుట
గద్దరించు	అ	ముఖాదేరుచ్ఛూనతాయాం	ముఖము మొదలైనవుబ్బుట
గలతరించు	అ	ఆకస్మికపులకోద్గమే	ఆకస్మికముగా గగురుపొడుచుట
గలవరించు గలబరించు	స	పాత్రజలవిలోడనే	పాత్రలోనీళ్లుకలియఁబెట్టు
గాఁడు	స	వేధనే	బాణాదులచేత గ్రుచ్చుట
	అ	విద్ధతాయాంచ	బాణాదులుఁగ్రుచ్చుకొనుట
గారవించు	స	ప్రీణనే	ప్రీతిసేయుట
గాలించు	స	పాత్రే జలేవతండులాదిషుపాషాణశోధనే	పాత్రలో జలముచేత బియ్యము మొదలైన వానిలోని రాళ్లుశోధించుట.
		మార్గణేచ	వెదకుట
గిచ్	స	నఖతోదనే	గోళ్లతోరక్కుట
గింజు (గ్రా)	స	కార్పణ్యయాచనే	కార్పణ్యముగ యాచించుట
గింజకొను గిజగిజలాడు	అ	ఆపదాహస్తపాదాదికర్షణే	ఆపదచేతఁ గాలుసేతులు నీడ్చికొనుట
గిట్టు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
		సమ్మతౌచ	సమ్మతమౌట
గిఁటిగొను	స	పరివేష్టనే	చుట్టుకొనుట
గిలుబాను	స	చౌర్యే	దొంగిలించుట
గిల్లు	స	అంగుష్ఠతర్జనీభ్యామూర్వాదావద్గ్రహణే	అంగుష్ఠతర్జనులచేతఁదొడ మొదలైనచోటులఁ జర్మమునుబట్టి లాగుట
		నఖక్షతకరణేచ	నఖక్షతముసేయుట. పండ్లు గిల్లెను

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
గీచు	స	రేఖాకారక్షతే	రేఖాకారముగాక్షతముసేయుట
గీటు	స	అపనే	చిమ్ముట
గీటుకొను	స	సంకేతే	సంకేతముసేయుట
		ఛద్మనామారణేచ	ఛద్మనఁగాఁజంపుట
గీటడఁచు	స	మారణే	చంపుట
గీయు గ్రా } గీరు	స	రేఖాలిఖనే	రేఖగావ్రాయుట
గీఱు	స	ఫలాద్యాస్వాదనభేదే	దంతములతో ఫలాదుల నుజీఁకుట
		బాణప్రయోగే	బాణములుప్రయోగించుట
		ప్రహారేచ	ప్రహరించుట
గీఱుకొను	స	సంకేతే	సంకేతముసేయుట
గ్రుంకు	అ	హ్రైస్వే	తగ్గుట
		మజ్జనే	మునుఁగుట
		అస్తమయేచ	అస్తమించుట
గ్రుచ్ } గుచ్	స	శలాకాదీనామంతః ప్రవేశే	కడ్డిమొదలైనదానిని లోపలికిఁ దూర్చుట
గుంజు	స	హఠాత్కర్షణే	బలాత్కారముగా నీడ్చుట
		వాసస్సంహత్యపాణిభ్యాంనిర్ణేజనేచ	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచేతులతో నుదుకుట
గుజగుజలాడు	అ	మిథోజల్పనే	ఒకవిషయమై రహస్యముగాఁ గుంపులుగూడి మాటలాడుకొనుట.
గుంజులాడు	స	హఠాదన్యోన్యకర్షణే	బలాత్కారముగా నొకనినొకఁడీడ్చుకొనుట
గుటుక్కను గ్రా } గుటుకువేయు	అ	మృతౌ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
గుండ్రించు	అ	పిత్తోషేణఆంత్రభ్రమణే	పిత్తముచేతఁ బ్రేగులుదిరుగుట
గుద్దు	స	ముష్టిఘాతే	పిడికిటంగొట్టుట
గుద్దులాడు	స	అన్యోన్యముష్టిఘాతే	ఒకనినొకఁడు గుద్దుకొనుట
గుద్దలించు	స	కుద్దాలేనఖననే	గుద్దలితోఁద్రవ్వుట
గుదియించు	స	అవస్థాపనే	నిలుపుట
గుదగుదలాడు	అ	సగద్గదరోదనే	డగ్గుత్తికతో నేడ్చుట
		మిథోజల్పనేచ	ఒకనివిషయమైరహస్యముగా గుంపులుగూడి మాటలాడుకొనుట
గునియు	అ	ప్రీతివిస్రంభాభ్యాం మందకూచనాయాం	చనువుచేత మెల్లమెల్లగా సదుగుట
గుప్పు	స	గాఢావఘాతే	గట్టిగాదంచుట
గుప్పటించు గ్రా గుప్పిలించు	స	వాసస్స్నాహత్యపాణిభ్యాంనిర్ణేజనే	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచేతులతో నుదుకుట
గుంపించు	స	ఈర్ష్యయావికృతభాషణే	ఈర్ష్యచేత వికారపు మాటలాడుట
గుబాళించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
గుబుకు గుముకు	స	ముష్టితాడనే	పిడికిట-తాడనముచేయుట
గులుకొను	అ	ఉద్యోగే	ఉద్యోగించుట
గులువెట్టు గుఱ్ఱువెట్టు	అ	నిద్రాయాంకంఠఘోషే	గుఱకవెట్టుట
గుఱ్ఱు	అ	అసమ్మత్యాకోపే	అసమ్మతిచేతఁ గోపించుట
గుసగుసలాడు	అ	ఉపాంశుమంత్రణే	రహస్యముగా నాలోచించుట
గెంటు	స	నోదనే	త్రోయుట
	అ	విషమచలనేచ	ఎచ్చుతగ్గుగాఁగదలుట
గెంట్లు గ్రా	అ	విషమచలనే	ఎచ్చుతగ్గుగాఁగదలుట
గెట్టించు గ్రా	స	ఘట్టనయాపూరణే	ఘట్టనచేసికూరుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము
		ఫలకేమష్యాదినా పూర్వరూపవ్యప నయనేచ	పలకమీఁద మసి మొదలైన వానిచేత మొదటిరూపు మాపుట
గెలు	స	జయే	జయించుట
గెడించు	స	బహిరకనోదనే	అవతలికిఁద్రోయుట
గేలించు	స	అపహాసే	అపహాసముచేయుట
గ్రోచ్	స	ఖననే	త్రవ్వుట
గొణుఁగు, గొనుఁగు	స	ఉపాంశుజల్పనే	తనలోఁదాను మెల్లగా మాటలాడుట
గొరుగు	స	క్షురకర్మణి	క్షౌరముచేయుట
గోఁకు	స	కండూయనాదౌ	దురదతీరునట్లు గోళ్ళతోఁగీచుట (కుండగోఁకెనను)
గోజు, గోజులాడు	స	ముహుర్వివేచనే అవిమోచనేచ	మాటిమాటికి వివేచించుట విడువనివాఁడగుట
గోజరు	స	ముహుర్యాచనే	మాటిమాటికి యాచించుట
గోలించు	స	స్నేహభర్జనే	చమురుపోసి వేయించుట

చ

చక్కాడు	స	మారణే	చంపుట
చచ్	అ	మృతౌ	మృతుఁడౌట
చతికిలఁబడు, చదికిలఁబడు	అ	విశీర్ణపతనే	కూలఁబడుట
చదియు	అ	చూర్ణీభావే	చూర్ణమగుట
చదుపు	స	మారణే	చంపుట
చదువు	స	విద్యాభ్యాసే పఠనేచ	విద్యయభ్యసించుట పఠియించుట
చను	అ	గమనే అర్హత్వేచ	పోవుట తగుట
చనుదెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
చప్పరించు	స	ఆస్వాదవిశేషే	రుచిచూచుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము
చమురు / చరుము }	స	స్నేహాలేపనే / అవసేచనేచ	నెయ్యి మొదలైనవిపట్టించి రాచు / తడవుట
చఱు	స	ఆస్ఫాలనే	అప్ఫళించుట
చఱు		ప్రహారే	కొట్టుట
		అయఃప్రభృతిశలా	అయస్సు మొదలగునవి పొడి
		కాకర్షణే	గించుట
చల్లు	స	ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
		బీజావాపే	విత్తనము వేయుట
		వికిరణేచ	వెదచల్లుట
చల్లారు	అ	ఊష్మశాంతౌ	వేఁడిలేనిదవుట
		అగ్నిశాంతౌచ	నిప్పుశమించుట
చలివాపు	స	భయవారణేశసాం / త్వనే	భయముదీర్చి బుజ్జగించుట
చాఁచు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
చాటు / చాటించు }	స	వీథ్యాముద్ఘోష్యసర్వే / షాంజ్ఞాపనే	వీథిలోనుద్ఘోషించి యందఱకు / ను దెలియఁజేయుట
చాఁకు	స	శాణాదిషుఘర్షణే	సాన మొదలగువానిమీఁద రా / చుట
చాఁపు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
చాయు	స	ఖలాదౌసమ్మార్జన్యా / దినా ధాన్యాదీనాం / రాశీకరణే	కళ్ళము మొదలైనవానిలోఁ జీఁ / పురుకట్ట మొదలైనవానిచేత / ధాన్యములు ప్రోగుసేయుట.
చాలు	అ	పర్యాప్తౌ	పర్యాప్తమగుట
		శక్తౌచ	శక్తుండగుట
చాలించు	స	కార్యవిరమణే	పని నిలుపుట
చాల్పడు	అ	యావత్పతనే	అంతయుఁబడుట
చిక్కు	అ	కార్శ్యే	కృశించుట
		లాభే	లభించుట
		శేషే	మిగులుట
		హస్తగ్రాహేచ	చేతికిఁబట్టుపడుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
చిక్కువడు	అ	తంతూనాం పరస్పరమేళనే	దారములు పరస్పరము మేళనముగుట
		కష్టప్రాప్తౌ	కష్టమునొందుట
		హస్తగ్రాహే చ	చేతికిఁ బట్టువడుట
చిక్కుకొను	అ	లగ్నతాయాం	అంటుకొనుట
		పరాధీనతాయాంచ	పరాధీనుఁడవుట
చిగిర్చు చిగిరించు	అ	పల్లవోత్పత్తౌ	పల్లవించుట
చించు	స	వస్త్రాదీనాం ద్వైధీకరణే	వస్త్రములు మొదలైనవానిని రెండుగాఁ జేయుట
చిచ్చికొట్టు	స	బాలానాం ప్రస్వాపనే	పిల్లకాయలను నిద్రపుచ్చుట
చిట్లు చిటులు	అ	శుష్కఫలాదీనాం స్వతస్సశబ్దవిదళనే	ఎండినఫలాదులు తనకుఁదానె ధ్వనిగాఁ బగులుట
చిటాఁకించు గ్రా	స	కోపవికృతౌ	కోపము చేత వికృతమగుట
చిత్తగించు	స	బుద్ధ్యారోహే	బుద్ధికిఁ దెచ్చుకొనుట
చితుకు చిదుకు	అ	విశీరణే	విశీర్ణమగుట
చిదుపు చిదుము	స	మారణే	చంపుట
		విశీర్ణకరణే చ	విశీర్ణముగఁ జేయుట
చిందు	అ	స్యందనే	ఒలుకుట
చినుకు	అ	వృష్టౌ	వర్షించుట
చినుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులు బద్దలగుట
చిన్నవోవు	అ	ఖేదే	ఖిన్నుండవుట
చిప్పిలు	అ	ఉద్గమే	ఉబుకుట
చింపు	స	ఛేదనే	చినుఁగునట్లు చేయుట
చిముకు	అ	అతిపాకదూషితే	అతిపాకముచేతఁ జెడిపోవుట
చిమ్ము	స	అపనే	విరాటుట
చిరుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులు ఛిన్నమౌట
చిరుతలువారు చిరుతలుగమ్ము	అ	తేజోతిశయదర్శనేన చక్షుఃప్రతిఘాతే	మిక్కిలి తేజస్సును జూచుటచేతఁ గన్నులు చెదరుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
చిఱుము	స	విశీర్ణకరణే	చికురుపట్టులు చేయుట
చిఱచిఱలాడు చిఱ్ఱుబుఱ్ఱాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారము నొందుట
చిలుకు చిల్కు	స	మథనే ప్రోక్షణేచ	మథించుట ప్రోక్షించుట
చిలకరించు	స	ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
చిక్వ	స	తక్షణే	చెక్కుట [ట
చివుకు	స	శైథిల్యే ఆస్వాదవిశేషేచ	శిథిలమౌట, అవఁగాఁబ్రాఁతగిలు ఫలాదులాస్వాదించుట
చీకాకుపడు చీదరపడు	అ	వ్యాకులత్వే	వ్యాకులుండగుట
చీదు	స	నాసామలనిస్సారణ క్రియాయాం	చీమిడి పోవునట్లు చేసికొనుట
చీరు	స	భేదనే	బద్దలు చేయుట
చీఱు	స	ఆహ్వానే	పిలుచుట
చీలు	స	వంశాదిదళనే	వెదురు మొదలైనవి బద్దలవుట
చీవు	స	తక్షణే	చెక్కుట
చుట్టు	స	వేష్టనే	వేష్టనసేయుట
చుట్టుముట్టు చుట్టుకొను చుట్టవేయు	స	పరివేష్టనే	పరివేష్టించుట
చుఱుపుచ్	స	దహనే	కాల్చుట
చూచు	స	దర్శనే	దర్శనము సేయుట
చూఁడు	స	దహనే	కాల్చుట
చూపట్టు	అ	దర్శనవిషయతా యాం	అగపడుట
చూపెట్టుకొను చూపట్టుకొను	స	ప్రతీక్షాయాం అనుపద్రవదర్శనావస్థానేచ	ప్రతీక్షించుట ఉపద్రవము రాకుండఁ గాచుచుండుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
దక్కు	స	తక్షణే	తక్షణము సేయుట
		ఉపగూహనే	దోఁపుట
		ఉపర్యుపరిఖననే	పయిపయిగాఁ ద్రవ్వుట
		ప్రతివపనేచ	రత్నములు చెక్కనగియును
దక్కు చెదరు	అ	ఈషద్భంగే	ఈషద్భంగమగుట
దెంగు	అ	క్రీడాదిషుపరాభవే	ఆట మొదలైనవానిలోఁ బరాభూతుఁడగుట
దెంగలించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
దెటాయించు(గ్రా)	అ	విరోధే	విరోధమవుట
దెట్టవట్టు	స	వివాహే	వివాహమవుట
దసు	అ	కార్యవైకల్యే	కార్యవైకల్యమగుట
దెణకు, దెణుకు	స	స్పర్శే	స్పృశించుట
దదరు, దదురు	అ	ఉత్పత్యకరితః ప్రసరణే	ఎగసియుంతటను బ్రసరించుట
		సేనాపరాభవే	దండు పరాభూతమగుట
		చలనేచ	కదలుట
ందు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
నయు	స	స్పర్శే	స్పృశించుట
ప్పు	స	ఉక్తౌ	పలుకుట
మర్చు, మ్మటిలు, మ్మగించు	అ	ఆర్ద్రీత్వే	ఆర్ద్రిమాట
రువు	అ	ఉపగూహనే	దోఁపుట
రుగు	స	పరాపవనే	చేటతోఁ దవుడు మొదలైనది విడఁజేయుట
లుచు, రుపు	స	కార్యవైకల్యకరణే	కార్యవైకల్యము సేయుట
అలాను	అ	పప్రక్రీడాయాం	దరికోరాడు
లుము	స	లేపనే	రాచుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
చెల్లు	అ	ఋణనిర్యాతనే	అప్పుదీఱుట
		అప్రతిబంధే	ప్రతిబంధములేనిదవుట
		మృతౌచ	చచ్చుట
చెలఁగు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
చెలరేఁగు	అ	అతివ్యాప్తౌ	మిక్కిలి వ్యాపించుట
		అత్యుద్ధతౌచ	మిక్కిలి నుద్ధతుండవుట
చేకుఱు }		హస్తగతే	హస్తగతమౌట
చేకూఱు }	అ	ఆనుకూల్యేచ	అనుకూలమగుట
చేకూడు }			
చేటుమూఁడు }			
చేటుమూడు }	అ	దైవప్రాతికూల్యప్రాప్తౌ	దైవప్రాతికూల్యము పొందుట
చేడ్పడు }			
చేఁదు	స	నికురణే	బావి మొదలైనదానిలోనుండి నీళ్ళుచేఁదుట
చేఁపు	అ	క్షీరప్రస్నవే	పాలు ఉబుకుట
	స	క్షీరప్రస్నవకరణేచ	ఆవు పాలుబుకఁజేయుట
చేపడు	అ	హస్తగతే	హస్తగతమౌట
చేపట్టు	స	అవలంబే	అవలంబించుట
		వివాహేచ	వివాహమగుట
చేమోడ్చు	అ	ప్రణామే	మ్రొక్కుట
చేయు	స	కరణే	సలుపుట
చేరు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	ఉపధానే	ఆనుకొనుట
	అ	హస్తగతేచ	హస్తగతమౌట
చేరుచు }	స	పుష్పాదిధారణే	పుష్పాదులు ధరించుట
చేర్చు }		ప్రాపణేచ	పొందించుట
చొక్కు	అ	మత్తతాయాం	మత్తుగొనుట
		శ్రాంతౌ	బడలుట
		మృతౌచ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
చాఁచ్ } చొత్తించు }	స	అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
చొనుపు	స	అంతఃప్రవేశనే	లోపలికిఁ బ్రవేశింపఁజేయుట
		బాణప్రయోగేచ	బాణములు ప్రయోగించుట
చొప్పడు	అ	ఆనుకూల్యే	అనుకూలమవుట
చొప్పిల్లు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
చొరవేయు	అ	అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
	స	అంతఃప్రవేశనేచ	లోపలికిఁ బ్రవేశింపఁజేయుట
		జ	
జంకు	అ	భయే	భయపడుట
జక్కించు	అ	అనవమృశ్యకరణే	విచారింపక చేయుట
జడియు	అ	భయే	భయపడుట
జడనుపడు	అ	బలహాన్యామాంద్యే	బలహానిచేత మందపడుట
జరుగు	అ	మనాగపసర్పణే	మెల్లగా నావలఁబోవుట
		కాలగతౌచ	కాలము గడచుట
జల్లించు	స	తితఉభ్రామణేనశోధనే	జల్లెడలోఁ ద్రిప్పి పరిశోధించుట
జల్లను } జల్లుమను } జలదరించు }	అ	అనిష్టదర్శనశ్రవణాది జన్యకంపస్వేదపులకోద్భేదాద్యా	అనిష్టవస్తువును జూచుటవలననైన వినుటవలననైన శరీరము కంప స్వేదరోమాంచాదులుగలదౌట
జవుకు	అ		కురుపు మొదలైనది మెత్తగిలుట
జవురు	స	రజ్వాదినాతాడనే	త్రాడు మొదలైనవానితోఁ గొట్టుట
		సమూహనేచ	ప్రోఁగుగాఁజేయుట
జవురుకొను	స	సమూహ్యగ్రహణే	ప్రోగుగాఁజేసి యెత్తికొనుట
జాడించు	స	జలేవస్త్రాదిప్రక్షిప్య మాలిన్యాపనయనే ప్రహారేచ	జలమునందు బట్ట మొదలైనదానిని వేసి మైలపోఁ గొట్టుట కొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగర్థము.
జాఱు	అ	పలాయనే	పలాయితుండౌట
		గ్రంథివిస్రంసే	ముడివిడిపోవుట
		పాదాదిస్ఖలనభేదే	కాలు మొదలైనది స్ఖలనమగుట
		జలస్రావే	నీళ్ళు స్రవించుట
		అపరాధే	తప్పుట
	స	విసర్జనేచ. గ్రా	విడుచుట మాటజాఱెనని
జాల్గొను	అ	ప్రవాహే	ప్రవహించుట
జితపడు	అ	అభ్యాసే	అభ్యస్తమగుట
		అనుకూల్యేచ	అనుకూలించుట (ఒంబెవరుట)
జిలుగు	స	శ్లిష్టసూక్ష్మలిఖనే	ఒకదానితోనొకటి కలియునట్లు సన్నముగా వ్రాయుట
జీరు జీరాడు జీరుకాడు	అ	లంబనే	వ్రేలుకాడుట
జుణగు జుణుగు	అ	పరాగతౌ	వెనుకందీయుట
జుఱ్ఱు	స	చోషణే	పాయసము మొదలైనది నోటితో ధ్వనిగా గ్రహించుట
జేవురించు జొత్తిల్లు	అ	అరుణీభావే	ఎఱ్ఱనవుట
జొబ్బిల్లు	అ	ఉద్గమే	ఉబుకుట
జోకొట్టు	స	బాలాననునీయ ప్రస్వాపనే	పిల్లకాయల నూరార్చి నిద్రపుచ్చుట
జోకు	స	ఉపాలంభే	తిట్టుట
జోడించు	స	ద్వితీయేనసంయోజనే	రెండవదానితోఁగూర్చుట
జోపు	స	అపనోదనే	ఆవలందోయుట
జోలపాడు	స	బాలాననునీయ స్వాపనే	పిల్లకాయలనూరార్చినిద్రపుచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
		ట	
టక్కు టక్కుచేయు టక్కులాడు	స	ప్రతారణే	వంచనసేయుట
		డ	
డగ్గఱు	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
డస్సు గ్రా	అ	మృతౌ	చచ్చుట
డయ్యు	అ	బలహానౌ	బలహీనుఁడగుట
డాఁగు	అ	అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యుండవుట
డాసలించు	అ	పార్శ్వదేశప్రాప్తౌ	ప్రక్కఁజేరుట
డాయు	స	సన్నిధానే	సమీపించుట
డిగు డిగ్గు	అ	అవతరణే	దిగుట
డిందు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
డిందుపడు	అ	బలహానౌ	బలహీనుండవుట
డిల్లపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
డీకొను	స	కలహాభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
డీలుపడు	అ	బలహానౌ	బలహీనమవుట
డుయ్యు	అ	ఘః ప్ట్యాదితో నిస్సరణే	పిడికిలి మొదలైనదానివలన జాఱిపోవుట
		పరాగతౌ	వెనుకదీయుట
		విస్రస్తౌచ	విచ్చిపోవుట
డుల్లు	అ	పతనే	పడుట
డులుచు	స	అవస్రంసనే	వదిలించుట
		పాతనేచ	పడవేయుట
డెక్కు	స	అవరోధనే	అడ్డగించుట
డొంకు	అ	హ్రైస్యే	తగ్గిపోవుట
డొల్లు	అ	పతనే	పడుట
		పరివర్తనేచ	పొర్లుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము
త			
తక్కు	అ	శేషే	మిగులుట-తక్కినదియని
		పరిహారేచ	పరిహరించుట-పోకతక్కనని
తగు	అ	అర్హతాయాం	అర్హుఁడవుట
తగ్గు	అ	హ్రాస్వే	తక్కువగుట
తగులు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	స్పర్శే	అంటుట
	అ	లగ్నేచ	పట్టుపడుట
తగుల్పడు	అ	లగ్నే	పట్టువడుట
తగులుకొను	అ	లగ్నే	పట్టువడుట
		దగ్ధేచ	కాలుట
తగలవేయు	స	దహనే	కాల్చుట
		వ్యతిషంజనేచ	అంటునట్లుచేయుట
తగలఁబడు	అ	దగ్ధే	కాలుట
త్రచ్చు	స	మథనే	మథించుట
తట్టు	స	తాడనే	తాటించుట
తటాయించు గ్రా	స	నిర్భిద్యగమనే	భేదించుకొనిపోవుట
తడయు	అ	ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
తడియు	అ	ఆర్ద్రీభావే	ఆర్ద్రమవుట
తడవు తడువు	స	ఆమర్శనే	అంతటస్పృశించుట
తండు	స	దేయార్థోద్గ్రహణే	ఈవలయునర్థమును రాఁబట్టుట
తడఁబడు తత్తఱిలు తత్తరిల్లు తత్తరపడు తత్తరకొను	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
తందరిలు తందరిల్లు	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
తన్ను	స	పాదతాడనే	పాదములతోఁగొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తళుకు తళరు తళర్చు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తనియు	అ	తృప్తౌ	తృప్తిఁబొందుట
తన్నుకాడు	అ	పిష్టపేషణేనావిమోచనే	పట్టినదిపట్టుగా విడువనివాఁడౌట
		స్వయంస్వపాదతాడనే	తన్నుఁదానుదన్నుకొనుట
		అన్యోన్యపాదతాడనేచ	ఒకనినొకండు తన్నుకొనుట
తన్నులాడు	అ	అన్యోన్యపాదతాడనే	ఒకనిచేతనొకండుతన్నువడుట
తప్పు	స	అతిక్రమే	అతిక్రమించుట
తమకు	అ	చలనే	కదలుట
		పరాగతావిత్యేకే	వెనుకకుఁదీయుట
తమకించు	స	అత్యనురాగే	మిక్కిలియనురాగముఁబొందుట
తరలు	అ	చలనే	చలించుట
		నిర్గమనేచ	బయలువెళ్లుట
తర్లు	అ	ప్రస్థానే	పయనమగుట
తరు	స	మథనే	మథించుట
తరతరలాడు	అ	అతిసంభ్రమే	మిక్కిలితొట్రుపడుట
తఱుగు	స	హీనతాయాం	తక్కువౌట
		ఫలాదీనామవఖండనేచ	ఫలాదులు రెండుచేతులతోఁబట్టుకొని కోయుట
తఱుము	స	ధావతోనుధావనేన వేగజననే	పరుగెత్తువానివెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట
		ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
		శాణోల్లేహనే	తేటమెనపట్టుట
తఱిము	స	ధావతోనుధావనేన వేగజననే	పరుగెత్తువాని వెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యిక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడి యున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి నెఱుఁగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థము వివరించు సర్వాంగసమగ్రనిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట ;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణమును రచించి ప్రచురించుట ;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట ;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యము లయిన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగుదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు ;

v సర్వవిషయములనుగూర్చి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట ;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండిత పరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట ;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట ;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గూర్చి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట ;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను, నొసంగుట ;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి పోషించుట. ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును ; ప్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును ;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.